

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО-
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

33074

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОИЧО БОЙЧЕВЪ и ИВАНЪ ПАНДОВЪ

Редакцията на „Економистъ“ обявява

КОНКУРСЪ

за написване научна работа на тема:

СЪСТОЯНИЕ И ИЗГЛЕДИ НА БЪЛГАРСКАТА ИНДУСТРИЯ

Страницитъ на списанието сж много тѣсни, за да могатъ да бждатъ помѣствани въ тѣхъ подробни монографии, третиращи въпроси относно структурата, значението, нуждитъ и изгледитъ на всѣки стопански клонъ, за сътрудническата хармония между отдѣлнитъ клонове на народното стопанство и пр. Поощрена огъ безспирния възходъ на списанието, редакцията реши да започне издаването и на серия отъ самостоятелни монографии, посветени последователно на различнитъ клонове отъ народното ни стопанство.

Монографиитъ ще се подбиратъ чрезъ системата на конкурситъ, въ които участието е свободно.

На първо време, както вече споменахме, редакцията обявява конкурсъ за написване монография на тема: „Състояние и изгледи на българската индустрия“.

Представенитъ работи трѣбва да бждатъ научно издържани и не трѣбва да съдържатъ по-малко отъ 32 и повече отъ 80 печатни страници (форматъ на списанието). Срокътъ за представянето имъ е 1 януарий 1939 год.

Въ комисията по преглеждане на работитъ ще участвуватъ: единъ представител на редакцията, единъ представител на Съюза на индустриалцитъ въ България и едно трето лице, името на което ще бжде оповестено допълнително.

Ще бждатъ приети и премирани три работи; една съ 10.000 лв. и две по 5000 лв. Тритъ премирани работи ще бждатъ издадени въ единъ общъ томъ за смѣтка на редакцията. Освенъ паричната награда авторитъ ще получатъ и по 50 екземпляра отъ книгата.

По-подробни сведения върху конкурса се изпращатъ отъ редакцията при поискване.

„ЕКОНОМИСТЪ“

СЪОБЩЕНИЕ

Въ редакцията се намиратъ на складъ нѣколко свободни течения отъ текущата годишнина на „ЕКОНОМИСТЪ“. Приематъ се ограничено число (около 30) нови абонamenti при предплащане на 200 лв. по чекова с/ка 4444, сп. „ЕКОНОМИСТЪ“ — Варна. Новозаписалитъ се абонати ще получатъ и безплатната премия — Годишника на българското стопанство.

А Н К Е Т А

за състоянието и развоя на нашите по-големи стопански предприятия

Списание „Економистъ“, както съобщихме, подготвя издаването на единъ голѣмъ

Годишникъ на българското стопанство

който ще бѣде разпратенъ безплатно заедно съ 4-та книга на всѣки редовенъ абонатъ на сѣщото.

Чрезъ специални монографии, излѣзъли изъ подъ перото на наши вещи познавачи, ще бѣдатъ разгледани структурно и конюнктурно следнитѣ клонове на българското стопанство:

Минно дѣло — инж. Ал. Спасовъ

Горско стопанство — проф. И. Иванчевъ

Земедѣлие — * * *

Индустрия — * * *

Търговия — Ас. Кемилевъ

Кредитъ — д-ръ Ас. Чакаловъ

Финанси — проф. Ст. Чолаковъ

Транспортъ — д-ръ Йос. Петковъ

Кооперативно дѣло — д-ръ Ил. Палазовъ

Социално дѣло — д-ръ Д. Николовъ

Застрахов. дѣло — д-ръ Хр. Петровъ

Стопански туризъмъ — * * *

Годишникътъ ще излиза всѣка година и ще се стреми да дава пълна картина за развоя на нашето народно стопанство. За тая целъ той ще бѣде снабдяванъ и съ статистически материали, диаграми и таблици.

„ЕКОНОМИСТЪ“ ЩЕ АНКЕТИРА ГОЛЕМИТЕ БЪЛГАРСКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Когато се обсъжда структурата и конюнктурата на отдѣленъ стопански клонъ, почти всѣкога се оперира само съ срѣдни числа и впечатления. Едно подобно общо разсѣждане изразява само фасадата, като нивелира пълната вътрешностъ до нивото на срѣднитѣ данни. Задъ фасадата, въ вътрешността на общата сграда на индустрията, на търговията, на банковото дѣло и пр., действуватъ отдѣлнитѣ творчески клетки, а именно стопанскитѣ предприятия, институти и съюзи. Тѣ сѣ, които създаватъ живота; тѣ сѣ, които изграждатъ както фасадата, така и вътрешното разпредѣление и устройство на всѣки стопански клонъ. Тѣзи творчески клетки сѣ единственитѣ сили, които поставятъ въ движение индустрията, търговията, земедѣлието и пр. Затова тъкмо за тѣхъ трѣбва да имаме конкретна представа — за историята имъ, за съчетанието на продуктивнитѣ имъ елементи, за състоянието имъ, за задачитѣ, които тѣ сами си поставятъ и пр.

За да дадемъ завършена представа за състоянието и перспективитѣ на всѣки клонъ отъ нашето народно стопанство, къмъ общата монография, която ще помѣстимъ за всѣки стопански клонъ, ще прибавимъ отдѣлни статии, характеризиращи устройството, развоя и състоянието на по-големитѣ предприятия, които го образуватъ.

За тая целъ къмъ края на лѣтото членове отъ редакционния Комитетъ на „Економистъ“ ще посетятъ и анкетирайтъ

големитѣ български горски и земедѣлски стопанства, минни, индустриални, търговски и транспортни предприятия, банки, кооперации, застрахователни дружества и лѣтовища

Предприятията, които ще бѣдатъ посетени, ще бѣдатъ предизвестени писмено. Надѣваме се, че тѣ ще ни дадатъ всичката си подкрепа за успѣшното провеждане на нашата трудна мисия.

РЕДАКЦИОНЕНЪ КОМИТЕТЪ:

ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ, БОЙЧО БОЙЧЕВЪ, ИВАНЪ ПАНДОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ НА КНИГА ПЪРВА

I. СТАТИИ

Редакционният комитет — „Економист“	стр. 3
Проф. Станчо Чолаков — Финансовото стопанство въ съвременния обществения живот	6
Асенъ Кемилевъ — Проблеми на капиталовия пазаръ въ България	9
Борисъ Константиновъ — Народностенъ съставъ и участие на народноститъ въ българското народно стопанство	22
Константинъ Клаевъ — Българската индустрия презъ последнитъ десетъ години	45
Кооператоръ — Кооперацията въ нашия обществено-стопански животъ	54
Проф. д-ръ Я. Арнаудовъ — Стопанство, общество и култура. (Споредъ историческия материализъмъ и универсалистичната социология на О. Шпанъ)	62
* * — Единъ проектъ за преустройство на висшето ни търговско образование	73
Иванъ Пандовъ — Транзиторнитъ и антиципативнитъ пера и тѣхното третиране въ счетоводството и баланса	82

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Българското народно стопанство презъ 1938 год., отъ А.	90
Спестовността въ България, отъ К.	93
Голѣмитъ държавни заеми за въоръжения и строежи, отъ А.	95
Застрахователното дѣло у насъ презъ 1937 год., отъ Ив. Михайловъ.	97

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Германия и Англия на Балканитъ, отъ А.	100
Планътъ на Полъ Рейно за стопанското възстановяване на Франция, отъ А.	103
Италия и автархията, отъ А.	105
Политическата несигурностъ въ Европа презъ септемврий 1938 год. и спестовнитъ влогове въ Югославия, отъ А.	106

IV. НАШИТЪ ГОЛѢМИ СТОПАНСКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Българска земеделска и кооперативна банка	107
Мини „Перникъ“, отъ Б. Н.	109

V. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Кооперативното движение въ неговата цѣлость — т. IV отъ Кооперацията въ разнитъ народи и държави отъ д-ръ Прок. Кирановъ, рец. д-ръ Д. Т.	110
---	-----

VI. КНИГОПИСЪ

1. Книги	111
2. Списания	112

Списанието излиза тримесечно, като всѣка книга съдържа 9 печатни коли. Абонаментътъ му е 200 лв. годишно, платими наведнѣжъ. При групово записване отъ най-малко 10 абонамента се прави 25% отстъпка отъ стойността, и въ таквъ случай абонаментътъ може да бѣде изплатенъ на 4 еднакви вноски: до 31 януарий, 31 мартъ, 31 май и 31 юлий. Инициаторътъ на груповото записване (настоятелътъ) получава като награда, следъ изплащане на цѣлия груповъ абонаментъ и следъ излизане на цѣлата годишнина, едно безплатно годишно течение, подвързано съ кожа и украсено съ златни надписи. Паричнитъ и кореспондентнитъ си отношения администрацията урежда съ настоятеля, а книгитъ изпраща направо на абонатитъ. При изпращане на цѣлия груповъ абонаментъ наведнѣжъ до 31 януарий, настоятелътъ одържа за себе си 10% отъ събраната сума.

Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 стр. (въ двуколоннитъ отдѣли до 4 стр.). Всички помѣстени работи се хоноруватъ до 100 лв. на страница. Максималниятъ хонораръ за всѣка помѣстена статия е 1500 лв. Хонорарътъ се превежда на авторитъ най-късно единъ месецъ следъ излизане на всѣка книга. Книгитъ излизатъ въ началото на всѣко тримесечие.

Адресъ на редакцията и администрацията:

Сп. „Економистъ“, бул. Фердинандъ № 97, Варна, тел. 25-37.

Пощенска чекова смѣтка № 4444, Варна.

Издатель: Василь Кузмановъ, бул. Фердинандъ 97, Варна.

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО-
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

33074 57

Главенъ редакторъ: проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
Редактори: БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ИВАНЪ ПАНДОВЪ

ГОДИНА I

1 9 3 9

КНИГА 1

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО-СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ.

„ЕКОНОМИСТЪ“

Въ България излизатъ нѣколко стопански списания. При единъ нормаленъ интересъ на читающата публика тѣ не сж никакъ много и излизането на списание „Економистъ“ би било една обикновена работа, защото чисто и просто то би допълнило този интересъ. Днесъ времената сж малко тежички и голѣма частъ отъ читающата публика се въздържа. Въ такъвъ случай като че едно ново списание би изглеждало излишно. Въ сжщностъ не е така. Вѣрно е, че времената сж тежки, че поради това читателитѣ ще бждатъ по-малко на брой, отколкото биха били въ добри времена, но вѣрно е сжщо, че читатели има и че списание „Економистъ“ ще отговори на тѣхния наученъ интересъ. Безъ да влиза въ кржстосване съ което и да било отъ излизащитѣ списания, „Економистъ“ си поставя навременната и полезна задача да подвежда подъ едно обединено освѣтление рационалнитѣ цели на теорията и завоюванитѣ постижения отъ практиката. „Економистъ“ си поставя още за задача да подвежда опознаването на стопанскитѣ явления и факти подъ иначе органическо свързаното обществено-стопанско и частно-стопанско освѣтление.

Съперничеството и дори взаимното отричане между теория и практика е доста стара работа. Много теоретици сж наклонни да вѣрватъ, че практиката е нѣщо едностранчиво и рутинерно, а повечето отъ практицитѣ сж убедени, че теорията е една книжна, отвлѣчена мисловна конструкция, която стои далечъ отъ условията и нуждитѣ на действителността. „Економистъ“ застъпва реалистичното и най-полезно гледище, че теорията и практиката се допълнятъ, за да оформятъ стопанската природа на човѣка.

Само теорията, сама по себе си, не може да успѣе да създаде окончателно подготвени и завършени хора за практическия животъ. И най-голѣмиятъ теоретикъ ще намѣри непознато, когато се хвърли въ практиката. Колкото и да е училъ и разузнавалъ той по всичкитѣ изисквания на науката съ всичкитѣ нейни срѣдства, пакъ ще има какво да данаучва отъ практиката и за практиката.

Много пжти практиката създава голѣми величини въ стопанския животъ. Не рѣдко тѣ сж по-голѣми и отъ теоретично подготвенитѣ хора. Както ги има въ музиката, въ поезията, въ изкуствата, тъй ги има и въ стопанството. Това сж хора, родени съ вътрешни дарби и съ усѣтъ къмъ нѣщата. Сжществена роля при тѣхъ играе и срѣдата: семейството, родътъ или обществото. Но такива хора нито сж много, нито сж нѣкакво по-често явление, нито могатъ да послужатъ за отричане на теорията.

Днесъ условията и отношенията въ стопанството сж извънредно много комплицирани. Безъ дадения отъ науката по-далеченъ погледъ и по-

широкъ мирогледъ върху задачитѣ, условията и срѣдствата на стопанството и безъ разработенитѣ отъ теорията принципи и методи за обсъждане и преценяване на стопанскитѣ факти и изгледи, практиката би запазила общия си рутинетенъ характеръ, би се развивала по подражание и би останала слѣпа и глуха за много нужди и шансове на стопанството. Науката създава начинитѣ и условията за изваждането на практиката отъ нейното рутинерно и консервативно леговище и изнасянето ѝ върху широката плоскостъ на една подвижна, еластична, съобразителна и доходна рационалностъ. Разбира се, практиката пакъ ще остане да върши своето, а именно да подбира и издига най-способнитѣ, най-съобразителнитѣ, най-предвидливитѣ и най-ловкитѣ стопански дейци, както ги издига изкуството, но мѣстото на науката става отъ день на день по-широко. Тя разработва и освѣтлява целитѣ, нуждитѣ, задачитѣ, условията и срѣдствата на стопанската дейностъ както отъ гледището на общественото стопанство, тъй и отъ гледището на частното стопанство. Науката се оползотворява и провѣрвява чрезъ практиката, но практиката се освежава, рационализира и изправя предъ широки възможности благодарение на теорията. Сжщността на всѣка теория въ това число и на стопанската, се състои въ това, че освѣтлява и обяснява фактитѣ и явленията въ своята областъ. Една теория е дотолкова добра, доколкото успѣва да обясни съответнитѣ факти и явления. Стопанската теория трѣбва да бѣде истинна, то значи да отговаря на фактитѣ, и да бѣде логична, то значи да е изведена последователно, за да разреши задачата си като теория. Не може да сжществува разлика между една така изведена и изградена теория, отъ една страна, и практиката, отъ друга страна, ако всички факти и явления отъ стопанството сж наблюдавани правилно и точно и ако изводитѣ сж логични. Ако се забележи нѣкаква разлика между теорията или практиката, тогава или теорията е фалшива, или практиката е останала назаднава. (Prof. Mellerowicz). Сп. „Економистъ“ ще се ръководи именно отъ това правило, да служи на идеята за успоредното и хармонично напредване на теория и практика, за да бѣде полезно на общественостопанския ни прогресъ.

Всички стопански факти и явления могатъ да се изучаватъ отъ гледището на народното стопанство или отъ гледището на частното стопанство. Изучаването отъ народостопанско гледище поставя съответнитѣ факти и явления въ веригата на една обща народостопанска или дори свѣтовностопанска система, когато изучаването отъ частностопанско гледище поставя сжщитѣ факти и явления въ веригата на една вътрешна закономерностъ на конкретно организирано стопанско предприятие.

Бѣше време, когато стопанската теория спираше вниманието си само върху общитѣ въпроси и се стараше да намѣри единъ монистиченъ стопански законъ, по който се управляватъ всички стопански явления. По тази причина конкретното изучаване на единичнитѣ стопански предприятия изглеждаше излишно. Въ това отношение разликата между теорията и практиката бѣше неизбежна, защото докато практиката се проявява чрезъ конкретнитѣ стопански предприятия, теорията се задоволяваше изключително съ общитѣ народостопански закономерности на едно безлично предлагане и търсене. А на кждето и да се обърнемъ и то въ всички исторически епохи, ще видимъ, че материалната, а чрезъ нея и духовната култура на човѣчеството се кове въ конкретнитѣ сто-

пански предприятия. Тъ сж творческитѣ клетки на това, което наричаме народно стопанство. Нѣщо повече, едва взаимнитѣ връзки между тѣхъ образуватъ народното стопанство. Като действуватъ за себе си, частнитѣ стопанства оформяватъ тѣй да се каже фронта на народното стопанство, но еднѣжъ този фронтъ очертанъ и оформенъ, той указва влияние върху сѣдбата на всѣка отдѣлна дѣлова клетка. Списание „Економистъ“ ще се ръководи отъ това второ правило, че изучаването и освѣтяването на стопанскитѣ факти и явления отъ народостопанско гледище е толкова необходимо и полезно, колкото изучаването и освѣтлението имъ отъ частностопанско гледище. Само едно равноправно обсъждане на народостопанскитѣ и частностопанскитѣ интереси и закономерности ще представлява най-широката възможностъ за общественостопански прогресъ на нашия народъ. Затова принципитѣ за организиране, ръководене и проявление на частнитѣ стопанства ще бждатъ наравно застъпвани съ принципитѣ за организиране и проявление на народното стопанство.

Спомена се по-горе, че духовната култура се постига чрезъ материалната. И наистина, нима човѣкъ не организира свое стопанско предприятие, нима не влага силитѣ и капиталитѣ си въ чужди стопански предприятия, колкото и рисковани да сж тѣ, само за да направи живота си и живота на семейството си по-добъръ, по-удобенъ, по-приятенъ и по-разнообразенъ? Защото днесъ всѣка духовна нужда се задоволява чрезъ пари. Не всички хора успѣватъ, обаче. Причинитѣ сж многобройни. За да се облекчи, въ рамкитѣ на практическитѣ възможности, положението на онѣзи групи отъ хора, които не добиватъ достатъчно сръдства за задоволяване на физическитѣ и на духовнитѣ си нужди, съвременната държава упражнява социална политика. Списание „Економистъ“ се ръководи отъ правилото, че по този начинъ се създава сравнително по-добро разпредѣление на богатата, а то прави възможенъ и единъ цѣлокупенъ общественъ прогресъ.

Целитѣ, рамкитѣ и формитѣ на цѣлокупния общественъ прогресъ се даватъ отъ обществения духъ, изразяванъ чрезъ държавата. Днесъ държавата е единъ активенъ факторъ въ обществения животъ, като действува чрезъ финансовата, паричната и пазарната си политика. Списание „Економистъ“ ще се ръководи отъ правилото, че поведението на държавата е единъ интеграленъ елементъ на общественостопанския ни прогресъ. Безъ нейната намѣса подъ една или друга форма ще имаме сравнително по-малко равномерно разпредѣление на доходитѣ, което е все едно на продуктивнитѣ сили, а то значи, че продоволствието на народа ще бжде сравнително по-оскъдно и стопанскиятъ прогресъ ще бжде сравнително по-слабъ. Съвременната държава е единъ активенъ факторъ въ производството и въ разпредѣлението. Тя се стреми, и това е една историческа необходимостъ, да намалява евентуалнитѣ стопански и социални разстояния между поданицитѣ си.

Въ заключение казано, списание „Економистъ“ ще служи на идеята за цѣлостния общественостопански прогресъ на нашия народъ.

ФИНАНСОВОТО СТОПАНСТВО ВЪ СЪВРЕМЕННИЯ ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

отъ

проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

Изразътъ „финансови сдѣлки“ се употрѣбѣва за частнитѣ стопанства. Финансови сдѣлки сж ежедневнитѣ операции на банцитѣ. Финансови сдѣлки сж и ежедневнитѣ парични вземания — давания на всички други стопански предприятия.

Изразътъ „финансово стопанство“ е придобилъ вече публично-стопански характеръ. Финансовото стопанство се изразява чрезъ редовно и приемствено управляване на приходи и разходи отъ една публично-правна властъ споредъ принципитѣ на стопанството. Публично правнитѣ власти сж държавата и самоуправителнитѣ ѝ тѣла (община, търг. инд. камари, църковни настоятелства и др.). Упражняването на приходи и разходи споредъ принципитѣ на стопанството значи, че сжитѣ сж подведени подъ единъ организационенъ творчески планъ за опредѣлено време (обикновено една година). Тѣкмо този организационенъ творчески планъ прави финансовото стопанство решителенъ активенъ факторъ въ съвременния общественъ животъ. Чрезъ приходитѣ и разходите си финансовото стопанство (по-точно публично-правната властъ) може да въздействува върху материалния и духовния животъ на лицата и да наклони разположението на продуктивнитѣ сили къмъ една или къмъ друга посока. Лицата могатъ да намалятъ консумацията или стопанскитѣ си инициативи, когато сж били обложени съ сравнително по-тежки данъци, а могатъ и да ги засилятъ, ако сж получили отъ държавата нѣкакви суми за заплати, за доставки и т. н.

Преди да продължимъ разсѣжденията си въ започнатия духъ, нека да се отклонимъ за малко къмъ еволюцията на идеята за финансовото стопанство.

До не много отдавна финансовото стопанство се третираше като частно стопанство. Дълбокиятъ му отражения върху народното и частнитѣ стопанства като че бѣха непознати или поне бѣха подценявани. Това схващане за финансовото стопанство създаде принципа за механическото събиране на пари: за най-добъръ минаваше онзи данъкъ, който донасяше най-много пари. Единъ данъкъ е лошъ, ако не донася много пари или ако постѣпва въ слаби размѣри спрямо предвижданията. Изобщо добриятъ данъкъ трѣбвало да се движи по линията на най-малкото съпротивление. А за най-малкото съпротивление подхожда едно разпрѣснато, необозримо, замѣглено или двусмислено законодателство, съ едно множество отъ кръстосващи и залягащи се облагания, които не всѣкога сж близки до принципитѣ на данъчната справедливостъ.

Схващането за частно-стопанския характеръ на финансовото стопанство не може да издържи критика, защото е очевидно, че то не само събира приходи и прави разходи, но чрезъ тѣхъ то указва влияние върху живота на народното стопанство и на частнитѣ стопанства. Това значи, че ако желаемъ да имаме прогресъ на едното и на другитѣ стопанства, трѣбва да канализираме и силитѣ, които имъ влияятъ. Трѣбва и финансовото стопанство да бѣде организирано въ духа на общественостопанство.

панския прогресъ, не само за да не му противоречи, но и да му съдействува. Така се оформи общественото схващане за финансовото стопанство, а именно, че то указва влияние върху народното стопанство и върху частнитѣ стопанства и изпитва влиянието на сжщитѣ. Финансово стопанство, народно стопанство и частни стопанства сж части на едно и сжщо цѣло; общественото стопанство. Материалниятъ и духовенъ напредъкъ на единъ народъ се постига чрезъ едновременно сътрудничество на тритѣ споменати сектори. И като части на едно цѣло тѣ си взаимно влияятъ.

Финансовото стопанство влияе върху народното стопанство и върху частнитѣ стопанства чрезъ приходитѣ си и чрезъ стопанскитѣ си предприятия. Народното стопанство изразява дадено разположение на продуктивнитѣ сили. Тъкмо това разположение бива размѣствано отъ приходитѣ, отъ разходитѣ, или отъ предприятията на финансовото стопанство.

Приходите на финансовото стопанство се състоятъ отъ данъци, бери и други даждия. По сжществото си, тѣ сж части отъ доходитѣ, или отъ капиталитѣ на хората. Доходитѣ и капиталитѣ биватъ предназначени къмъ единъ или другъ видъ производство въ общата система на народното стопанство. Ако тѣзи доходи или капитали бждатъ отнети подъ формата на данъци и бждатъ отбити отъ предназначения имъ предназначение, то значи, че се създава и една по-друга структура на народното стопанство, различна отъ структурата, която би се създавала при свободното предназначение на доходитѣ и капиталитѣ. Много данъкоплатци ще намалятъ, а може и да изоставятъ известни стопански инициативи, други може да намалятъ консумацията си и т. н.

Разходитѣ на финансовото стопанство сж персонални, веществени и амортизации на вътрешни и външни задължения. Една частъ отъ тѣзи разходи отиватъ пакъ въ лицата, които сж плащали данъци и се взаимно компенсиратъ. Друга частъ отива въ лица, които не сж плащали данъци, или сж платили по-малко, отколкото получаватъ, затова тѣзи лица подобряватъ положението си, като стопански деятели. Държавата имъ е дала продуктивни сили, каквито тѣ иначе, безъ финансовото стопанство, не биха имали. Трета частъ отъ разходитѣ отива за погасяване на задължения къмъ странство. Ако тѣзи плащания сж правени безъ преди това да сме получили заемъ или стоки, тогава тѣ сж реална загуба за народното ни стопанство. Такива сж, напимѣръ, репарациитѣ. Не ще и дума, че безъ тѣхъ народното стопанство би било по-богато.

Стопанскитѣ предприятия на държавата или на общинитѣ сжщо измѣнятъ структурата на народното стопанство. Тѣ отнематъ частъ отъ терена на частнитѣ продуктивни сили, упражняватъ надъ сжщитѣ конкуренция и ги размѣстватъ. И тука трѣбва да се каже, че структурата на народното стопанство би била по-друга, ако не сжществуваха стопанскитѣ предприятия на публично-правната властъ.

По тѣзи три посоки, финансовото стопанство указва влияние върху народното и върху частнитѣ стопанства: чрезъ приходитѣ си, чрезъ разходитѣ си и чрезъ стопанскитѣ си предприятия. Това влияние се извършва независимо отъ желанията или нежеланията ни, независимо отъ обстоятелството, дали сжщото ни е известно или нѣмаме и представа за него. Важното е, че вмѣсто това влияние да се развива слѣпо и

често пъти против интереситѣ на обществото, по-добре е да бжде опознато, овладяно и насочено въ услуга на обществения прогресъ. Отъ друга страна едно подобно овладяване и рационализиране на взаимнитѣ влияния между финансовото, народното и частнитѣ стопанства е необходимо и за самото финансово стопанство, защото неговото положение е зависимо отъ по-доброто състояние на частнитѣ стопанства и на народнитѣ стопанства.

И тъй, следователно, за да се внесе порядъкъ между финансовото, народното и частнитѣ стопанства, за да се овладѣятъ и рационализиратъ взаимнитѣ имъ въздействия и за да се улеснява обществения прогресъ, налага се една отмѣрена общественно-съвмѣстима приходна и разходна политика. Вмѣсто принципа на най-малкото съпротивление идва принципа на съразмѣрното задоволяване. Сжщността на този принципъ се състои въ равномѣрното задоволяване на колективни и индивидуални потребности отъ еднакво значение: държавата да отнема подъ формата на данъци и други даждия отъ лицата най-много толкова суми, колкото е необходимо да задоволи съ тѣхъ колективни потребности (обществени нужди) отъ сжщата важностъ, каквато важностъ ще иматъ онѣзи лични потребности, които лицата ще могатъ да задоволятъ чрезъ остатъка отъ доходитѣ си (следъ като сж платили данъцитѣ си). Не бива да се позволява задоволяването на маловажни колективни потребности за смѣтка на по-важни лични потребности и обратно, не бива да се пренебрѣгватъ важни колективни потребности за смѣтка на маловажни индивидуални потребности. Обществениятъ прогресъ се осществява само при равномѣрното (споредъ важността имъ) задоволяване на колективнитѣ и на индивидуалнитѣ нужди. А то, да повторимъ пакъ, не може да се постигне по пътя на най-малкото съпротивление, както мислѣше да се развива механичното финансово стопанство.

Принципътъ за съразмѣрното задоволяване на потребноститѣ се прилага не само за случаитѣ, когато съпоставяме колективни индивидуални потребности. Той се прилага още: 1) за съпоставянето между индивидуални и индивидуални потребности (кои да бждатъ спгнати чрезъ данъци и кои да бждатъ поощрени чрезъ данъчни облекчения или чрезъ разходи отъ страна на държавата; 2) за съставянето между колективни и колективни потребности (за да не се позволи изпреварване при едни обществени нужди за смѣтка на други) и 3) за съпоставянето на индивидуални или на колективни потребности въ едно и въ друго време (да не се осуети бждещето задоволяване на индивидуалнитѣ или на колективнитѣ потребности).

Отъ този разнovidенъ принципъ за съразмѣрното задоволяване на потребноститѣ произтичатъ нѣколко практически правила за облагането. Тѣ сж следнитѣ:

1. Облагането да не подкопава почвата подъ краката на частното стопанство, за да може то да задоволява своитѣ днешни и бждещи нужди и да се запази като данѣкоплатецъ. Държавата нѣма интересъ да сѣче клона, на който седи.

2. Облагането съ данѣкъ да бжде една ясна, известна и умѣстна по време процедура. Колкото по-малко на брой данъци, толкова по-ясно е за данѣкоплатеца кога какво има да плаща, за да си прави и нарежда смѣткитѣ предварително.

3. Равномѣрно облагане на всички данѣкоплатци, за да не се създаде между тѣхъ нелоялна конкуренция (който е можалъ да избегне известно облагане, ще има възможностъ да продава по-евтино и да конкурира друго, който е платилъ по-голѣмъ отъ силитѣ му данѣкъ),

4. Ясно и точно опредѣление на дѣржавнитѣ задачи, за да може всѣки данѣкоплатецъ да се убеди, че паритѣ, които дава за данѣци, отиватъ за важни обществени нужди. Днешната ни култура е твърде напредъ въ сравнение съ миналото време, тѣй че е не само безполезно, но е и вредно да се оставятъ данѣкоплатцитѣ въ съмнения, защото всѣко съмнение поражда морално разложение.

5. Пъленъ, точенъ и ясенъ бюджетъ на финансовото стопанство, защото само тогава се дава възможностъ за сравнение между индивидуалнитѣ и колективнитѣ потрѣбности, само тогава се очертава мѣстото и ролята на финансовото стопанство (съ приходитѣ и разходитѣ му) и само тогава се дава възможностъ за една ефикасна контрола надъ общественитѣ приходи и разходи, безъ която, както казахме, ще се наслоятъ много съмнения.

Съ помощта на тѣзи практически правила финансовото стопанство е поставено въ положение да задоволява собственитѣ си нужди и същевременно да сътрудничи за обществения прогресъ активно и планомерно. Безъ тѣхъ то щѣше да упражнява едно слѣпо влияние, което на мѣста може би щѣше да сътрудничи за обществено-стопанския прогресъ, но на мѣста сигурно щѣше да му противодействува. Защото, да повторимъ пакъ, обществено стопанскиятъ прогресъ се осъществява чрезъ равномѣрното задоволяване на индивидуални и колективни потрѣбности (споредъ значението имъ), което пакъ зависи отъ сполучливото отправяне на доходитѣ и капиталитѣ къмъ едни или други цѣли чрезъ посрѣдничеството на финансовото стопанство. Това е то неговото голѣмо и незамѣнимо обществено значение.

ПРОБЛЕМИ НА КАПИТАЛОВИЯ ПАЗАРЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ.

отъ

АСЕНЪ КЕМИЛЕВЪ

Както е известно, капиталовиятъ пазаръ представлява отъ себе си едно поддѣление на общия кредитенъ пазаръ. И то това поддѣление, което обхваща дългосрочнитѣ операции въ областта на кредита, извършвани обикновено съ ценни книжа на фондовитѣ борси.

Значението на капиталовитѣ пазари въ напредналитѣ стопански страни е огромно. Тамъ се централизира голѣма частъ отъ народнитѣ спестявания и тѣ служатъ като източникъ на едритѣ дългосрочни кредити, отъ които иматъ нужда дѣржавата и стопанскиятъ предприятия.

Въ миналото, и то не твърде отдавнашно, на чуждестраннитѣ капиталови пазари преобладаваха сдѣлките съ частни ценни книжа — предимно акции. Днесъ положението навсѣкжде се е измѣнило въ полза на сдѣлките съ дѣржавни ценни книжа.

Това е една основна промѣна въ структурата на сдѣлките, извър-

швани на капиталовия пазаръ, за която и ние ще държимъ смѣтка въ по-нататъшното си изложение.

Намѣсата на държавата на капиталовитѣ пазари въ свѣта, дори и въ страни като Англия и Съединенитѣ Щати, въ които частниятъ капиталъ е извънредно силно развитъ, се осъществява по два начина: 1) Съ все по-често емитиране на държавни заеми, при което се търси едно насочване на спестовността и капиталообразуването въ странитѣ къмъ закупуване на държавни облигации и 2) чрезъ намѣсата на емисионнитѣ банки на капиталовия пазаръ чрезъ тѣхната така наречена Open market policy.

Една друга основна тенденция, която се забелязва навсѣкжде гдето се чувствува липса на капитали, това е принудителното насочване на една частъ отъ новообразуванитѣ се капитали къмъ държавнитѣ ценни книжа. Това става чрезъ заставянето на разнитѣ институти за застраховки и обществена предвидливостъ да обличатъ известенъ процентъ отъ математическиятъ си резерви и постъпления въ държавни ценни книжа. Съ този фактъ, мѣстото на индивидуалния спестителъ, който до преди нѣколко години се опитваше къмъ капиталовия пазаръ, за да вложи скромнитѣ си спестявания въ ценни книжа, днесъ е заето отъ институти за обществена предвидливостъ.

Но поради това и политиката, която отдѣлнитѣ държави следватъ по отношение на капиталовитѣ пазари и курсовитѣ на своитѣ ценни книжа, стана по-осторожна и по-предпазлива. И наистина, ако днесъ държавата би се ръководила отъ принципа, че рентиеритѣ, които сж вложили срѣдствата си въ нейни ценни книжа, могатъ да понесатъ известни жертви, защото рентиерството като съсловие не е така продуктивно и полезно, както останалитѣ съсловия, съ това тя не би засегнала частни лица, които по едни или други причини предпочитатъ да влагатъ капиталитѣ си въ недвижимости, вмѣсто въ ценни книжа, а би нанесла ударъ на сжититѣ ония социални институти (пенсионни, медицински, по-смъртни и др. фондове), които самата тя създава и субсидира въ името на социалнитѣ задачи, които си поставя и преследва.

Една трета тенденция, която се отбелязва навсѣкжде сжщо така, е тази на стремежа у всички страни съ недостатъчно развити капиталови пазари да развиятъ такива, а въ странитѣ въ които борситѣ отдавна играятъ ролята на инструментъ, въ който се отразява пулса на стопанския животъ, това му качество да бже запазено и засилено до възможната най-голѣма степенъ.

Капиталовиятъ пазаръ въ България

Капиталовъ пазаръ въ България, въ истинския смисълъ на думата, не сществува. Необходимиятъ инструментъ на този пазаръ, обаче, фондова борса, има въ София доста отдавна.

Нуждата отъ фондова борса, която да обединява на едно мѣсто търсенето и предлагането на капитали, както и да дава реални курсове на мѣрдаванитѣ ценни книжа, отдавна се чувствува въ България.

Още въ 1907 г. Софийската търговска камара е поискала съ специално изложение до Министра на финанситѣ откриването на борса, като се е давало предимство на стоковата борса. На 30 януарий 1912 г. влиза въ сила и единъ новъ законъ за борситѣ, който урежда въпроса

за основаването на фондова борса, а такава се учредява на 28 юний 1914 г., следъ едно повторно искане на Софийската търговска камара и необходимитъ предварителни преговори и приготовления. Поради избухването на свѣтовната война, обаче, фондовата борса започва да функционира едва на 20 януарий 1918 г. Следъ едно краткотрайно и съ прекъсвания действие на борсата, тя прекратява сдѣлките си на 25 септемврий 1918 г., за да ги възобнови едва на 4 май 1920 година.

Изживяниятъ неустановенъ периодъ следъ войната, инфлацията, несигурността въ валутата и режима на плащанията по държавнитъ дългове и редъ други причини, обуславяха анемичната дейностъ на тази борса, докато презъ 1925 г. — 1 ноемврий — борсовитъ сдѣлки отново бѣха прекратени до 15 септемврий 1928 г., следъ която дата Софийската фондова борса продължава непрекъснато и до днесъ сдѣлките си.

При все, че презъ този дълъгъ периодъ борсовитъ заседания не сж били прекратявани за опредѣлени периоди отъ време, оборотитъ на борсата, сравнени съ котирания капиталъ, сж съвършено незначителни.

Котата на Софийската фондова борса се състои отъ държавни и гарантирани отъ държавата ценни книжа и отъ акции на акционерни дружества.

Отъ своя страна, облигационниятъ пазаръ може да се раздѣли на пазаръ на държавнитъ ценни книжа (предвоенни и следвоенни — вътрешни), пазаръ на комуналнитъ облигации и пазаръ на заложенитъ облигации.

Ако вземемъ предвидъ само държавнитъ облигации, които действително се явяватъ и има изгледи да се явяватъ на борсата, нейната облигационна кота се очертава до 1936 г., както следва:

	Кота на Софийската фондова борса (държ.ценни книжа)
Предвоенни заемъ, плащирани въ България	1.220.000.000 лв.
6% Б. д. з. . 1914 г. .	46.619.000 лв.
6.5% Б. н. з. 1921 г. .	161.340.000 лв.
6% Б. д. з. . 1923 г. .	2.247.365.000 лв.
Всичко	3.655.324.000 лв.

Както се вижда, преодоляващо значение тукъ има Б. д. з. 1923 г., съ който заемъ фактически ставатъ и повече отъ 65% отъ всичките сдѣлки на борсата. За останалитъ 16 заема, котиран на борсата презъ течение на три проследени години, общиятъ оборотъ е възлизалъ само на 34.32% отъ цѣлния оборотъ на борсата.

Следъ 1936 г. на фондовия пазаръ се появяватъ и облигациитъ на Погасителната каса, поради което борсовата кота значително нараства. И тукъ, обаче, всички издадени облигации отъ Касата нѣма да тежатъ върху борсата, тъй като иматъ изгледи да се появятъ на пазаря само тия, предадени отъ касата на частни лица (1.400 милиона лева) и около 100 милиона лева отъ предаденитъ облигации на частни банки (отъ всичко 250 милиона лева такива облигации). Останалата частъ, възлизаща на около 3.300 милиона лева, сигурно ще остане въ каситъ на Б. з. к. банка, Б. н. банка и популярнитъ банки.

Днешната борсова кота на държавни облигации, следователно възлиза на 5,155.324.000 лева.

Що се отнася до котата на частнитъ ценни книжа, тя е бивала винаги значително по-малка отъ тази на държавнитъ облигации, а сдѣлките

съ частни ценни книжа сж толкова малки, че понѣкога за дълго време изобщо липсватъ на борсата.

Котиранитѣ акционерни капитали на Софийската фондова борса сж се движили презъ последнитѣ десетъ години както следва:

Година	Котир. частенъ акц. капиталъ (хил. лева)
1928	645.469
1929	951.969
1930	1.486.469
1931	1.555.469
1932	1.436.469
1933	1.415.469
1934	1.298.469
1935	1.197.469
1936	1.202.469
1937	1.169.469

Както се вижда, следъ максимума, който сж достигнали презъ 1931 г., тѣ, подъ влиянието на кризата, намаляватъ.

Общата фондова кота, следователно, до 1936 г. е възлизала на срѣдно 4.800 милиона лева, а отъ 1936 год. насамъ се покачва на 6.300 милиона лв.

Въпрѣки голѣмитѣ възможности, които се даватъ отъ това изобилие на материалъ, който е годенъ и подлежи на обръщение на борсата, общитѣ обороти на последната за последнитѣ десетъ години сж били следнитѣ (гл. влѣво):

Видно е, че общиятъ сборотъ на Софийската фондова борса рѣдко е надхвърлялъ 1% отъ обема на борсов. материалъ, който подлежи на обръщение.

Защо имаме този обезкуражителенъ резултатъ отъ досегашната дейностъ на фондовата борса?

Ще се постареемъ да обяснимъ, доколкото ни е възможно, това печално явление.

Причинитѣ, които влияятъ за слабитѣ обороти на пазаря на държавнитѣ облигации и на частнитѣ ценни книжа, сж различни, но все пакъ иматъ една обща точка: липса на довѣрие въ ценната книга.

За държавнитѣ облигации това недовѣрие се предизвика отъ нѣколко причини, които сж различни за отдѣлнитѣ групи инвеститори въ държавни облигации, а именно, обикновени спестители, социални организации (пенсионни и застрахователни д-ва) и спекуланти.

За обикновения частенъ спестителъ, който отправя икономитѣ си при 4% лихва къмъ Пощенската каса или къмъ нѣкоя популярна банка вмѣсто да купи облигации, които до скоро му носѣха 12%, първата и най-главна причина е непопулярността на облигациитѣ. Досега отъ никоя страна не се е проагитирала държавната ценна книга като срѣдство за инвестиране на дребни спестявания, като сжщевременно съ това никое правителство не е считало за умѣстно да даде и съответнитѣ гаранции за стабилността на държавнитѣ ценни книжа. Напротивъ, спирането на амортизациитѣ и стремехътъ да се плати колкото се може по-малко отъ поетитѣ отъ държавата задължения, допринасяха за все по-силното намаляване на популярността на държавната облигация.

Въ българския срѣденъ гражданинъ се е внедрило схващането, че държавната ценна книга служи само за гаранции предъ общественитѣ учреждения и сждилища, които гаранции могатъ да се доставятъ на по-евтина цена, отколкото ако би се дала гаранцията въ брой. Поради това и сжществува едно убеждение, че най-интересна е онази държавна облигация, която може да се купи (за гаранционни цели) най-евтино, като съвършено се изпуска изпредвидъ възможността да се използватъ облигациитѣ за обличане на народнитѣ спестявания.

Година	Хил. лв.
1928	32.232
1929	147.371
1930	150.256
1931	201.264
1932	106.323
1933	48.557
1934	37.150
1935	25.178
1936	37.044
1937	80.981

За намаляване на популярността на държавните облигации в очите на обикновения спестител допринесе и принудителния начин, по който се пласираха в страната двата най-големи държавни облигационни заема, именно Б. д. з. 6% 1923 (български) и 3% Погасителна каса 1935 г. (облекчителен).

Твърде силно затруднените лица — първоначални притежатели — на тези облигации не преставаха да се оплакват дълго време от трудностите, които срещат при пласирането на тия облигации на фондовия пазар и от низката цена, която получават за тях. Това, естествено, не беше от характер да засили доверието в държавната ценна книга и да привлече народните спестявания към нея.

Тук би трябвало да се отбележи и един интересен факт, който би трябвало да ни накара да помислим доста върху техниката на операциите на капиталовия пазар. Важно е именно обстоятелството, че докато не се смънят първите собственици, на които облигациите са дадени принудително, т. е. докато всички или почти всички облигации не минат поне веднъж през пазара, курсът им остава значително понижен, докато след това, преминали вече в ръцете на сдружения и търговци с ценни книжа — обикновено сарафи, те покачват значително цената си.

На този факт може да се даде и друго обяснение, особено отнормено показването на българските облигации: че това показване е предизвикано от измънените изобщо на пазарните условия, но в такъв случай би трябвало да се отбележат съответни измънения и в облигациите на погасителната каса, а те остават стабилни.

Ние очакваме, все пак, с интерес моментът, когато и при последните облигации ще се смънят първите собственици и предполагаме, че няма да се забави едно покачване в значителен размер и за тях.

По отношение на вторите притежатели на облигациите от българските големи вътрешни заеми, може да се каже следното:

1) За относително слабият интерес към държавните облигации от страна на частните лица, спекулиращи с ценни книжа, главно сарафи, допринасят няколко обстоятелства, между които на първо място е слабият пласмент и малкото търсене на държавни облигации от страна на широката публика. Както се каза, последната търси облигации само за гаранционни цели, което ограничава пазара им. Освен това, собствените средства на поменатите сарафи им служат и за други цели, поради което и те не рискуват да ги инвестират за дълго в ценни книжа. На трето място спекулативният елемент, който е особено важен за тази категория притежатели на ценни книжа, изгубва до голяма степен значението си поради липсата на редовно тиражиране, а от там и на възможности да се реализира разликата между курсовата и номиналната стойност на облигацията.

За банковите институти липсата на интерес се обуславя главно от липсата на пазар, на който в всеки момент би могло без загуба да се пласират известни части от притежаваните пакети ценни книжа.

За застрахователните дружества и взаимно-спомогателни фондове пък, които купуват и държат големи шокове ценни книжа за дълъг срок, освен всички горни съображения важи твърде много липсата на субстанция на ценните книжа и възможността да се обезценят в те-

чение на по-дълги периоди поради политиката на неплащане от страна на държавата, или поради възможни монетни експерименти.

Извънредно слабият интерес, от друга страна, към частните ценни книжа, котиран на Софийската фондова борса, а именно към акциите, се обяснява също така с няколко причини.

На първо място тукъ важи почти изключително фамилия характер на българските акционерни дружества. Собствениците на акциите са обикновено само няколко души, които не продават на пазара акциите си. Изключения правят само около 3—4 дружества и то за малки пакети.

Но дори и да би имало предлагане на акции, търсенето ще бъде много ограничено, поради многобройните фалити на акционерни дружества, които понижиха силно доверието въ тях. Въ това отношение, след като периодът на фалитите поотмина, недоверието продължи да се крепи поради нераздаването на дивиденди и големите промени в процента на дивидендите на акционерните дружества.

Главните собственици страдат по-малко от това, тъй като обикновено те получават известна част от тях под формата на заплати, докато обикновеният спестител би се лишил напълно от рента на вложения капитал.

Поради всички гореизброени причини, на нашия капиталов пазар не може да се осъществят дори и най-елементарните условия, които характеризират капиталовите пазари.

На него не може да се приложи и основният закон, който гласи, че при еднакъв бонитет, ценните книжа на капиталовия пазар се стремят и достигат до еднакъв рентабилитет.

Рентата, при еднакви гаранции и условия, при един и същ издатель — държавата, следователно при еднакъв бонитет, винаги е варираща извънредно силно.

Следната таблица показва различието въ рентабилитета на двата главни вътрешни заема, които са котирали на Софийската фондова борса през последните десет години:

Рентабилитетъ на вътрешните заеми

Година	6% Б. д. з. 1914	6% Б. д. з. 1923	Средна претеглена доходн. на всички вътрешни заеми
	%	%	
1928	6.89	10.52	10.38
1929	8.61	10.52	10.49
1930	9.43	12.14	12.10
1931	8.11	10.61	10.57
1932	9.11	12.22	12.16
1933	7.92	11.69	11.50
1934	8.32	11.87	11.78
1935	9.97	11.99	11.91
1936	9.59	11.00	10.95
1937	8.45	9.32	9.31

Както се вижда от горната таблица, рентабилитетът на двата главни вътрешни заема, които се котира на Софийската фондова борса, се движи с значителна разлика между два заема. Общата рента на всички вътрешни заеми (включително Б. н. з. 6.5% 1921), от друга страна се приближава много силно до тази на Б. Д. З. 1923, което се дължи на силно доминиращото положение на последния заем на фондовия пазар.

Още по-голяма разлика съществува между рентабилитета на държавните заеми и тоя на Б. н. банка 1924, който през последните де-

сеть години е давалъ значително по-низка рента, възлизаща максимумъ на 6.81% презъ 1923 г. и на минимумъ 5.09% за 1937 г. Като имаме предвидъ много по-благоприятнитъ условия за изплащането на този заемъ, неговиятъ малъкъ размъръ и редовно тиражиране, както и съблазнителнитъ му лотарийни печалби, можемъ да си обяснимъ и по-низката му рента.

Както това е очевидно, високата рента на вътрешнитъ държавни заеми се дължи на низкия курсъ, който тѣ отбелязватъ презъ почти цѣлия разглежданъ периодъ. Така, курсоветъ (срѣдни годишни претеглени) на тритъ вътрешни заема, пласирани на нашия фондовъ пазаръ, сж били следнитъ:

Година	6% Б. д. з. 1914	6½% Б. н. з. 1921	6% Б. д. з. 1923
1928	87.08	74.24	57.02
1929	69.63	68.68	57.02
1930	63.57	64.18	49.39
1931	73.97	70.47	56.55
1932	65.89	64.83	49.10
1933	75.72	67.21	51.34
1934	72.14	58.88	50.56
1935	60.17	60.80	50.04
1936	62.54	63.92	54.56
1937	71.02	73.44	64.39

Интересенъ е фактътъ, че презъ 1938 г., когато вече нѣма продажби на облигации Б. д. з. 1923 отъ първоначалнитъ имъ собственици, тѣхниятъ курсъ се изравни съ тоя на Б. д. з. 1914 год., следствие на което и рента имъ се уеднакви. Така на 12 ноемврий 1938 г. курсътъ на 6% Б. д. з. 1914 г. е билъ 81, докато курсътъ на Б. д. з. 1923 г. е билъ 80.40 или законътъ за равния рентабилитетъ при равенъ бонитетъ е влѣзълъ въ сила за тия два заема.

Сжщиятъ законъ не е влѣзълъ въ сила по отношение на облигациитъ на погасителната каса, курсътъ на които стои стабиленъ, а рента имъ е по-низка поради специални причини, излагани отъ насъ на друго мѣсто (Вижъ кн. 9, отъ 1937 г. на Списанието на Българското икономическо дружество).

Важното въ случая, което сигурно ще се повтори и съ облигациитъ на Погасителната каса, е, че печалбата отъ покачването на курса на бѣжанскитъ облигации не е останала въ полза на лицата, за обезщетяването на които облигациитъ бѣха издадени и на които бѣха принудително предадени, а е отишла въ полза на вторичнитъ имъ собственици.

Отъ интересъ за характеристиката на нашия капиталовъ пазаръ е и това, да се опредѣли, поне приблизително, какъвъ процентъ отъ сдѣлките съ държавни ценни книжа минаватъ презъ борсата и каква частъ става извънъ борсата.

Едно указание въ това отношение имаме въ сдѣлките съ облигации на Погасителната каса, оборотътъ на които може да се контролира, тъй като една голѣма частъ отъ тѣхъ се връща въ Погасителната каса за изплащане предсрочно и редовно, на облекчени задължения. Така, презъ 1936 г. въ Погасителната каса сж се върнали обратно облигации, за повече отъ 200 милиона лева, което означава, че сж били най-малкото продадени отъ първоначалнитъ имъ собственици — кредитори на други лица — длъжници, които искатъ да се издѣлжатъ съ облигации. Презъ сжщата година оборотъ на тия облигации на Софийската фондова борса възлиза на 3.687.989 лева въ курсова стойностъ или около 7.200.000 лв.

номинални. Значи презъ борсата сж минали само около 3.5% отъ всички продадени на пазаря облигации на Погасителната каса.

Относно общия оборотъ на борсата, вещи лица изчисляватъ, че той обхваща около 10% отъ всички сдѣлки на пазаря, докато намъ ни се струва, че този процентъ е високъ, защото ни сж известни нѣкои крупни операции съ държавни облигации, отъ които нѣма нито следа въ борсата.

Това посочва на два голѣми дефекта на нашия фондовъ пазаръ:

1) Липсата на централизация на сдѣлките съ държавни ценни книжа, които се движатъ годишно между 500 и 1.500 милиона лева, поради което се убива значението на борсата като факторъ въ регулирането на капиталовия пазаръ и се отнема възможността да се уреди едно значително търсене и предлагане, централизирано на едно мѣсто, което е предусловие изобщо за истинското съществуване на такъвъ пазаръ и

2) Образуването на мѣродавни борсови курсове въз основа на немѣродавни борсови обороти. Не можемъ да не се съгласимъ, че не е нормално сдѣлките съ 3% отъ едни облигации, както е случаятъ съ Погасителната каса, да опредѣлятъ истинския курсъ за останалитъ 97%.

Щомъ като борсата приютява при себе си, обаче, само около 10% отъ всички сдѣлки съ държавни ценни книжа, останалитъ 90% трѣбва да се извършватъ отъ други органи на капиталовия пазаръ. У насъ тия органи сж 1) сарафитъ и малките банки — за оборотитъ на дребно и за неорганизираното търсене отъ страна на случайни лица или пъкъ отъ нуждающи се отъ гаранции и 2) голѣмитъ банки — за по-едритъ операции и за снабдяването на институти за социална предвидливостъ съ необходимитъ имъ материали отъ ценни книжа.

Значението на капиталовия пазаръ за българското народно стопанство.

Отъ гледище на систематиката, тази частъ на нашето изложение би трѣбвало да предшества горнитъ. Ние, обаче, умишлено хвърлихме погледъ първо върху фактическото положение на българския капиталовъ пазаръ, за да може отъ фактитъ да се види мѣстото, което той заема въ стопанския животъ на страната и едва следъ това, запознати съ действителността, да се спремъ на неговото желателно развитие и на мѣрките, които сж необходими въ това отношение.

Както се спомена и въ началото, значението на капиталовия пазаръ за едно народно стопанство може да бжде голѣмо. Особено за страни като нашата, която е бедна отъ кѣмъ капитали.

Относно причинитъ за бедността отъ кѣмъ капитали на нашето стопанство би могло да се каже много. Най-важната отъ всички, обаче, е земеделскиятъ характеръ на стопанството ни или по-скоро дребно-земеделскиятъ и домакински характеръ на стопанството.

Доходитъ въ страната сж извънредно низки, което повече не се нуждае нито отъ доказване, нито дори отъ указване. Извънредно голѣма частъ отъ тия доходи (около 90%) отиватъ за поддържане на една слаба по обемъ консумация и за издръжка на държавата. Остатъкътъ отъ 10% се използва за всички останали нужди, а спестовността въ страната, материализирана въ парични срѣдства, е минимална и рѣдко надминава сумата отъ 200—300 милиона лева годишно. Това проличава

отъ движението на спестовнитѣ влогове въ българската банкова система и въ Пощенската спестовна каса. Независимо отъ този новъ приливъ на спестявания къмъ банковата система, обаче, стои олихвяването на старитѣ влогове, което възлиза на още около 500 милиона лева годишно.

Отъ този приливъ на нови капитали, възлизащъ годишно отъ около 200 до 700 милиона лева, на капиталовия пазаръ се отправя една много малка частъ, и то по-скоро принудително (за гаранции) отколкото доброволно.

Но независимо отъ частното капиталообразуване, на нашия капиталовъ пазаръ се явяватъ нови елементи, които сж несравнено по-силни и най-важното по-организирани. Това сж държавнитѣ, професионални и частни застрахователни организации, които редовно придобиватъ значителни срѣдства, редовно увеличаватъ математическитѣ си резерви и които по естеството на работата си трѣбва да бждатъ ориентирани къмъ капиталовия пазаръ.

Ако трѣбва да преценимъ тежестта и значението на тия две основни групи клиенти на капиталовия пазаръ: частни лица и обществено-социални институти, то безусловно трѣбва да приемемъ, че настоящето и бждещето клони къмъ втората група.

Дори частната спестовностъ става годна за полезни народостопански операции на капиталовия пазаръ едва следъ като се централизира въ Спестовната каса или въ другитѣ банкови институти.

Ето защо при днешното и бждещо отношение на държавата къмъ капиталовия пазаръ и къмъ неговитѣ клиенти трѣбва да се изхожда отъ гледището, че участниците на борсата не сж рентиери, а институти за социална помощъ и справедливостъ.

На участието на банкитѣ и на емисионния институтъ на капиталовия пазаръ ние ще се спремъ следъ малко, тъй като тѣхното участие е въ връзка повече съ предстоящитѣ разрешения на проблемитѣ на нашия капиталовъ пазаръ, отколкото съ неговата характеристика.

Задачитѣ, които могатъ да се възложатъ на нашия капиталовъ пазаръ, се ограничаватъ и обуславятъ отъ редъ предпоставки.

Най-важната отъ тѣхъ е сигурността на курсовѣтѣ и на качествеността на ценнитѣ книжа. Сигурността, отъ своя страна, зависи отъ възможноститѣ на издателя на облигациитѣ—държавата—да ги посрѣща винаги на падежа и да ги запази отъ обезценение.

Ето защо при претоварения български бюджетъ би било умѣстно и стопански полезно евентуалниятъ притокъ на новообразувани капитали къмъ държавни заеми да се използва не за редовни или извънредни бюджетни разходи, които не сж свързани съ възпроизвеждане на изразходванитѣ суми, а само за стопански рентабилни мѣроприятия, които отъ собственитѣ си доходи да могатъ да погасяватъ изцѣло или въ голѣмъ размѣръ направения дългъ.

Такива мѣроприятия, свързани съ използването на подземнитѣ ни богатства (разработване на мини, построяване високи пещи и др.) или съ модернизирането на нашето земедѣлие (постройка на силози и елеватори, прокопаване на канали, напояване и пр.) могатъ да подтикнатъ страната въ стопанско отношение много напредъ, безъ да е необходимо да се сключватъ за тия цели външни заеми, които винаги водятъ до по-малка или по-голѣма външна зависимостъ.

Въ тази насока ние виждаме голѣмитѣ и творчески задачи, както и съответното значение на българския капиталовъ пазаръ.

Проблемитѣ на нашия капиталовъ пазаръ.

Като имаме предвидъ значението на капиталовия пазаръ и важността на задачитѣ, които могатъ да му се поставятъ, намъ ни се струва, че основната проблема, която се представя предъ насъ въ това отношение, е на първо мѣсто неговото организиране.

За да може да съществува истински добре организиранъ капиталовъ пазаръ, необходимо е всички сдѣлки, или поне голѣмата частъ отъ сдѣлките, които ставатъ съ ценни книжа, да минаватъ презъ борсата. Само тогава ще може да се организира редовно капиталово тържище и само тогава ще може да се иска отъ цѣла редица институти, които притежаватъ народни спестявания съ дългосроченъ характеръ, да ги обличатъ до известна степенъ въ държавни ценни книжа. Ако липсва това тържище съ голѣми обороти, рисковано би било да се държатъ голѣми пакети съ облигации, които въ моментъ на нужда нѣма да могатъ да се превърнатъ въ налични срѣдства безъ сериозни загуби.

За да могатъ да се привлѣкатъ свободнитѣ срѣдства отъ застрахователнитѣ дружества, отъ фондоветѣ за обществени осигуровки, отъ Спестовната каса и отъ частнитѣ банки, необходимо е да се организира пазарътъ по такъвъ начинъ, че винаги да има поне единъ голѣмъ купувачъ, който да може да погълне значителни части отъ предлаганитѣ облигации и въ последствие постепенно да се освободи отъ тѣхъ,

Въ чужбина, съзнавайки важността и необходимостта отъ единъ такъвъ факторъ на капиталовия пазаръ, мѣродавнитѣ държавни власти сж го открили въ лицето на емисионния институтъ, на който сж дадени широки права за намѣса въ капиталовия пазаръ, наричана навсѣкжде *open market policy*. Особено развита е тази политика въ Съединитѣ щати, следъ това въ Англия, Франция и почти навсѣкжде другаде.

Що се отнася до близкитѣ по структура страни на България, намѣсата на емисионнитѣ институти на капиталовия пазаръ е много по-разширена, отколкото е у насъ. Така, съгласно закона за Румжнската народна банка (чл. 21) последната може да купува държавни или гарантирани отъ държавата ценни книжа въ размѣръ на основния капиталъ и резервитѣ на банката, или румжнския емисионенъ институтъ може да се намѣсва на капиталовия пазаръ, като закупува държавни ценни книжа за около 1,750 милиона лей. Освенъ това, съзнавайки голѣмото значение, което емисионниятъ институтъ може да упражни на капиталовия пазаръ; не само по пѣтя на закупуването на държавни ценни книжа, съ едно последно измѣнение на закона за Румжнската народна банка, на последната се дава право „да участвува въ капитала на румжнскитѣ институти за земеделски, занаятчийски и чиновнически кредитъ, за развитието на производството на злато и метали, или за постройката на силози съ цель за варантиране, при участие и на държавата“. Размѣрътъ на това участие на Румжнската народна банка въ капиталитѣ на общественитѣ стопански предприятия съ народостопанско значение може да става въ размѣръ на 2,500 милиона лей. Или участието на Румжнския емисионенъ институтъ на тамошния капиталовъ дългосроченъ пазаръ може да възлѣзе и сигурно вече е възлѣзло на 4,250,000,000 лей.

Отъ своя страна Турция е опълномощила емисионния си институтъ да се намѣсва на капиталовия пазаръ въ размѣръ на 50% отъ собствения капиталъ и резервитъ на банката.

Унгарската народна банка има право да се намѣсва на капиталовия пазаръ, като общиятъ размѣръ на закупенитѣ ценни книжа не може да надвишава общата сума на основния капиталъ и резервнитѣ фондове.

Югославската народна банка, най-после, сѣщо има право да се намѣсва на капиталовия пазаръ до размѣръ на основния капиталъ и на резервитѣ.

Като се иматъ предвидъ твърде въздържанитѣ постановления на Закона за Българската народна банка, който опредѣля, че намѣсата на сѣщата на капиталовия пазаръ, т. е. покупката на държавни ценни книжа може да достигне до 30% отъ капитала и резервитѣ на Банката, би трѣбвало да се приеме, че едно евентуално измѣнение на съответнитѣ разпоредби на закона, поне до размѣръ на възприетото въ останалитѣ земеделски страни, би могло да създаде на нашия капиталовъ пазаръ онзи голѣмъ факторъ, който сега липсва и поради липсата на когото не може да се разчита на една лесна ликвидностъ на ценнитѣ книжа.

Освенъ това разширяване на влиянието на емисионния институтъ върху капиталовия пазаръ, както се каза и по-горе, отъ сѣществено значение е да се привлѣкатъ къмъ фондовата борса всички сдѣлки съ държавни ценни книжа.

Това привличане би могло да стане по нѣколко начина, между които ние ще се спремъ само на единъ. Това е задължителното заставяне на всѣко лице, което купува или продава една ценна книга, да се снабди съ борсово бордеро, отъ което да се вижда, че ценната книга е купена на борсата. Притежаването на такива бордера ще удостовѣрява и правото на собственостъ на ценната книга.

На едно такова предложение би могло да се възрази, че това ще усложни и направи по-бавни сдѣлките съ облигации въ провинцията, тъй като въ България има само една борса и то въ София.

Едно такова неудобство, обаче, не е отъ характеръ да попрѣчи на въвеждането на подобна мѣрка, тъй като покупката на ценни книжа никога не е много бърза сдѣлка, когато се прави за инвестиции или за гаранция, докато тия, които търгуватъ съ ценни книжа за спекулативни цели, живѣятъ въ столицата и могатъ винаги да оформятъ сдѣлките си на борсата. Освенъ това, чрезъ въвеждането на една бърза служба въ провинциалнитѣ клонове на държавнитѣ банки, която би предавала веднага телеграфически или писмено даденитѣ нареждания, забавянията ще се премахнатъ.

Тукъ спада и проблемата за създаване на едно здраво отношение на довѣрие къмъ държавната ценна книга.

За създаването на такова довѣрие, необходимо е държавата да излѣзне на нѣколко пѣти съ декларации, че държи на изпълнението на задълженията си по вътрешнитѣ заеми, да внуши на широката публика — отъ частния спестителъ до застрахователното дружество — че нѣма по-сигуренъ пласментъ отъ този въ държавни ценни книжа и да одържи даденитѣ обещания, като за нѣкои нови системи даде и гаранцията на златната клауза.

Разбира се, едно подобно отношение на държавата къмъ собстве-

нитъ и вътрешни задължения трѣбва да бѣде съпроводено отъ възстановяване на тиражитъ по вътрешнитъ заеми, отъ най-педантичното и редовно съблюдаване на всички задължения, предвидени въ условията на заемитъ и отъ необходимата пропаганда въ това отношение.

За да се засили търсенето на държавни ценни книжа и за да се направи възможно емитирането на все повече нови заеми на пазаря, необходимо е сжщо така, следъ изпълването на необходимитъ условия по тиражирането, олихвяването и т. н. на облигациитъ, да се промѣнятъ нѣкои отъ постановленията на законитъ за държавенъ контролъ върху застрахователнитъ дружества, за защита на спестовнитъ влогове при частнитъ банки, на законитъ на държавнитъ банки, на този за кооперативнитъ сдружения и т. н.

Така, напримѣръ, Законътъ за контролъ върху частнитъ застрахователни дружества и Законътъ за взаимно-застрахователнитъ дружества предвиждатъ, че математическитъ резерви на държавата могатъ да бждатъ обличани въ държавни ценни книжа. Тукъ би трѣбвало да се предвиди, че известенъ по-значителенъ процентъ отъ тия резерви трѣбва да се облича въ държавни ценни книжа.

Сжщото се отнася и до Закона за защита на спестовнитъ влогове, който въ чл. 4 предвижда, че депозититъ за гаранция на влоговетъ, направени при Б. н. банка, могатъ да бждатъ въ държавни ценни книжа, а въ чл. 5 постановява, че $\frac{2}{3}$ отъ влоговетъ трѣбва да бждатъ покрити съ краткосроченъ портфейлъ или ценни книжа: тукъ, както и въ постановленията на чл. 10, който постановява, че най-малко $\frac{1}{3}$ отъ запасния капиталъ трѣбва да бѣде облѣченъ въ държавни ценни книжа, могатъ да се направятъ корекции, въ смисълъ, да се предвиди известенъ задължителенъ процентъ отъ покритие на влоговетъ въ държавни ценни книжа и да се установи известенъ процентъ отъ основнитъ капитали на Банкитъ, който сжщо така трѣбва да бѣде облѣченъ въ ценни книжа.

По сжщия начинъ може да се предвиди и обличането на известна частъ отъ влоговетъ при Пощенската спестовна каса и отъ редовния имъ приръстъ, като по този начинъ ще се избегнатъ известни затруднения, които сега се предизвикватъ отъ предепозитирането на тия влогове въ Б. з. к. банка.

Изборътъ на институти за социални подпомагания, на банкови учреждения, разни каси, кооперации и т. н., които могатъ да бждатъ привлѣчени къмъ операции на капиталовия пазаръ въз основа на съображението, че при тѣхъ сж концентрирани дългосрочни народни спестявания, които трѣбва да намѣрятъ дългосрочни и най-народополезни инвестиции, е доста голѣмъ. Въ своя рефератъ на Събора на Българското икономическо дружество г. д-ръ Асенъ Чакаловъ изчислява редовния приръстъ на дългосрочни срѣдства, който може да се привлѣче къмъ капиталовия пазаръ, на около 600 милиона лева годишно.

Дори да се приеме, че тази цифра ще трѣбва да се намали, пакъ значението на капиталовия пазаръ, като източникъ на дългосрочни срѣдства, остава огромно.

Но освенъ привлѣчането на спестовността съ дългосроченъ характеръ къмъ капиталовия пазаръ, една проблема представлява отъ себе си привлѣчането къмъ него на редовния касовъ излишѣкъ на банковитъ институти въ България.

Организацията на нашия паричен пазаръ и банкова система не позволяват олихвяването на тия излишни срѣдства при емисията на банкитѣ, вследствие на което режията на банкитѣ силно се поскъпява. Едно осигуряване на бърза ликвидностъ за държавнитѣ облигации би позволило отъ една страна олихвяването на касовитѣ наличности на банкитѣ, а отъ друга — би доставило на държавата необходимитѣ ѝ срѣдства за по-краткосрочни стопански цели.

Ето това сж въ най-обща форма най-належащитѣ мѣропріятия, които се налагатъ по организирането на българския пазаръ и които отъ своя страна представляватъ неразрешенитѣ още проблеми, свързани съ него.

Но тукъ се поставя единъ новъ много важенъ въпросъ — този за лихвата на държавнитѣ ценни книжа.

Постепенното спадане на рентабилитета на държавнитѣ ценни книжа, който рентабилитетъ понастоящемъ достига срѣдно около 8.5%, сигурно ще спре на това ниво, докато не се възстанови тиражирането на облигациитѣ, а вѣроятното му най-низко ниво ще бѣде това на номиналната лихва на облигациитѣ, т. е. около 6—6.5%. Действителното ниво на реалния доходъ на държавнитѣ ценни книжа следъ възстановяването на тиражирането, обаче, нѣма изгледи да спадне подъ 7%.

Съ тази реална лихва би трѣбвало да се съобразява държавата, когато би емитирала нови заеми и когато би търсила свободното ориентирание на народната спестовностъ и на народното довѣрие къмъ държавни заеми за продуктивни цели. Защото естествено е всѣки инвеститоръ да търси най-големия рентабилитетъ и тогава увеличениѣ по обемъ сдѣлки биха имали за обектѣ повече старитѣ заеми, които и сега доста изобилствуватъ, а биха странѣли отъ новитѣ емисии при евентуално пониска номинална рента.

Единъ аргументъ въ повече противъ низката лихва се крие и въ характера на новитѣ инвеститори, които ще бѣдатъ въ голѣма степенъ институти за социална предвидливостъ или органи на кредитния пазаръ, които трѣбва да бѣдатъ подкрепяни като творчески фактори въ стопанския и социаленъ животъ на страната.

Най-после, низката лихва би довела инвеститоритѣ и до загуби, защото законътъ за равния рентабилитетъ при равенъ бонитетъ на държавнитѣ облигации би въздействувалъ за едно намаление на курса на облигациитѣ съ низка номинална лихва до момента на изравняването на реалната имъ лихва съ тази на останалитѣ заеми.

Липсата на капитали на частния пазаръ въ достатъченъ размѣръ за посрѣщането на голѣмитѣ инвестиционни нужди на нашето народно стопанство, както и голѣмиятъ общественъ интересъ, който представляватъ проектиранитѣ стопански мѣропріятия отъ голѣмъ мащабъ, оправдаватъ една намѣса на държавата въ активния стопански животъ.

Източникътъ на необходимитѣ капитали за тѣзи голѣми цели остава капиталовиятъ пазаръ, който може да функционира правилно само при добра организация и при осигуряване на необходимата свобода на евентуалнитѣ инвеститори.

Ето защо, всички въпроси и мѣропріятия, свързани съ него, не трѣбва повече да се отлагатъ.

НАРОДНОСТЕНЪ СЪСТАВЪ И УЧАСТИЕ НА НАРОДНОСТИТЪ ВЪ БЪЛГАРСКОТО НАРОДНО СТОПАНСТВО

отъ
БОРИСЪ КОНСТАНТИНОВЪ

Целта на настоящата статия е установителна. Както се вижда и отъ заглавието ѝ, на нея се поставятъ чисто стопански задачи, чужди на каквито и да било политически, или нѣкакви други замисли.

Тя нѣма да се занимава съ теоретични въпроси, при все, че подбудата за нейното написване бѣше именно желанието да се отговори на мѣстна почва на теоретичната нужда отъ повече подробности относно участието на отдѣлни елементи отъ населението въ народостопанската дейностъ и нейнитѣ резултати, както и въ влагането на капитали въ стопанскитѣ предприятия.

Въпросътъ за установяването на народностния съставъ на българското народно стопанство и за участието на отдѣлнитѣ народности въ стопанската дейностъ се намира на границата между стопанството, политиката и демографията. Това е така, защото стопанската дислокация на една народностъ въ рамкитѣ на дадено народно стопанство и нейното преустройство въ течение на времето е толкова стопански, колкото демографски, социаленъ и дори културно-икономически процесъ.

Относно размѣра на участието на отдѣлнитѣ народности въ българското народно стопанство у насъ сж се правили много предположения, често не почиващи на никаква действителна основа. Досега, обаче, не е правенъ нито единъ по-сериозенъ опитъ, възъ основа на положителни данни да се даде една, макаръ и непълна или недостатъчно уточнена, картина за истинското положение.

Тукъ, именно, ние ще си позволимъ свободата да предприемемъ единъ първи опитъ въ това отношение, като предварително подчертаваме, че недостатъчниятъ материалъ, съ който разполагахме, не ни позволи да обхванемъ нито цѣлата стопанска дейностъ на страната, заедно съ доходитѣ отъ нея, нито да сгруппираме разполагаемитѣ данни само къмъ една година, нито най-после да разгледаме всички народности.

За щастие, обаче, почти навсѣкжде можаха да бждатъ обхванати, изцѣло или по симптоми, тритѣ главни участника въ промишления животъ и търговията на страната, а именно: българи, чужденци и евреи. При това, трѣбва да се подчертае, че неточността въ статията произлиза не отъ надценяване участието на нѣкои народности, а отъ невъзможността да се обхване цѣлата имъ дейностъ, поради което много тѣхни прояви сж показани като български.

Народностенъ съставъ и основни стопанско-демографски тенденции въ България.

Въ България се очертаватъ ясно две основни тенденции, предизвикани до голѣма степенъ отъ стопански причини, а именно:

1. Намаляване на ражданията, които спадатъ отъ срѣдно годишно 40 раждания на 1000 души за предвоенния периодъ, на срѣдно 29.3 за периода 1931/1935 и на 25.6 за 1936 г.

2. Вжтрешна миграция, изразена въ бѣгство отъ селата къмъ градоветъ поради пренаселеностъта на нашето село, въ което споредъ едни мѣродавни изчисления се намиратъ около 1.000.000 души въ скрита безработица.

Тѣкмо тази втора тенденция е, която играе решителна роля и въ наслаиването на социалнитѣ и стопански проблеми въ нашата страна. Градътъ играе ролята на отдушникъ за все по-натрупващата се излишна работна рѣжа въ страната, затова и разполагането на отдѣлнитѣ народности въ него представлява най-голѣмъ интересъ както отъ гледище на заети или заемащи се трудови дебюшета, така и отъ гледище на вземане рѣководството на цѣли стопански браншове.

За съжаление, ние не можемъ да илюстрираме развитието на отдѣлнитѣ народности въ България съ данни за 1926 и 1934 г., тъй като по неизвестни намъ причини при последното преброяване не сж обработвани данни по народности. Това, отъ друга страна, не прѣчи много за съставянето на една правилна представа за главнитѣ участвуващи други народностни групи, а именно турцитѣ и евреитѣ, тъй като необходимитѣ данни лесно могатъ да бждатъ извлѣчени отъ разпредѣлението, което се прави по вѣроизповѣдание и говоримъ езикъ.

Липсата на подобна разработка дава като резултатъ само едно фалшиво наедряване на турцитѣ въ страната, което не отговаря на действителностъта.

Затова и по-долу се даватъ сведения за народностния съставъ на България споредъ преброяването презъ 1926 г.

България споредъ преброяването презъ 1926 год.
Население въ:

Народность	С о ф и я			Градско население			Всичко население въ България	
	Числ. в селск. райони	% отъ населението въ София	% отъ населението въ България	Числ. в градовете	% отъ населението въ градовете	% отъ населението въ България	Числ. в селск. райони	% отъ населението въ България
Българи	175.681	82.5	3.85	919.873	81.40	20.18	4.557.706	83.19
Руси .	4.066	1.9	20.63	12.424	1.10	63.05	19.706	0.36
Сърби .	188	0.1	12.97	756	0.07	52.17	1.449	0.03
Турци .	497	0.2	0.09	70.223	6.21	12.16	577.552	10.54
Румѣни	216	0.1	0.30	1.113	0.10	1.61	69.080	1.26
Гърци .	342	0.2	3.24	8.264	0.73	78.22	10.564	0.19
Евреи .	20.991	9.9	45.09	54.251	4.00	97.19	46.558	0.85
Арменци	2.171	1.0	7.95	25.324	2.24	92.69	27.322	0.50
Други .	8.850	4.1	5.24	46.903	4.15	27.79	168.804	3.08
Всичко	213.002	100.0	3.89	1.130.131	100.00	20.63	5.478.741	100.00

При все, че горната таблица дава само една картина на положението на отдѣлнитѣ народности въ България преди 12 години, картина, която сега се е измѣнила за нѣкои групи, като напримѣръ за евреитѣ, тур-

цитъ и руситъ, основнитъ констатации, проличаващи въ нея, сж валидни и за днешната дислокация на народноститъ.

Прави впечатление, напримѣръ, че турската и румънска народностъ иматъ почти изключително селски характеръ, поради което безспорно стопански сж свързани само съ земедѣлието, докато еврейската и арменската групи иматъ изключително градски характеръ.

Ако се направи едно сравнение съ огледъ на историческото развитие на дислокацията на отдѣлнитъ народности, ще се констатира сжщо така, че сжществува една стабилностъ въ процентното имъ участие спрямо общото население и спрямо градското население. За да не претрупваме работата си съ много таблици, цифри нѣма да даваме за установяване на тази стабилностъ, но тѣ могатъ лесно да се провѣржаватъ въ таблицитъ за народноститъ на Статистическия годишникъ на Главната дирекция на статистиката, напр. отъ 1934 г.

Единствената народностъ, която прави изключение въ това отношение и за която има разполагаеми данни за 1934 г., е еврейската. Това е народността, която отбелязва най-значителната миграция и която въ невѣроятнo бързо темпо се концентрира въ София. Въ своето движение къмъ най-голѣмия стопански центъръ на България, миграцията на това население следва отъ близо тенденцията на стопанския упадъкъ на малкитъ градове и засилването на значението на столицата.

Вжтрешната миграция на еврейското население проличава отъ следната таблица:

Еврейско население въ България
(Споредъ преброяванията)

Година на преброяването	Брой	% отъ общия брой на населението	Евреи въ София	% отъ общия брой на еврейското население
1910	40.133	0.92%	12.880	32.09%
1920	43.209	0.89 „	17.007	39.36 „
1926	46.558	0.85 „	20.991	45.08 „
1934	42.422	0.80 „	25.863	53.41 „

Като се има предвидъ, че следъ 1934 г. продължи тенденцията на търговска и индустриална концентрация къмъ София, може да се приеме съ сигурностъ, че днесъ процентътъ на еврейското население, живущо въ София, приближава две трети, въ сравнение съ общия му брой въ страната, докато презъ 1910 г. този процентъ е възлизалъ на по-малко отъ една трета.

Народноститъ като активно население.

Споредъ преброяването презъ 1926 г. отъ наличното население по народности, се отдѣлятъ следнитъ групи активно население (вж. таблицата на стр. 25 горе):

Както се вижда, процентно най-голѣма е частъта на активното население въ сравнение съ общия брой у руснацитъ, което се обяснява съ тѣхната скорошна имиграция, съ голѣмия процентъ възрастни хора и съ лошото имъ материално положение, което принуждава всички годни за работа лица да работятъ.

Въ останалитъ народностни групи се очертаватъ два слоя, а именно, народностни групи съ предимно селско население, каквито сж българската, турската и румънската и такива съ градско население, каквито сж еврейската и арменската. По срѣдата имъ се намира гръцката група, която е подѣлена, ако и малка на брой, между града и селото.

Народности	Налично население	Активно население	% на активното къмъ наличното население
Българи	4.557.706	2.560.410	56.18
Руси	19.706	14.061	71.35
Сърби	1.449	?	?
Турци	577.552	310.596	53.75
Румъни	69.080	42.310	61.24
Гърци	10.564	4.809	45.52
Евреи	46.558	16.027	34.42
Арменци	27.322	10.663	39.00
Други	168.804	84.220	49.85
Всичко	5.478.741	3.043.096	55.54

По-големият процент активно население въ селското стопанство, гдето отъ друга страна има доказанъ излишекъ отъ работна ръка, се дължи на това, че при преброяванията за активни сж смѣтани и всички възрастни жени въ селата, които поради сезонността на селския трудъ, участвуватъ въ полската работа презъ усиленитъ сезони.

Най-малкиятъ брой активно население у евреитъ се обяснява еднакво съ характера на дейността, съ които се занимаватъ, и съ по-доброто имъ материално положение, което позволява, щото по-малкъ брой отъ членоветъ на семействата да се занимаватъ съ активна стопанска дейностъ.

Народностенъ съставъ на селското население.

Отъ публикуванитъ данни за състава на активното население къмъ края на 1926 г., заето въ селското стопанство, се очертава следния неговъ народностенъ съставъ:

Народностъ	Брой	% отъ активното население на народноститъ	% отъ активното селско население
Българи	2.087.689	81.54	84.72
Руси	2.056	14.62	0.08
Турци	280.220	90.22	11.37
Румъни	40.786	96.40	1.65
Гърци	2.750	57.18	0.12
Евреи	73	0.49	0.00
Арменци	626	5.87	0.02
Други	50.221	59.63	2.04
Общо	2.464.421	80.98	100.00

Както се вижда отъ таблицата въ лѣво, освенъ българското население, друго такова, което е отъ значение за селското стопанство, е само турското. Означената група съ „други“ се представлява главно отъ цигани, които не сж навсѣкжде оседнали.

Тѣй като липсватъ данни за размѣра на поземлената собственостъ по народности, а отъ друга страна сведенията за поземлената собственостъ по окръзи, публикувани въ годишника на Дир. на статистиката отъ 1934 г. (т.е. преди административната реформа), показватъ, че навсѣкжде въ страната притежанията сж почти еднакво разпредѣлени, може да се приеме, че участието на народноститъ по численъ съставъ въ селското стопанство отговаря на участието имъ процентно и въ

селската стопанска дейностъ. Наистина, българското население, като посѣбудено, по-лесно премина къмъ интензивни култури и успѣ да модернизира до известна степенъ производството си, поради което би било правилно да се счита, че участието на турското население, безъ да се изпуска изпредвидъ това отъ тютюневитъ райони, въ общия резултатъ на селско-стопанската дейностъ, възлиза на около 9%, като останалата частъ се пада главно на българското селско население.

Превърнато въ абсолютни цифри, това отношение би се изразило, споредъ изчисленията на д-ръ Ас. Чакаловъ за селския националенъ доходъ, както следва: За 1935 г. при единъ общъ селски доходъ отъ 19565 милиона лева, на българското селско население би се падналъ доходъ около 17.550 милиона лева, на турското 1.760 милиона лева и на останалото инородно население, (румъни, цигани, татари, гърци и др.) около 255 милиона лева.

Това означава, че бедността на българското село е разпространена върху всички народности и че би било трудно да се говори за нѣкоя привилегирована група било по отношение на притежаванитѣ земи, било по отношение на дохода.

Много по-интересенъ и по-сложенъ е въпросътъ за гражданското население и за промишленитѣ клонове.

Народностно участие въ промишлеността.

Първата трудностъ, която се срѣща при установяването на участието на отдѣлнитѣ народности въ промишлеността, се крие въ това, че тукъ процентното участие на личноститѣ въ съответнитѣ клонове никога не може да служи за мѣрка на тѣхното значение и важностъ за стопанството. Затова и въ случая се явява нужда отъ едно по-дълбоко и по-разнообразно изучаване на народностнитѣ участия въ отдѣлнитѣ области на стопанството.

Отъ интересъ е да се види, все пакъ, композицията, макаръ и въ единъ моментъ, отдалеченъ отъ настоящия съ 12 години, наличния народностенъ съставъ въ тази областъ. И тукъ, обаче, Дирекцията не дава отдѣлно преброяване на занаятчиитѣ, а само общо такова за индустрията, занаятитѣ и съобщенията.

Общитѣ цифри сж следнитѣ:

Народностъ	Брой	% отъ народността
Българи	252.905	9.38%
Руси .	6.720	47.79 "
Турци .	19.477	6.27 "
Румъни	915	2.17 "
Гърци .	1.174	24.42 "
Евреи .	6.122	38.20 "
Арменци	6.368	59.72 "
Други .	25.379	30.13 "
Всичко	319.060	10.48%

Както се вижда, обратно на разпредѣлението за селското население, процентитѣ отъ общия брой на отдѣлнитѣ народности, ангажирани въ индустрия и занаяти, е много по-голямъ за руси, евреи и арменци, отколкото за българитѣ.

Едно по-подробно изследване въ тази насока ще ни даде по-точна представа за истинското състояние на нѣщата.

Народностно участие въ занаятитѣ.

Народностното участие въ занаятитѣ е дадено отъ Гл. дирекция на статистиката само за самостоятелни занаятчийи къмъ 1936 г. Като

имаме предвидъ, че помощницитѣ и работницитѣ въ занаятчийския клонъ възлизатъ срѣдно на 55% отъ броя на самостоятелнитѣ занаятчийи, можемъ лесно да получимъ броя на всички заети въ занаятчийството лица, като изхождаме отъ предпоставката, че всѣки занаятчийи ще се стреми да подготви за свои помощници и замѣстници поне на 2 самостоятелни 1 помощникъ измежду близкитѣ и сънародницитѣ си.

Що се касае до занаятчийския доходъ, понеже не сме въ състояние да го опредѣлимъ самостоятелно по народности, можемъ да прие-

Народность	Брой на занаят- чиитѣ			Доходи на за- нятчиитѣ			Доходъ на глава отъ народността (въ лева)
	Всичко	Самосто- телни	Помощ. и рабо- н	Са- осто- ятли	По- ощ и абот	Вс- чко	
	(въ мил. лева)						
Българи .	100.368	64.754	35.614	1.339.2	329.3	1.668.5	316.3
Турци . .	4.954	3.196	1.758	66.1	16.3	82.4	135.1
Евреи .	1.683	1.086	597	22.5	5.5	28.0	578.2
Арменци .	2.057	1.327	730	27.4	6.8	34.2	1.052.3
Други . .	2.263	1.460	803	30.2	7.4	37.6	203.2
Всичко	111.325	71.823	39.502	1.485.4	365.3	1.850.7	302.7

мемъ, че той е еднакъвъ за всички занаятчи и да го разпредѣлимъ на глава отъ отдѣлнитѣ народности съответно на тяхното участие въ занаятитѣ.

Получениятъ резултатъ въ такъвъ случай е следниятъ: Доходътъ на глава самостоятеленъ занаятчия е билъ 20.682 лв., а на глава помощници и работници — 9.248 лв.

Народностно участие въ индустрията.

Преди да се навлѣзе въ разглеждане на народностното участие въ индустрията, би трѣбвало да се прибави въ всичката му тежестъ и въпросътъ за участието на чужденци и въобще на чужбина въ нашата индустрия.

Общи сведения за намиращитѣ се въ България чужденци къмъ края на 1934 г. намираме въ наскоро излѣзлия томъ I съ сведения по преброяването на населението къмъ тази дата.

Общиятъ брой на чужденцитѣ по това време е билъ 40.903 души, отъ които 33.847 сж живѣли въ градоветѣ. Една най-сбита табличка показваща разпредѣлението на чуждитѣ поданици въ страната дава следната картина:

Чужди поданици въ България

	Всичко	Градове	Села	Само въ 5 голѣми града
Европейци .	13.684	11.876	1.808	9.461
Извъневропейци .	5.497	3.931	1.566	2.493
Руси и арменци .	21.722	18.040	3.682	12.145
Всичко	40.903	33.847	7.056	24.099

Градове	Европейци	Извъневропейци	Руси и арменци	Всичко
София .	5.819	913	4.830	11.562
Пловдивъ .	1.237	728	3.629	5.594
Варна .	1.113	349	1.152	2.614
Русе . .	851	306	1.115	2.272
Бургасъ .	441	197	1.419	2.057
Всичко	9.461	2.493	12.145	24.099

Разпредѣлението на чужденцитѣ въ петѣтъ голѣми града е било следното: (Вж. табличката вдѣсно)

Както се вижда, 33.5% отъ всички живущи въ градоветѣ чужденци населяватъ София и 60% отъ всички чужденци сж заселени само въ 5 голѣми града. Това иде да покаже, че чуждестранниятъ елементъ въ България заема ржководнитѣ мѣста въ нашия стопански животъ и поради това упражнява едно несъразмѣрно на броя си влияние върху него. А че тази мисълъ не е лишена отъ основание се потвърждава отъ факта, че само въ акционернитѣ дружества въ България чуждестранниятъ

капиталъ участвува съ 48.7% отъ общия акционеренъ капиталъ, а въ абсолютни цифри — съ 1.582.3 милиона лева. Администрирането на този огроменъ капиталъ, което се върши въ голѣмъ процентъ отъ чужденци, обяснява натрупването на последнитъ само въ петъ голѣми града и изоставянето на малкитъ градове на чужди поданици, произходящи предимно отъ Турция и съседнитъ държави.

Както се каза и по-горе, обаче, численото участие на отдѣлнитъ народности и поданици не отразява ни най-малко действителното имъ участие и значение въ градския стопански животъ. Ето защо, ще се помжчимъ да покажемъ тѣхното участие въ акционерното дѣло, свързано съ отдѣлнитъ производствени браншове, което, обхващайки около 50% отъ индустриалното производство, може да ни даде една по-вѣрна представа за това, въ чии ръце се намира и отъ где се ръководи нашата индустрия.

Разпредѣление на капиталитъ въ индустрията.

Капиталовото участие въ едно индустриално производство не винаги отговаря на стопанската дейность на отдѣлнитъ предприятия. Но все пакъ, то е много по-близко до реалността, отколкото едно сравняване само на участващитъ лица.

Ето защо, като изходна точка ние вземаме публикуванитъ отъ Главната дирекция на статистиката сведения за българското и чуждестранно участие въ капиталитъ на акционернитъ дружества въ България.

Това участие се изразява въ следнитъ цифри за 1936 година:

Български и чужди капитали въ индустриалнитъ акц. д-ва
(Въ милиони лева)

Видъ индустрия	Всичко внесенъ капиталъ		Отъ тѣхъ български			Отъ тѣхъ чужди		
	бр.	мл. лв.	бр.	мл. лв.	%	бр.	мл. лв.	%
Минна	28	178.6	25	170.6	95.5	3	8.0	4.5
Керамична	19	79.2	19	79.2	100.0	—	—	—
Циментова	4	774.6	3	324.6	41.9	1	450.0	58.1
Строителна	14	31.8	11	6.8	21.4	3	25.0	78.6
Желѣзарска	32	116.3	29	102.8	88.4	—	13.5	11.6
Дърв. и мебелна . .	16	41.3	16	41.3	100.0	—	—	—
Тютюнева	7	88.7	6	28.7	32.4	1	60.0	67.6
Текстилна	105	665.8	93	462.6	69.5	12	203.2	30.5
Химическа	29	69.2	27	29.4	42.5	2	39.8	57.5
Кожарска	17	36.8	16	39.2	89.4	1	3.9	10.6
Електрическа	14	332.5	12	85.2	25.6	2	247.3	74.4
Захарна	8	373.8	3	17.3	4.6	5	356.5	95.4
Растителни масла . .	11	33.3	11	33.3	100.0	—	—	—
Спиртна	14	22.3	13	21.5	96.4	1	0.8	3.6
Пивоварна	7	51.7	6	47.7	92.3	1	4.0	7.7
Мелничарска	19	77.2	18	4.3	5.6	1	72.9	94.9
Хартия и печат . . .	29	136.2	25	58.3	42.8	4	78.0	57.2
Разни	83	140.2	75	120.8	86.2	8	19.4	13.8
Всичко	456	3.249.6	408	1.667.3	51.3	48	1.582.3	48.7

Въ тази таблица изчисленията сж правени, като за предприятия съ чуждъ капиталъ сж се вземали предприятията, въ които чуждото участие е възлизало надъ 80%, а обратното за българскитъ.

Когато българскитъ или чуждъ капиталъ е подъ този процентъ, разпредѣленето е ставало пропорционално.

Би трѣбвало да се изтъкне, обаче, че даденото разпредѣление е доста непълно съ огледъ на поставената отъ насъ задача. Ето защо съ

една пълна добросъвестность авторътъ е разработилъ горната таблица, като е далъ едно разпредѣление на участието въ капиталитъ съ огледъ

и на еврейския мѣстенъ и чуждъ капиталъ, както и съ огледъ на арменския капиталъ.

Необходимитѣ материали за едно подобно разработване, което среща твърде голѣми мъжнотии, можеха да се събератъ отъ публикацитѣ въ Държавенъ вестникъ, правени презъ единъ дълъгъ периодъ, отъ отчетитѣ на нѣкои по-голѣми акционерни дружества, отъ отчетитѣ на Софийската фондова борса за минали години, отъ книгата на г. Йордановъ върху акционернитѣ дружества следъ войната и отъ много други източници, между които подходящо мѣсто трѣбва да се даде на направената лична анкета за състава на управителнитѣ тѣла на дружествата, за акционеритѣ имъ и т. н.

Въ резултатъ на тази преработка се получава следната картина на собствеността въ акционернитѣ индустриални дружества въ България (вж. таблицата на стр. 30—31).

Понеже целта на тази статия е установителя, ние ще избегнемъ критичното отнасяне къмъ изнесенитѣ данни, като ще се задоволимъ само да подчертаемъ, че индустриалнитѣ предприятия, обхванати въ горната таблица, представляватъ отъ себе си едрата индустрия въ страната, а текстилната индустрия, отъ която 46·9% е въ български ръце, е фактически тази съ най-голѣмъ пласментъ и обсъгъ на действие, поради което и участието на еврейския капиталъ въ нея съ 22·4% за мѣстнитѣ евреи и съ 44·4% общо за всички евреи, заслужава внимание.

Отъ друга страна, понеже участието въ акционерния капиталъ на индустрията означава и участие въ нейното ръководство, би било интересно да се види какво е това участие на глава отъ населението.

Така, общо за страната, на глава отъ населението се пада акционеренъ индустриаленъ капиталъ по 593 лева. На глава отъ българското население отъ сѣция се пада 314·50 лева, а на глава еврейско мѣстно население — 4·929·30 лева.

Както се вижда, на глава еврейско население се пада повече отъ десетъ пѣти по-голѣмо участие въ собствеността и контролирането на едрата българска индустрия, отколкото се пада на глава българско население.

Едно подобно пресмѣтане за чуждитѣ евреи и за чуждитѣ поданици би било малко пресилено, понеже евреитѣ чужди поданици и чужденцитѣ въ България сѣ въ повечето случаи чиновници, а не собственици на административнитѣ отъ тѣхъ капитали.

Все пакъ, ако приемемъ, че чуждитѣ еврейски капитали се администриратъ отъ български евреи, ще получимъ, че на глава еврейско население се пада 8·589 лева акционеренъ индустриаленъ капиталъ, а на всѣки чуждъ поданикъ — по 34·510 лв.

Смѣтано на глава активно население, акционерниятъ индустриаленъ капиталъ въ България се разпредѣля така: българи — 559·8 лева на глава; евреи—14·319·0 лв. мѣстенъ капиталъ и 24·951·6 лв. общо еврейски капиталъ, а на глава чужди поданици (общо взето) се пада по 34·510 лв. акционеренъ индустриаленъ капиталъ.

Ако поискаме да опредѣлимъ, обаче, стопанскиятъ резултатъ отъ индустриалната дейность въ България, ще трѣбва да прибегнемъ до косвени пѣтища и то като се обхванатъ само тритѣ голѣми клона-

Участие на български, еврейски, арменски и чужди

Индустрия	Всичко внесенъ капиталъ		Български капитали			Еврейски		
						Мѣстни еврейски капитали		
	бр.	мл. лв.	бр.	мл. лв.	%	бр.	мл. лв.	%
Минни	28	178.6	25	170.6	95.5	—	—	—
Керамични	19	79.2	18	77.5	97.8	1	1.	2.2
Циментови	4	774.6	3	324.6	—	—	—	—
Строителни	14	31.8	11	6.8	21.3	—	—	—
Желѣзарски	32	116.3	22	92.2	79.3	6	7.5	6.5
Дърв. и мебелна	16	41.3	16	41.3	100.0	—	—	—
Тютюневи	7	88.7	6	28.8	32.4	—	—	—
Текстилни	105	665.8	62	312.5	46.9	30	149.0	22.4
Химически	29	69.2	18	17.7	25.6	9	11.7	16.9
Кожарски	17	36.8	14	29.4	79.9	2	3.5	9.5
Електрически	14	332.5	12	85.2	25.6	—	—	—
Захарни	8	373.8	1	12.3	3.3	2	5.0	9.5
Растителни масла	11	33.3	9	29.8	89.8	2	3.4	1.35
Спиртни	14	22.3	11	13.5	60.7	2	8.0	10.2
Пивоварни	7	51.7	6	47.7	92.3	—	—	35.5
Мелничарски	19	77.2	18	4.3	5.6	—	—	—
Хартия и печатарство	29	136.3	24	50.8	37.3	1	7.5	5.5
Разни	83	140.2	53	88.2	62.9	21	32.1	22.9
Всичко	456	3,249.6	329	1,433.3	44.2	76	229.5	7.1

участници въ индустриалното производство, а именно, българи, евреи и общо чужденци.

За да достигнемъ до крайния стопански резултатъ отъ индустриалната дейность (съ съответнитѣ възможни грѣшки въ надценяване на българското участие), ние можемъ да използваме само пѣтя на установяване на вноса на сурови материали отъ чужбина за нуждитѣ на индустрията и отъ тамъ да сѣдимъ за общия стопански резултатъ.

Ние имаме възможность да направимъ една лична анкета върху индустриалния вносъ въ страната за периода 1930, 1931, 1932 година, който, макаръ и доста отдалеченъ отъ сегашния моментъ, може да ни даде приблизителна представа за разпредѣлението на индустрията между народноститѣ. Отъ друга страна, понеже процентното участие на внасянитѣ сурови материали отъ чужбина е почти еднакво за всички предприятия отъ единъ и сѣщъ браншъ, въ сравнение съ общата сума на производството, то и крайниятъ резултатъ отъ разпредѣлението на вноснитѣ материали ще ни даде процентното разпредѣление на стопанската дейность въ индустрията между отдѣлнитѣ народности.

За улеснение и избѣгване на излишното удѣлжаване на статията, ние преведохме полученитѣ резултати отъ анкетата ни къмъ срѣдни числа за периода 1930/1932. Нашата анкета успѣ да обхване, обаче, индустриаленъ вносъ за 1.010 милиона лева, отъ всичко усрѣдненъ индустриаленъ вносъ за 1.689 милиона лева, или 60% отъ действително извършения вносъ. Обхванатиятъ материалъ, обаче, е предостатъченъ за да ни даде точна представа за процентното участие на отдѣлнитѣ народности въ индустриалната дейность.

Получения резултатъ е показанъ въ следната таблица: (вж. стр. 31)

капитали въ акционернитѣ индустриални дружества

ка п и т а л и						Арменски капитали			Разни чуждестранни капитали		
Чужд. еврейски капитали			Всичко еврейски капитали								
бр.	мл. лв.	%	бр.	мл. лв.	%	бр.	мл. лв.	%	бр.	мл. лв.	%
1	0.4	0.3	1	0.4	0.3	—	—	—	2	7.6	4.2
—	—	—	1	1.8	2.2	—	—	—	1	450.0	58.1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	25.0	78.7
—	—	—	6	7.5	6.5	1	3.0	2.6	3	13.5	11.6
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	146.3	22.0	38	295.3	44.4	1	1.0	0.2	1	60.0	67.6
—	—	—	9	11.7	16.9	—	—	—	4	56.9	8.5
—	—	—	2	3.5	9.5	—	—	—	2	39.8	57.5
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3.9	10.6
—	—	—	2	5.0	1.3	—	—	—	2	247.3	74.4
—	—	—	2	3.4	10.2	—	—	—	5	355.5	95.4
1	0.7	3.4	3	8.7	39.3	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4.0	7.7
2	23.0	16.9	3	30.5	22.4	—	—	—	1	72.9	94.4
—	—	—	21	32.1	22.9	1	0.5	0.4	2	55.0	40.3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	19.4	13.8
12	170.4	5.2	88	399.9	12.3	3	4.5	0.1	36	1,411.8	43.4

Индустриаленъ вносъ отъ чужбина (срѣдно за 1930/32 г.)

	Фабрики на				Чужден- ци		Всичко мл. лв.
	Българи		Евреи		мл. лв.	‰	
	мл. лв.	‰	мл. лв.	‰			
Вълнено текстилна	225.1	78.1	43.6	15.1	19.6	6.8	288.3
Памучно текстилна	67.6	67.5	32.6	32.5	—	—	100.2
Трикотажъ . . .	55.4	71.3	18.3	23.6	3.9	5.1	77.6
Разни текст. индустрии	38.4	46.1	39.0	46.8	5.9	7.1	83.3
Кожарска . . .	66.9	79.1	16.7	19.8	1.0	1.1	84.6
Кожухарство . .	4.3	94.6	—	—	0.3	5.4	4.6
Желѣзарска . . .	7.3	25.6	19.1	67.0	2.1	7.4	28.5
Мѣдни издѣлия	15.0	95.1	0.8	4.9	—	—	15.8
Разни метални индустр	40.0	50.7	38.7	49.1	0.1	0.2	78.8
Сапунена индустрия	24.5	66.9	12.1	33.1	—	—	36.6
Каучукови индустрия	3.9	11.0	27.6	78.1	3.8	10.9	35.3
Захарна	2.1	15.5	—	—	11.5	84.5	13.6
Бонбони и шоколади	18.2	74.5	6.2	25.5	—	—	24.4
Хартиена индустрия	2.8	17.0	13.7	83.0	—	—	16.5
Съкларска индустрия	0.4	16.5	2.3	83.5	—	—	2.7
Шапкарство . . .	3.3	26.6	9.0	72.6	0.1	0.8	12.4
Бояджийство . . .	6.6	75.6	2.1	24.4	—	—	8.7
Химическа	10.8	41.0	10.0	38.1	5.5	20.9	26.3
Разни индустрии .	33.2	46.1	18.0	25.0	20.8	28.9	72.0
Всичко	625.8	61.9	309.8	30.7	74.6	7.4	1,010.2

Въ тая таблица има допусната една грѣшка, като една хартиена фабрика е счетена за еврейска, когато тя е фактически чуждестранна, но и при изправянето на тази грѣшка, която обхваща единъ вносъ само отъ около 5—6 мил. лв., общата картина нѣма да се промѣни.

Разликата, която се констатира между чуждестранното участие въ акционернитѣ капитали, вложени въ индустрията (48.7%) и процентното имъ участие въ вноса, би ни навело на мисълта, че има нѣщо невѣрно

въ едно отъ дветѣ изчисления. Ако се объне внимание, обаче, на индустриалнитѣ браншове, въ които е инвестиранъ чуждия капиталъ, ще се види, че това съотношение е абсолютно нормално. Така, само въ цимен-

товата, строителната, електрическата, захарната, мелничарската и тютюневата индустрии, чуждитъ капиталы участвуватъ съ 1,212 милиона лева капиталъ, отъ всичко 1,582 милиона лева чужди капиталы, вложени въ всички български индустрии.

Изброенитъ 6 индустриални клона, които се считатъ винаги безспорно като национални, при все че сж въ голъма степенъ въ чужди ржце, почти не правятъ вносъ отъ чужбина, тѣ използватъ мѣстни материали, мѣстно гориво и мѣстна работна ржка.

Ето защо при установяването на участието на третъ народностни главни групи въ индустриалното производство — българи, евреи и чужденци, ние направихме още едно пречистване и прегрупиране на предшествуващата таблица за индустриалния вносъ, съ огледъ да се добиятъ резултати само за тия индустрии, за които могатъ да се намѣрятъ съответствуващи данни и въ годишника на Главната дирекция на статистиката.

По този причина отъ последната дадена таблица изключваме сапунената, стъкларската, бояджийската и „разнитъ“ индустрии, за да получимъ сравняеми цифри съ тия на Главната дирекция на статистиката. Въ най-общи числа получениятъ резултатъ е следниятъ (вж. таблицата):

Браншъ	Всичко внесени сурови материали	Обхванати отъ анкетата внес. сурови материали	Производство на съотв. браншъ споредъ Главн. дир. на статистиката
(Срѣдни цифри за 1930/1932) (Въ милиони лева)			
Металургия	206.0	123.1	466.1
Текстиль	1.039.9	561.8	2.026.6
Кожарство и кожухарство	149.2	89.2	261.3
Каучукъ и химикали . .	173.2	61.6	527.9
Захаръ и издѣлня	18.9	16.5	71.2
Всичко	1.651.9	890.2	4.438.8

Както се вижда, обхванатиятъ отъ анкетата материалъ обхваща повече отъ 55% отъ цѣлия индустриаленъ вносъ за съответнитъ браншове, които фактически представляватъ отъ себе си голъма частъ отъ насърдчаваната индустрия. Така, срѣдното производство за 1930/1932 год. на насърдчаваната индустрия е 6.284 мил. лева споредъ Дирекцията на статистиката и 6.108 милиона лева споредъ изчисленията на д-ръ Ас. Чакаловъ (Вижъ „Националниятъ доходъ на България“, стр. 53), или разглежданитъ индустрии представляватъ отъ себеси срѣдно 71.65% отъ всички насърдчавани индустрии.

За да не изпадаме въ повече или по-малко неоснователни предположения, ние ще се занимаемъ да опредѣлимъ размѣра на производството и стопанския резултатъ именно отъ тия 71.65% отъ българскитъ насърдчавани индустрии.

Отъ горната таблица се вижда, че стойността на внесенитъ материали отъ всички разглеждани въ таблицата индустрии представлява отъ себе си 37.21% отъ стойността на общото производство на тия индустрии.

Прилагайки този процентъ къмъ констатирания отъ насъ индустриаленъ вносъ ние получаваме следнитъ цифри за анкетираното производство и за цѣлото производство на съответнитъ браншове:

Индустрии, собственост на:	Производ., оценено въз- основа на анкетирания внос, само за сѣщия внос	Общо производ. на ин- дустр. клонове, за които се отнася анкетата
(Въ милиони лева)		
Българи	1.507.9	2.796.4
Евреи	739.8	1.371.5
Чужденци	144.6	270.9
Всичко	2.392.3	4.438.8

Що се отнася до стопанския резултатъ, т. е до реализирания печалби отъ индустриитъ, засегнати въ нашата анкета, ще трѣбва да се прибегне до полученитъ и публикувани вече отъ г. д-ръ Ас. Чакаловъ общи цифри за печалбитъ на насърдчаваната индустрия (вижъ „Националниятъ доходъ“, таблица № 64), гдето печалбата на разглежданитъ отъ насъ индустрии се оценява на 26.17% отъ стойността на производството презъ разгледания периодъ.

Понеже тия цифри бѣха вече потвърдени отъ изчерпателната критика върху книгата на г. д-ръ Чакаловъ, ние ще ги приложимъ и къмъ онай частъ (71.65%) отъ на-

сърдчаваната индустрия, която можахме да разгледаме.

При това положение, доходътъ отъ индустрията, разглеждана отъ насъ, се установява както следва:

	Българи	Евреи	Чужденци	Всичко
Производство (мил. лв.) . .	2.796.4	1.371.5	270.9	4.438.8
Печалба (мил. лв.) . . .	731.8	358.9	70.9	1.161.6
На глава отъ населението (лв.)	132	7.412	1.733	200

Ако, само като указание, приложимъ горнитъ изчисления къмъ цѣлата насърдчавана индустрия, ще получимъ следнитъ резултати:

Фактически, при това последно пресмѣтане се надценява българското участие, а се подценява силно чуждестранното, тъй като тукъ именно спадатъ ония чужди индустрии (циментова, електрическа, мелничарска и др.), въ които чуждестранниятъ капиталъ е силно представенъ.

Ето защо, като единствено по-точно изчисление може и трѣбва да се вземе това отъ предпоследната таблица.

Освенъ насърдчаваната индустрия, друга по-важна такава е тютюневата, за която липсватъ въ момента данни за народостното ѝ разпределение, докато общиятъ доходъ отъ дейността ѝ възлиза срѣдно на 52 милиона лева, така че не би измѣнилъ значително общата картина.

За да бжде установяването на народностното участие въ индустрията малко по-пълно, макаръ и още твърде грубо, умѣстно е да се вземе предвидъ и участието на трудовата сила, която се заплаща съ надници въ индустрията.

Едно по-внимателно разграничение на разполагаемитъ данни отъ

Пресмѣтати резултати по народности отъ цѣлата насърдчавана индустрия

	Българи	Евреи	Чужденци	Всичко
Производство (мил. лв.) . .	3.960	1.941	383	6.286
Печалба (мил. лв.) . . .	1.036	508	100	1.644
На глава отъ населението (лв.)	196	10.491	2.445	283

1926 г. можа да ни даде възможност да установимъ това участие само за нѣкои народности, а именно, турци, арменци и евреи, които и даваме по-долу.

Заети лица въ индустрията:

	Брой	Надница годишно	Доходъ (мил. лв.)	Доходъ на глава отъ нар. (лева)
Турци	16.281	15.000	244.2	397
Арменци	5.011	15.000	75.2	2.424
Евреи	5.036	15.000	75.5	1.560

Понеже цифритѣ, отнасящи се за българитѣ, сж дадени общо за индустрия, занаяти, съобщения, нѣма да правимъ изчисления за българитѣ, като въ общата рекапитулация ще покажемъ за тѣхъ цифри, получени следъ като се приспаднатъ отъ общата сума, платена въ България за надници, тия, които се отнасятъ за установенитѣ вече народностни групи, участвуващи въ индустрията и занаятитѣ.

Народностно участие въ търговията.

Последнитѣ сведения, които имаме за численото участие на отдѣлнитѣ народности въ търговската дейность, сж отъ 1926 г. И въпрѣки, че отъ тогава насамъ сж настѣпили значителни промѣни въ тази областъ, ние сме принудени да си послужимъ съ тѣхъ, за да илюстрираме поне отчасти натрупването на отдѣлнитѣ народности въ търговията.

Участвуващи лица въ търговската дейность

	Българи	Евреи	Арменци	Руси	Гърци	Турци	Румъни	Други	Всичко
Самостоятелни	38.806	4.910	1.312	486	380	2.255	108	1.547	49.804
Помощници	5.412	828	196	33	53	356	13	411	7.302
Чинovníци	9.668	1.530	166	245	75	26	19	482	12.211
Работници	11.649	1.058	403	616	83	634	26	387	14.856
Всичко	65.535	8.326	2.077	1380	591	3.271	166	2.827	84.173
% отъ народността	2.56	51.95	19.48	9.81	12.29	1.05	0.39	3.36	2.77

Интересната цифра въ тази таблица е тази, която показва, че повече отъ половината активно еврейско население въ България се занимава съ търговия.

Преди да преминемъ къмъ търговската дейность на отдѣлнитѣ народности, и тукъ, както при индустрията, ще се опитаме да установимъ доколкото това ни е възможно, вложенитѣ капитали въ търговската дейность отъ отдѣлнитѣ народности.

При все, че въ търговията преобладаватъ едноличнитѣ фирми и събирателнитѣ сдружения, ние можемъ да направимъ едно сравнение само за акционернитѣ дружества, прилагайки сжщото по-подробно разпредѣление, както и при индустрията и изхождайки отъ публикуванитѣ данни отъ Главната дирекция на статистиката.

Разпредѣлението на капиталитѣ по народности въ търговскитѣ акционерни дружества презъ 1936 г. е било следното:

Български, еврейски и чуждестранни капитали въ търговските акционерни дружества въ България.

Видъ дру- жества	Всичко капитали		Български капиталъ		Еврейски капитали												Арменски капитали			Ран ч ка и л		
					Мѣстни еврейски ка- питали			Еврейски в е и с к и и а л и			Всичко еврейски ка- питали											
	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но	Чис- ло	Сред- но				
Съ общъ характеръ	203	262.2	136	162.9	62.1		75.3	28.7		19.0	7.2	59	94.3	35.9		4.6	1.3		0.4	0.2		
Тютюневи	18	38.6	3	8.2	21.2		13.4	34.8		10.0	25.9		23.4	60.7					7.0	18.1		
Земед. ма- шини и др.	31	60.2	14	1.1	1.9		18.3	30.4		2.4	4.0		20.7	34.4		11.2	18.5		27.2	45.2		
Петролни	4	207.0	1	3.0	1.4														204.0	93.6		
Недв. имоти	44	74.0	36	64.7	87.5		9.3	12.5					9.3	12.5								
Разни	164	209.4	106	111.7	53.3	49	91.4	43.6		5.6	2.7		97.0	46.3		0.7	0.4					
Всичко	464	851.4	351	351.6	41.3	129	207.7	24.3	13	37.0	4.4	142	244.7	28.7		16.5	1.9	14	28.6	28.1		

Както се вижда отъ горната таблица, процентното участие на българския капиталъ и тукъ се приближава до това, отбелязано въ индустриалнитѣ дружества, именно 41.3%. Голѣмо нарастване въ сравнение съ индустрията показватъ мѣстнитѣ еврейски капитали, които въ общия акционеренъ капиталъ участвуватъ съ 24.3%, срещу 7.1% за индустрията и общоеврейскитѣ капитали, които въ търговията участвуватъ съ 28.7% срещу 12.3 за индустрията.

Разпредѣленъ акционерниятъ капиталъ, вложенъ въ търговията на глава отъ населението за отдѣлнитѣ народности и за чужденцитѣ общо взето, дава следнитѣ цифри: българи — 66.66 лв.; евреи — мѣстни капитали — 4.289.16 лв.; мѣстни и чужди еврейски капитали общо взето — 5.054 лв. на глава отъ еврейското население; чужденци — 5.834.50 лв. на глава, а общо за населението въ България — 146.09 лв. на глава.

Участие въ търговската дейность.

Общиятъ обемъ на търговията въ България се е движилъ, споредъ изчисленията на г. д-ръ Ас. Чакаловъ, между 28.750 милиона лева максимумъ (1929 г.) и 14.546 милиона лева минимумъ (1934 г.) за търговията на едро и между 35.527 милиона лева (1929 г.) максимумъ и 18.308 милиона минимумъ (1934 г.) за търговията на дребно.

Търговската печалба въ търговията на дребно, следователно, се е движила срѣдно около 25% отъ стойността на стокитѣ.

Най-трудно е установяването на народностното участие въ вътрешната търговия на страната, тъй като липсватъ точни указатели за оборотитѣ на отдѣлнитѣ народности. Що се касае до вносната и износната търговия, които по принципъ сж търговии на едро, ние можахме да установимъ чрезъ една наша лична анкета доста точни сведения, които могатъ да ни послужатъ, като солидна база за измѣрване участието на отдѣлнитѣ народности въ тяхъ. За съжаление, и тукъ нѣкои по-дребни

участници трѣбваше да бъдат показани общо, а разпредѣлението да се направи по тритѣ най-главни групи, както това бѣше направено за вноса на индустриални сурови материали.

Участие въ вноса.

Споредъ една наша лична анкета, която успѣ да обхване 1.430 милиона лева вносъ на стоки, извънъ внесенитѣ отъ индустрията, отъ всичко внесени такива стоки 2541 милиона лева (срѣдни цифри за периода 1930/1932) или 56.27% отъ цѣлия вносъ, разпредѣлението на внесенитѣ стоки по-главни народностни групи е било следното:

Срѣдни търговски вносъ отъ 1930/1932.

	Българи		Евреи		Чужденци		Всичко
	мл. лв.	о	мл. лв.	о	мл. лв.	о	мл. лв.
Колонналь и желѣзария . . .	193.4	56.6	104.5	30.6	43.7	12.8	341.6
Манифактура	65.1	20.4	229.2	72.0	24.0	7.6	318.3
Галантерия и кинкайлерия . . .	11.8	24.2	35.2	71.9	1.9	3.9	48.9
Стѣклария и домашни сѣдове . .	0.3	1.5	18.6	97.1	0.3	1.4	19.2
Вълна и вълнени прежди . . .	0.8	76.3	2.5	23.7	—	—	10.5
Кожии сурови и дѣл. материали .	21.1	41.7	26.2	51.8	3.3	6.5	50.6
Кожухарство	4.4	61.9	0.1	0.6	2.6	37.5	7.1
Петроль и произведенията . . .	10.2	7.2	0.0	0.0	132.4	92.8	142.6
Сурови матер. за метална индустрия	—	—	1.3	23.3	4.1	76.7	5.4
Медикаменти за санитарни материали	56.7	70.4	23.5	29.1	0.4	0.5	80.6
Химически произведения и бои . .	41.5	58.1	10.5	14.7	19.4	27.2	71.4
Хартия и книжнина	31.9	40.6	36.5	46.3	10.3	13.1	78.7
Машины и части	34.2	37.6	16.4	18.1	40.2	44.3	90.8
Електрически материали	17.5	37.4	13.1	28.1	16.1	34.5	46.7
Шапкарство	1.5	23.4	3.5	54.8	1.4	21.8	6.4
Разни стоки	48.6	43.5	44.1	39.5	19.0	17.0	111.7
Всичко	546.2	38.2	565.2	39.5	319.1	22.3	1.430.5

Тукъ би трѣбвало да се изтъкне, че не е правенъ никакъвъ подбѣръ на суровия материалъ и че изтъкнатото съотношение между отдѣлнитѣ народности, показани въ горната таблица, е реално.

Въ нея прави впечатление пълното надмощие на евреитѣ при вноса на манифактура, галантерия и стѣклария, особено силното имъ участие въ вноса на кожи, хартия, шапки, медикаменти и т. н.

Ако приемемъ, че съотношението между народноститѣ, констатирано за 56% отъ вноса, е валидно и за цѣлия вносъ отъ този видъ,

(въ сжщностъ, ако се укаже нѣкаква грѣшка въ това отношение, тя ще е въ вреда на българското участие), ще получимъ следнитѣ цифри за направения вносъ за търговски цели срѣдно презъ периода 1930/1932.

	Българи	Евреи	Чужденци	Всичко
Всичко търг. вносъ въ мл. лв.	970.7	1.004.4	567.1	2.542.2
Анкетиранъ вносъ на глава отъ населението въ лева	103.56	11.672.3	7.801.1	245.4
Всичко търговски вносъ на глава отъ населението	184.05	20.742.5	13.864.0	436.18

При изчисляването на печалбата от вносната търговия по народности, не остава освен да се приложи установената вече много пъти нормална печалба при вноса от около 15% (при все, че тя е може би по-голяма) и да се констатира както абсолютният печалби по народности, така и печалбите на глава от населението по отделните народности.

Следващата таблица показва резултатите от това изчисление.

Печалба от търговския внос		Износ на търговия			
	Българи	Евреи	Чужденци	Всичко	
Печалба от анкетирания внос в мил. лева	81.9	84.8	47.9	214.6	
Печалба от общия търговски внос (мил. лв.)	145.6	150.7	85.1	381.3	
Печалба от анкетирания внос на глава (лева)	15.5	175.2	1171.0	36.8	
Печалба от цялия търговски внос на глава (лева)	27.6	3112.2	2080.5	65.4	

По отношение на износната търговия може да се направи една анкета, която засегна по-близък период, а именно 1936 г.

Нашата анкета в случая засегна 86% от цялата износна търговия. Фактически, обаче, само тютюневият бранш беше засегнат в процентъ 50%, докато почти всички

останали браншове бяха обхванати между 90 и 100%.

Процентно участие в износа по главни народностни групи 1936 г.

Бранш	Българи %	Евреи	Чужденци	с. ч. ко
Варива, фуражни, слънч. семе	56.6	23.5	19.9	100.0
Кожи, козина, вълна и др. .	28.0	66.2	5.8	100.0
Розово и ментово масло . .	98.8	1.2	—	100.0
Месо, мас и добитък	25.5	45.3	29.2	100.0
Тютюн	23.6	41.3	35.1	100.0
Зърнени храни	61.7	4.0	34.3	100.0
Плодове, зеленчуци и пулопове	77.8	12.7	9.5	100.0
Яйца, птици, перушина и др.	64.6	21.2	14.2	100.0
Млечни произведения	40.0	57.8	2.2	100.0
Черва, чистина, кости и др. .	71.5	21.2	7.3	100.0
Фурири и дървен материалъ	50.1	—	49.9	100.0
Руди, старо желязо, отпадъци	99.8	—	0.2	100.0
Всичко	56.0	24.1	19.9	100.0

При това положение, върху един анкетирания износ от 3.357 милиона лева, срещу общ износ за 3,910 милиона лева, през 1936 г. отделните народности сж взимали следните процентни участия в българския износ (вж. таблицата в ляво):

В абсолютни суми общият резултат от анкетата се изрази в следните цифри (вж. таблицата отдолу):

Понеже в нашата анкета не е обхванат само 14% от общия износ, ние няма да правим изчисления върху цялия износ на страната, а само върху анкетирания част, като предварително правим уговорката, че евентуалното разпределение за цялия износ би понижило процентното участие на българите.

Износ в хил. лева 1936

Българи	1.882.406
Евреи	809.024
Чужденци	665.986
Всичко	3.357.416

Анкетираният износ се разпределя както е показано влѣво:

	Българи	Евреи	Чужденци	Всичко	Числено участие въ външната търговия.
Анкетир. износъ на глава (лева)	356.9	16.707	16.282	576.0	При направенитъ анкети за участието въ
15% печ. върху него (мил. лв.)	282.3	121.3	99.9	503.5	вносната и износната
Печалба на глава (лева)	53.5	2.505.0	2.492.3	86.4	търговия бѣха обхванати:

а) При вноснага търговия: 698 българи, 600 евреи и 169 чужденци, или всичко 1467 души;

б) При износната търговия: 178 българи, 102 евреи и 41 чужденци.

На единъ вносителъ при вноснага търговия се падатъ следнитъ суми: българи—782.234 лв.; евреи—941.831 лева и чужденци 1.830.177 лв., а срѣдно за всички — 975.051 лева.

При износа трѣбва да се отдѣлятъ голѣмитъ обществени институти, които се занимаватъ съ износъ, а именно: Дирекцията за храноизноса, Б. з. к. банка, Общиятъ съюзъ на земеделскитъ кооперации и др., за да се види какъвъ износъ се пада на 1 износителъ частно лице. Следъ това пречистване износътъ се разпредѣля както следва:

На една българска фирма се падатъ 7.804.961 лв.; на една еврейска фирма — 17.931.300 лв. и на една чуждестранна фирма—16.219.500 лв. Общо отъ износа се падатъ на една фирма по 10.426.670 лв.

Тукъ обаче, би трѣбвало да се направи още една уговорка, въ смисълъ, че приспадатитъ суми за износъ на обществени учреждения трѣбва да се прибавятъ въ по-голѣмата имъ часть къмъ еврейския износъ, тъй като Дирекцията на храноизноса, която продава на мѣстнитъ борси, намира тамъ като купувачи пакъ еврейски фирми.

Народностно участие въ вътрешната търговия.

Както се вижда отъ таблицата, публикувана на стр. 10 за численото участие на отдѣлнитъ народности въ търговската дейность, огромното мнозинство тамъ сж българи. Това се обяснява съ характера на търговската дейность въ България и съ дребния характеръ на търговскитъ предприятия въ цѣлага страна.

Да се установи, обаче, частта, припадаща се на отдѣлнитъ народности, е твърде трудно, тъй като липсватъ данни за установяването на точното участие на отдѣлнитъ народности въ търговията.

Малко повече указания има за еврейското участие. Както е известно, повече отъ половината еврейско население понастоящемъ живѣе въ София. Отъ друга страна, повече отъ половината отъ активното еврейско население се занимава съ търговия.

Фактътъ, че тази огромна маса търговци е централизирана въ София, идва да ни подсказе, че тя се е ориентирала къмъ търговията на едро. Това твърдение се потвърждава не само отъ лични наблюдения, които всѣки би могълъ да има, но и отъ обстоятелството, че евреитъ—вносители се равняватъ по брой съ българитъ—вносители, докато съотношението между дветъ народности е 1:99.

Стремежът към търговия на едро, или поне към голъми обороти, проличава и отъ струпването на еврейскитъ магазини въ централнитъ части на градоветъ и въ най-оживенитъ търговски пияци.

Така, отъ една малка анкета въ София, извършена презъ м. септемврий т. г., се установи, че въ централнитъ 4 търговски улици разпредѣлението на магазинитъ е следното:

	Всичко	Отъ които	
		Български	Еврейски
ул. Лега	71	22	49
ул. Търговска	76	39	37
Пиротъ и Екз. Йосифъ	252	98	154
Всичко	399	159	240

Тѣзи и още много други указания ни каратъ да смѣтаме, че еврейското участие въ вътрешната търговия е твърде значително. Истината, обаче, ще може да се установи само, ако Министерството на финанситъ разработи статистически разполагаемитъ данни за платенитъ данъци върху оборота.

При липсата на такива данни, ние ще се опитаме да направимъ едно изчисление, основано на преценки, при което, за да не се надцени въроятното участие на отдѣлнитъ главни групи (българи, евреи и чужденци), преценкитъ за небългарскитъ елементи ще бждатъ чувствително низки.

Като изходна точка, ние ще вземемъ изчислението на г. д-ръ Асенъ Чакаловъ за обема на търговията въ България презъ 1935 г.

Съгласно това изчисление обемътъ на вътрешната търговия е възлизалъ между 16.544 мил. лв. по цени на едро и 20.519 по цени на дребно.

Ако приемемъ, при това положение, че цифритъ на г. д-ръ Чакаловъ изразяватъ истинското положение на нѣщата и че еврейското търговско съсловие обслужва само 10% отъ селския стоковъ оборотъ, 30% отъ индустриалния оборотъ, т. е. съответстващъ на тѣхното участие въ индустриалното производство, 20% отъ тютюневия оборотъ и 30% въ пласмента на дребно на внесенитъ отъ чужбина стоки за търговски цели (при вноса на сжщитъ стоки участието имъ бѣше 39.5%), то ще получимъ следната таблица за българското и еврейското участие въ вътрешната търговия:

Стоковъ оборотъ въ България презъ 1935 г.

	По цени на едро	Еврейско участие		Еврейско участие по цени на дребно
		въ %	суми	
Селско-стопански оборотъ	8.169	10 %	817	1.021
Индустриално производство	3.281	30 "	984	1.230
Тютюнъ и произведения .	383	20 "	77	96
Вносъ за търговски цели .	1.799	30 "	538	772
Минна индустрия	350	"	—	—
Вносни мита, данъци, такси	2.562	14.6 "	374	374
Всичко	16.544		2.790	3.493

Както се вижда, съ горната прекалено въздържана преценка, на еврейското население се пада обслужването на единъ стоковъ оборотъ отъ 3.500 милиона лева.

Имайки предвидъ преобладаващото ориентирание на търговцитъ — чужденци къмъ търговия на едро, ний ще направимъ още едно обобщение, като приемемъ, че тѣ изобщо не участвуватъ въ вътрешния

стоковъ оборотъ, макаръ това да не е вѣрно, и ще разпредѣлимъ резултата отъ тѣхната дейность върху българитѣ.

При това разпредѣление, като приемаме за вѣрни изчисленията на г. д-ръ Чакаловъ, опредѣлящи брутната търговска печалба на дребно на 25% отъ оборота на едро и чистата печалба на 15%, получаваме:

Търговски оборотъ въ страната и резултатъ отъ него

Всичко	Всичко	Отъ конто:	
	По цени на едро	Българи	Евреи
Търговски оборотъ (млн. лв.)	16,544	13,051	3,493
На глава търг. оборотъ (лв.)	2,704	2,474	72,136
Печалба (15% въ млн. лв.)	2,481	1,957	524
Печалба на глава (лева)	406	371	10,819

Но освенъ търговската печалба, която се реализира отъ самостоятелнитѣ търговци, въ търговията участвуватъ още много други лица, като помощници, чиновници и работници.

Доходътъ на тия служажщи е редовенъ и е изчисляванъ вече отъ д-ръ

А. Чакаловъ. Последниятъ приема за реаленъ доходъ на помощниците (директори и др.) 65,000 лева годишно, но за да не бжде твърде висока оценката за нѣкои народности групи, които иматъ най-голѣмо процентно участие въ тази група (евреитѣ), ний приемаме, че действителниятъ доходъ на тия заети лица е билъ 50,000 лева годишно. Чиновниците, заедно съ г. Чакаловъ приемаме, че иматъ по 32,000 лева годишно, а работниците — 17,200 лева годишно. Прилагайки тия цифри (валидни за 1935 г.) къмъ разпредѣлението на помощния търговски персоналъ, дадено на стр. 34, получаваме следния резултатъ за заплащането на вложения трудъ въ търговията по националности:

Заплатенъ трудъ на помощниците въ търговията
(въ милиони лева)

	Българи	Евреи	Арменци	Руси	Гърци	Турци	Румж.	Други	Всичко
Помощници	270.5	41.4	9.8	1.6	2.6	17.8	0.6	20.5	354.8
Чиновници	309.3	48.9	5.3	7.8	2.4	0.8	0.6	15.4	390.5
Работници	200.4	18.2	6.9	10.6	1.4	10.9	0.7	6.6	255.7
Всичко	780.2	108.5	22.0	20.0	6.4	29.5	1.9	42.5	1011.0

Отъ горния доходъ се пада на глава отъ населението въ лв.

[148 | 2,240 | 2,733 | 1015 | 582 | 48 | 26 | 243 | 165]

приемаме това гледище, при все, че съ основание би могло да се поддържа и противното.

Съ изложението до тукъ се изчерпва и нашето изследване за участието на отдѣлнитѣ народности въ стопанско-производителнитѣ и размѣнни клонове. Ние сме принудени да спремъ изследването, обаче, не поради окончателното завършване на темата, а поради изчерпване на и безъ това оскъдня суровъ статистически материалъ, съ който разполагахме.

Тѣзи цифри ще ни служатъ, обаче, само като указание за насочването на народноститѣ къмъ обслужването на търговията, безъ да се взематъ предвидъ при изчисляването на общия доходъ по народности отъ търговията, тѣй като е прието да се счита, че заплащането на търговския персоналъ става отъ чистата печалба (15%) на търговцитѣ. Ние въз-

Една област, която остана незасегната, при все че и за нея би могло да се каже нѣщо, е кредитътъ.

Ето защо, съ нѣколко реда накратко ще се спремъ и на него.

Народноститъ въ кредитното дѣло.

Разполагаеми данни за народностното участие въ кредитното дѣло имаме къмъ 1936 г., отнасящи се до разпредѣлението на акционерния капиталъ въ кредитнитъ дружества. Разработена, таблицата на Главната дирекция на статистиката за акционернитъ дружества дава следната картина:

	Внесени капитали въ кред. акц. д-ва		
	Б о	Хиляди лева	%
Български	84	573.258	65.3
Мѣстни еврейски	8	30.210	3.4
Чужд. еврейски	1	50.000	5.7
Арменски	2	4.000	0.5
Разни чуждестр..	7	220.900	25.1
Всичко	102	878.368	100.0

Както се вижда, забележително е относително малкото участие на еврейската група въ собствеността на акционернитъ капитали въ кредитното дѣло и относително по-голѣмото участие въ него на чуждия капиталъ. Ако се сравни, обаче, дейността на акционернитъ банки, значението на чуждия капиталъ нараства значително въ сравнение съ българския.

Еврейскиятъ капиталъ, обаче, се е насочилъ по-активно къмъ популярнитъ банки, гдето той се е съсредоточилъ въ 20 еврейски банки отъ всичко 308 популярни банки.

Дѣловиятъ капиталъ на тия банки възлиза на 38.059 хиляди лева къмъ края на м. юлий 1938 г., а всички собствени срдства на еврейскитъ популярни банки възлизатъ на 48.598 хиляди лева.

Взети заедно съ акционернитъ банки, мѣстнитъ еврейски капитали, участващи въ банковото дѣло, възлизатъ на 78.808 хил. лева, или 1.628 лева на глава отъ еврейското население, срещу 1.677.035 хиляди лева български капитали въ сжитиъ банки, или 318 лева на глава отъ българското население.

Относно членоветъ на популярнитъ банки, последни сведения имаме за 1926 г., публикувани въ отчета на Централната кооперативна банка. Споредъ тия сведения, разпредѣлението по народности на членоветъ на популярнитъ банки е било следното:

Народность	П р о ф е с с и					
	Занаятчи	Тър ови	З е бци	Ч новипи	Дру и проф	В и о
Българи .	20.037	18.168	10.565	13.414	17.264	79.448
Турци . .	699	382	315	59	399	1.854
Евреи . .	232	843	1	21	165	1.262
Гърци . .	199	153	130	4	126	612
Други . .	182	141	7	14	130	474
Всичко	21.349	19.687	11.018	13.512	18.084	83.650

По отношение на влоговетъ сжщо така има разполагаеми сведения само за еврейското участие въ тѣхнитъ 20 популярни банки, безъ да се смѣтатъ голѣмитъ оборотни суми, които неминуемо се притежаватъ отъ евреитъ за финансиране на тѣхната голѣма по обемъ търговска и индустриална дейность, суми, които обикновено се намиратъ въ акционернитъ банки. Въ своитъ 2 по-

пулярни банки тѣ притежаватъ 258.511 хил. лева влогове, отъ които 182.143 хиляди лева сж спестовни, срочни и детски влогове.

Разпредѣлени на глава отъ населението, тия влогове даватъ 5.339 лева на глава общо еврейски влогове въ 20 популярни банки и 3.762 лв. на глава спестовни влогове при сжщитѣ банки.

Съответнитѣ цифри за всички влогове при банковата система въ България на глава отъ населението сж: 2.289 лева общо влогове и 1.260.7 лева спестовни влогове (къмъ края на 1937 г.). Невъзможно е, обаче, да се установи каква частъ отъ влоговетѣ при другитѣ популярни банки, при акционернитѣ и държавни банки, принадлежатъ на евреи или на други малцинствени групи.

Заключителни бележки.

Нашето намѣрение тукъ е да дадемъ действително само заключителни бележки въ смисълъ на едно обобщаване на достигнатитѣ резултати, а не да се впускаме въ логични заключения, или въ стопански и социални изводи, които могатъ да бждатъ и прави и неправи, но поради деликатния си характеръ, лесно могатъ да преминатъ извънъ границитѣ на научното третиране на поставения въпросъ, което стои подъ научния престижъ на списанието.

Най-общата констатация, която може да се направи, това е тази, че въ промишления и търговски животъ на страната участвува активно и съ значение за страната само една и то твърде малка чужда народностна група — евреитѣ. Втората следъ нея, съ относително много по-слабо значение, е арменската група, но успоредно съ тѣхъ, а може би и въ по-голѣмъ размѣръ участвуватъ чужденцитѣ и чуждитѣ капитали. Участието на българитѣ е твърде скромно въ сравнение съ броя имъ.

Това скромно участие проличава най-добре въ следната таблица за процентното участие на по-важнитѣ групи въ собствеността на акционернитѣ капитали въ България.

Капитали въ акционернитѣ дружества въ България

Стопански клонъ	Българи %	Мѣстни евреи %	Чужди евреи %	Арменци %	Чужденци	Всичко %
Кредитни	63.5	3.4	5.7	0.5	25.1	100.0
Застрахователни	55.1	15.0	18.7	—	11.2	100.0
Индустриални	44.2	7.1	5.2	0.1	43.4	100.0
Търговски	41.3	24.3	4.4	1.9	28.1	100.0
Транспортни	33.6	11.1	45.6	—	9.7	100.0
Всичко А. Д.	47.5	9.5	5.7	0.5	36.8	100.0
Абсолютни числа въ мил. лв.	2.424.9	486.9	290.4	24.9	1.886.3	5.116.4
На глава отъ народността лв.	460	10.055	5.998	803	46.116	837

Участието на тритѣ главни групи народности въ стопанската дейность (като всички неустановени групи сж считани за българи) е показано, доколкото можеше да бжде установено, въ следната табличка:

Народно-стопанско участие въ стопанската дейност

	Българи	Евреи	Цигани
Население (числен.) участие въ	83.2	0.9	0.7
71.65% отъ насърч. индустр.	61.9	30.7	7.4
Вносъ търговски	38.2	39.5	22.3
Износъ	56.0	24.1	19.9
Вжтрешна търговия	79.9	21.1	—

По отношение на резултата отъ стопанската дейностъ, изразенъ въ милиони лева и изчисленъ възъ основа на показанитѣ цифри, се достига до следното (вж. срѣдната табличка).

Въ тази табличка прави впечатление, че показанитѣ доходи отъ тритѣ вида търговия сж по-голъми, отколкото сж тия, изчислени отъ г. д-ръ А.

Приблизителенъ доходъ на отдѣлнитѣ главни народностни групи отъ стопанската имъ дейностъ

Стопански клонъ	Българи	Турци	Евреи	Арменци	Чужденци	Всичко	Общъ дох. споредъ д-ръ А. Чакаловъ
Занаяти	1,668.5	82.4	28.0	34.2	37.6	1,850.7	2,816
Индустрия	731.8	—	358.9	—	70.9	1,161.6	2,272
Индустриални работници	395.0	244.2	75.5	75.2	—	789.9	935
Вносна търговия	145.6	—	150.7	—	85.1	381.4	—
Износна търговия	282.3	—	121.3	—	99.9	503.5	2,521
Вжтрешна търговия	1,957.0	—	524.0	—	—	2,481.0	—
Лихви на влоговетѣ	486.0	—	10.3	—	—	496.3	744
Всичко	5,666.2	3,666.2	1,268.7	109.4	293.5	7,664.4	9,288

Чакаловъ. Това може да се обясни съ нѣколко причини: на първо мѣсто, поради това, че доходътъ отъ вносна и износна търговия е изчисленъ за 1930/1932 г. срѣдно, докато цифритѣ на г. Чакаловъ се отнасятъ за всички дейности презъ 1935 г. На второ мѣсто, различието се дължи на факта, че г. Чакаловъ се е ръководилъ при опредѣлянето на дохода на търговцитѣ отъ облагаемия доходъ, като не е вземалъ предвидъ, че вноснитѣ и износни стоки минаватъ поне въ два оборота, а именно — на дребно и на едро, при които търговцитѣ винаги си пресмѣтатъ обичайната печалба.

Разгледани на глава отъ населението, доходитѣ отъ стопанската дейностъ, които можаха да бждатъ обхванати, даватъ следната картина:

	Българи	Турци	Евреи	Арменци	Чужденци	Всичко
Занаяти	316	135	578	1,052	203	3,033
Индустрия	132	—	7,412	—	1,733	2,000
Работници	75	397	1,560	2,424	—	2,933
Вносъ	28	—	3,112	—	2,080	65
Износъ	53	—	2,505	—	2,492	86
Вжтр. търговия	371	—	10,819	—	—	406
Лихви	92	—	213	—	—	81
Всичко	1,067	532	26,119	3,476	6,508	1,434

Както се вижда отъ сборнитѣ цифри въ последнитѣ четири таблички, нашето изследване не можа да обхване цѣлостната стопанска дейностъ на градското ни стопанство, нито полученитѣ отъ нея доходи. Така, общитѣ анкетирани доходи възлизатъ на 7,664 милиона лева, докато всички градски доходи се движатъ презъ последнитѣ петъ години въ

рамкитѣ, на които се движи анкетата ни 1930/1935 год. между 15.500 мил. лева и 19.500 милиона лева.

На глава отъ населението сѣщо така обхванатитѣ доходи сѣ твърде малко, възлизайки на 1,434 лева или на 5.762 лв. на глава отъ градското население срещу срѣденъ доходъ за градското население срѣдно къмъ 15.000 лева, при минимумъ отъ около 12.500 лева.

Въпрѣки този малъкъ процентъ обхванати доходи, виждаме, че за еврейското население тѣ се покачватъ вече на 26.200 лева на глава, или повече отъ 70% надъ доходитѣ за градското население общо презъ 1930/1932, съ повече отъ 300% по-високи отъ срѣдния годишенъ доходъ на глава отъ цѣлото население и съ повече отъ 400% надъ срѣдния анкетиранъ градски доходъ.

Отъ тази голѣма разлика между доходитѣ на българското и еврейското градско население може да се заключи колко много губи българската младежъ и българската интелигенция, като се ориентира къмъ административни, научни и други слабо платени служби, оставяйки стопанската дейность като недостатъчно подходяща за културата имъ въ рѣцетѣ на други.

Даденитѣ цифри въ обобщаващитѣ таблици, наистина не се покриватъ по години и не обхващатъ цѣлостната стопанска дейность на страната. Затова и тѣ мѣчно могатъ да служатъ като точно мѣрило на доходитѣ за опредѣлена година, при все, че могатъ да се направятъ нѣкои допълнителни изчисления и да се стигне до този резултатъ. Тѣхното значение, обаче, е по-голѣмо като база за сравнение на разпредѣлението на доходитѣ въ ширина, т. е. между отдѣлнитѣ народности.

Тукъ нѣма да се спираме върху множеството стопански и социални проблеми, свързани съ доминирането на известни чужди народности и влияния въ дадено народно стопанство. Дали това е полезно или вредно, дали трѣбва или не трѣбва да се контролира по-отблизо чуждия капиталъ и чуждата стопанска дейность, дали трѣбва или не трѣбва да се прилага нумерическата клауза въ разпредѣлението на предприятията, дейноститѣ и ръководството, това сѣ въпроси, които предпочитаме да оставимъ всѣки да разрешава споредъ стопанския си и общественъ мирогледъ.

Ние ще бждемъ предоволни, ако това изследване, което се извърши при най-неблагоприятни условия, постигне само единъ резултатъ: да даде поводъ на многобройнитѣ държавни учреждения да обработятъ статистически разполагаемия изобилень суровъ материалъ и ни даватъ една пълна и точна представа за народностния образъ на българското народно стопанство.

Това въ никой случай нѣма да бжде нито излишно, нито безинтересно за държавната стопанска политика.

БЪЛГАРСКАТА ИНДУСТРИЯ ПРЕЗЪ ПОСЛЕДНИТЪ ДЕСЕТЪ ГОДИНИ.

ОТЪ
КОНСТАНТИНЪ КЛАЕВЪ

Стопанската полза отъ индустрията и нейното политическо значение се съзнаватъ днесъ отъ всички културни държави. Това съзнание, особено следъ свѣтовната война, се оформи въ усиленъ стремежъ отъ страна на всѣка държава, да осигури развитието на едно модерно производство, съгласувано съ мѣстнитѣ условия, което да завладѣе мѣстния пазаръ и да спести изнасянето на чужди платежни срѣдства, да осигури прехраната на незаетото въ земедѣлието, търговията и занаятитѣ население, да повдигне стойността на земедѣлскитѣ продукти, да улесни и насърдчи нагаждането на земедѣлието къмъ по-доходни култури и да осигури народната отбрана.

Тия мотиви сж ржководили управницитѣ на нашата държава, когато е била възприета политиката на защита и покровителство спрямо нашето индустриално производство. Тая именно политика е прокарана у насъ чрезъ Закона за насърчение на мѣстната индустрия отъ 1895 год. и следващитѣ закони отъ 1905, 1909 и 1928 г. Докато първитѣ три закони постепенно разширяваха облагитѣ за индустрията и бѣха насочени къмъ създаването на една здрава национална индустрия, последниятъ законъ за насърчение на мѣстната индустрия отъ 1928 год. целѣше по-скоро да запази създадената презъ 30 годишния периодъ мѣстна индустрия и да я подготви къмъ единъ новъ режимъ, при който държавното покровителство ще бѣде ограничено само въ митническа защита.

Нѣма съмнение, че тая индустриална политика на покровителство, следвана отъ държавата въ продължение на нѣколко десетилѣтия, даде своитѣ положителни резултати. Мѣстната ни индустрия закрепна, раздипли се и регистрира значителни успѣхи.

Отъ малки промишлени работилници у насъ въ кжсо време израстнаха здрави индустриални предприятия въ почти всички браншове на индустриалното ни производство. Въ нѣкои производства дори се създадоха крупни, модерно организирани и обзаведени фабрики отъ европейски мащабъ.

Резултатитѣ отъ тая индустриална политика можеха да бждатъ още по-значителни, ако точното прилагане на създаденитѣ закони бѣ спазвано еднакво отъ всички министерства и ведомства. За съжаление, обаче, много сж случайтѣ, когато въ миналото държавнитѣ органи съ своитѣ действия сж си противоречили по отношение на индустрията и съ това сж забавяли нейния прогресъ. И днесъ още тоя въпросъ не е уреденъ. Въпрѣки централизирането на индустриалната политика въ ржцетѣ на М-вото на търговията, промишлеността и труда отъ новия законъ за индустрията, все още праволинейното, еднакво и последователно третиране на индустрията и разрешаване на нейнитѣ въпроси не е постигнато. Желателно е, въ най-скоро време, отношенията на всички държавни ведомства къмъ индустрията да бждатъ координирани и строго съгласувани съ преследванитѣ цели и духа на индустриалната политика.

Главнитѣ елементи на държавната покровителствена политика спрямо

индустрията бѣха митническата, ж. п.—тарифната и данѣчната политики. Най-ефикасното покровителство на мѣстното производство бѣ безмитния вносъ на машини и сурови материали, следъ което следваха намаленията на навлата и данѣчните облекчения. Тия облаги, обаче, които насърдчиха изграждането на нашата мѣстна индустрия, отъ 1928 година започнаха да отпадатъ. Най-важната и крупна облага—безмитниятъ вносъ на машини и сурови материали—фактически е премахната отъ 1930/31 година съ увеличението на адвалорнитѣ такси върху сжщитѣ материали, както и съ данѣка за засилване на държавнитѣ приходи. Достигна се до тамъ, че за известни материали специфичното мито бѣ по-малко отъ адвалорното и индустриалцитѣ предпочитаха да заплащатъ мито на общо основание, вмѣсто да се ползватъ отъ облагитѣ на безмитния вносъ. А въ края на 1936 година „безмитниятъ вносъ“ се ликвидира окончателно съ измѣнението на митническата ни тарифа. Приблизително сжщата участъ сполетя и другитѣ облаги, дадени отъ държавата на българския индустриалецъ: намаленото навло върху превоза за индустриалнитѣ произведения по желѣзницитѣ, данѣчните облекчения и т. н. Съ постепенното премахване на облагитѣ по насърдчение на мѣстната индустрия, законътъ отъ 1928 год. стана почти безпредметенъ, а индустриалната ни политика, лишена фактически отъ принципитѣ на покровителство и облаги, легнали въ нейнитѣ основи, до 1934/35 год. се мжчеше да разрешава въпроситѣ, свързани прѣко или косвено съ индустрията, инцидентно, безъ спазването на каквата и да било система и последователностъ. Така създаденото положение постави индустрията ни на голѣми изпитания. Нейното положение бѣше още повече отечено отъ продължаващата стагнация на мѣстния пазаръ и лошитѣ кредитни условия на страната. Така очертанитѣ неблагоприятни перспективи, които сериозно заплашваха индустрията ни, бѣха причината да се замислятъ, както правителството, така и всички стопански срѣди, за вземането на необходимитѣ мѣрки. За всички бѣ ясно, че индустриалната политика трѣбва да има за цель да осигури хармоничното развитие на отраслитѣ въ процеса на индустриализацията, но държавната ни стопанска политика до преди нѣколко години оставаше сравнително индиферентна къмъ тоя актуеленъ въпросъ. Първитѣ стѣпки въ това направление се направиха презъ 1934—1935 год., като се заработи сериозно върху очертаването на една системна и последователна индустриална политика, която да държи смѣтка за състоянието на българската индустрия и да помогне за нейното по-нататѣшно развитие. За да се постигне тая цель наложително бѣ законодателната дейностъ, свързана съ индустрията, да се съсрѣдоточи въ Министерството на търговията, промишленостъта и труда, което отъ своя страна да е въ постояненъ контактъ и разбирателство съ останалитѣ министерства. Накрай, въ резултатъ на дълги проучвания, правителството очерта своята нова индустриална политика съ наредбата-законъ отъ 1936 год. Тоя законъ се различава отъ предишнитѣ закони съ това, че поставя на първо мѣсто не насърдението, а регламентирането на мѣстната индустрия. Съ право може да кажемъ дори, че той открива нова ера въ индустриалната политика на страната.

Новиятъ законъ за индустрията обхваща тритѣ главни области на индустриалната политика: регламентирането, рационализирането и насърдението на индустрията.

Въ първата област — регламентирането на индустрията — законът претендира да даде една цялостна система, която по възможност да обгръща всичката материя на регламентирането и да я съсредоточи въ ведомството, което единствено трябва да бъде отговорно за индустриалната политика на държавата — Министерството на търговията, промишлеността и труда.

Въ втората област — рационализирането — въ която съ помощта на държавата въ много страни сж осществени голъми успъхи, у насъ не е направено нищо. Сегашниятъ законъ за индустрията си поставя за задача да тури началото на една политика за рационализиране на индустрията.

Третата област — насърдението на индустрията — се уреждаше до влизанието на новия законъ въ сила отъ Закона за насърчение на мѣстната индустрия (З. н. м. и.). Поради множество причини, обаче, както вече изтъкнахме, този законъ бѣше престаналъ да отговаря на изискванията на сегашното време и вследствие на редица мѣроприятия отъ фискаленъ и другъ характеръ презъ последнитѣ години, предвиденитѣ въ него облаги бѣха окончателно премахнати. Сега Законътъ за индустрията цели да постави насърчаването на нови начала. Тукъ трябва да отбележимъ, че въпрѣки тая глава отъ закона, която предвижда мѣрки за улеснение и насърчаване на индустрията, днесъ българската индустрия не се ползува отъ никакви конкретни привилегии и облаги. Днесъ единствена защита за индустрията е останала митническата тарифа, която и безъ това е неизбѣжниятъ пазителъ на индустрията въ всички държави. И тукъ му е мѣстото да изтъкнемъ, че тази единствена опора на индустрията трябва да бъде ревностно пазена, ако искаме да съхранимъ нашата национална индустрия, създадена съ непосиленъ полувѣковенъ трудъ и голъми жертви.

Днесъ индустрията е вториятъ по значение за страната ни стопански отрасълъ. Тя следва следъ земедѣлието и въ нея сж инвестирани 8—10 милиарда лева. За илюстриране на нейното развитие презъ последнитѣ десетъ години, нека проследимъ даннитѣ, съ които разполагаме. (Взети сж отъ публикации на Дирекцията на статистиката и Инд. съюзъ):

Броятъ на насърчаванитѣ по законитѣ за насърчение на мѣстната индустрия предприятия се е движилъ както следва:

въ края на 1928 г. имаме	881	предприятия	въ края на 1933 г. имаме	1184	предприятия
" 1929 "	1164	"	" 1934 "	1109	"
" 1930 "	1245	"	" 1935 "	979	"
" 1931 "	1153	"	" 1936 "	1074	"
" 1932 "	1137	"	" 1937 "	около 9000	"

съгласно новия законъ за индустрията.

Презъ 1930 година въ насърчаваната индустрия е имало двигатели общо 170,000 к. с., 1935 г. — 145,680 к. с., 1936 г. — 176,000 к. с. и 1937 год. — надъ. 250,000 к. с.

Стойността на годишното производство на насърчаваната индустрия е било:

1929 г.	7,975,663	хил. лева	1934 "	5,413,999	хил. лева
1930 "	7,021,745	" "	1935 "	5,383,000	"
1931 "	6,434,350	" "	1936 "	6,500,000	"
1932 "	6,379,546	" "	1937 "	9,000,000	"
1933 "	5,997,881	" "			

Отъ тая стойностъ частта, платена за материали, необходими въ производството (сурови, полуобработени и спомагателни), е била (вж. следващата таблица отдолу въ лѣво):

Години	Материали отъ мѣстенъ произходъ	Материали отъ чужд. произходъ	Всичко
(въ хиляди лива)			
1930	2,524,495	1,624,526	4,149,021
1931	1,706,642	1,773,991	3,480,633
1932	1,687,937	1,699,152	3,387,089
1933	1,624,717	1,341,428	2,966,145
1934	1,835,132	1,247,092	3,082,224
1935	2,066,591	1,193,549	3,260,140
1936	2,500,000	1,400,000	3,900,000
1937	—	—	—

Години	Гориво отъ мѣстенъ произходъ	Гориво отъ чуждестр. произходъ	Всичко
(въ хиляди лева)			
1930	197,286	54,758	253,044
1931	166,111	42,222	208,333
1932	171,002	42,590	213,592
1933	153,671	69,966	228,637
1934	144,092	57,594	201,686
1935	149,340	50,794	200,134
1936	150,000	55,000	205,000
1937	—	—	—

Насърдчаванитѣ предприятия сж изразходвали следнитѣ суми за гориво (вж. таблицата отгоре въ дѣсно).

Срѣдниятъ годишенъ брой на работницитѣ въ насърдчаванитѣ предприятия въ последнитѣ години се движилъ къмъ 45,000 души. Презъ 1937 год. числото на работницитѣ въ цѣлата индустрия е било къмъ 90,000 души. За заплата и надници насърдчаванитѣ предприятия сж изплатили:

(въ хиляди лева)		Презъ 1933 г.	777,948 лв. (кн.)
Презъ 1929 г.	821,071 лв. (кн.)	" 1934 "	729,563 "
" 1930 "	814,592 "	" 1935 "	680,698 "
" 1931 "	822,122 "	" 1936 "	700,000 "
" 1932 "	841,104 "	" 1937 "	надъ 1,000,000 "

Даденитѣ до тукъ цифри очертаватъ положението на насърдчаваната индустрия и нейното развитие. Отъ тѣхъ се вижда твърде ясно, преди всичко, какъ постепенно намалява броятъ на насърдчаванитѣ предприятия следъ 1930 год., за да се затвърди презъ последнитѣ години на кржгло 1000 предприятия.

Насърдчаваната индустрия е произвеждала годишно стоки на стойностъ кржгло отъ 5 — 8 милиарда лева; съ останалитѣ клонове на индустрията, които сж били вънъ отъ обсъга на законитѣ за насърдението и които сега се обхващатъ отъ новия законъ за индустрията, стойността на общото индустриално производство ще възлѣзе къмъ 8 — 10 милиарда лева.

Общо въ индустрията, споредъ наблюденията на Дирекцията на труда, сж ангажирани работници, броятъ на които презъ месецитѣ на пълна работа (съобразно съ сезона) достига сега до 90,000 души. Като се има предвидъ сумата, която насърдчаваната индустрия е плащала го-

дишно за заплати и надници (кръгло 700 — 800 милиона лева), трябва да се предполага, че общата сума, която дава днес цълата индустрия за заплати и надници, ще възлѣзе на 1 милиардъ лева.

Следъ едно продължително намаление на индустриалното производство, отъ 1935 год. то започва да расте. Индексътъ на индустриалното производство при база 1934/35 год. равно на 100, постоянно нараства. Презъ 1934 г. той е 98·3, презъ 1935 г. — 101·7, презъ 1936 г. — 112·3 и презъ 1937 г. — 129·6.

Отношението на пласмента къмъ производството е било също благоприятно. Докато презъ 1934 год. индустрията е пласирала количества равни на 96·4% отъ производството презъ същата година, презъ 1935 год. тоя процентъ е билъ 99·8%, презъ 1936 г. — 101·9%, а презъ 1937 г. — 96·6%. Това повече отъ желано съотношение на пласмента къмъ производството е доказателство, че повишената производствена активностъ на индустрията ни почива на солидни основи.

Едновременно съ това подобрене, ние не можемъ да не констатираме, че развитието на индустрията ни въ последно време е държало смѣтка и фактически се е движило по посоката, водяща къмъ сполучливото разрешаване на ония, така да кажемъ, болезнени индустриални въпроси, които години наредъ се хвърлятъ въ упрѣкъ на индустрията изобщо и които, кжде повече, кжде по-малко, станаха въ много случаи причина за неприязнено настроение и спрямо ония индустрии, които намиратъ пълно оправдание отъ народостопанско и социално гледище.

На първо мѣсто трѣбва да посочимъ чувствителното затваряне на така наречената ножица на ценитѣ, вследствие на неравномѣрното и нееднакво движение на ценитѣ на земеделскитѣ и индустриални произведения. И наистина, докато индексътъ на ценитѣ на земеделскитѣ произведения (при база 1934/35 г. = 100) се движи: 97·4 за 1934 год., 102·6 за 1935 год., 108·6 за 1936 год. и 125·9 за 1937 г., съответнитѣ индекси за ценитѣ на индустриалнитѣ произведения се движатъ както следва: 100·6 за 1934 год., 99·4 за 1935 год., 101·4 за 1936 год. и 104·7 за 1937 г.

Другъ единъ особено важенъ въпросъ е връзката, която въ последнитѣ години здраво спои индустрията и земеделѣието ни.

Следъ дадената по горе таблица за употребенитѣ въ индустрията мѣстни и чужди сурови материали, интересно и поучително е да проследимъ по-подробно тоя важенъ за стопанството ни въпросъ.

Резултатитѣ отъ държавната ни политика въ това направление презъ последнитѣ години, трѣбва да признаемъ, че сж твърде благоприятни и днешнитѣ успѣхи въ тая областъ заслужава да бждатъ известни и оценени.

Стопанската независимостъ и националната мощъ на всѣка държава зависятъ до голѣма степенъ отъ здравата и хармонична връзка между разполагаемитѣ сурови материали и националната индустрия. Известно е болезненото напрежение и голѣмитѣ жертви, които нѣкои държави полагатъ въ желанието си да задоволятъ по изкуственъ начинъ нуждитѣ отъ сурови материали на своята национална индустрия. Това е една отъ най-главнитѣ задачи на съвременната индустриална политика. Тя трѣбва да използва всички възможности за разнообразяването, разширяването и трансформирането на производството на суровитѣ материали. Чуждитѣ материали трѣбва да бждатъ, доколкото наличнитѣ възможности позво-

ляватъ, замѣнени съ мѣстни. Благотворнитѣ резултати отъ усилията, които нашата държава е положила въ това отношение, сж на лице. Нашата страна разполага съ всички възможности за разрешаване на тѣзи стопанско-политически задачи. И действително нашата стопанска политика, отъ година на година, се стреми да използва все повече и повече тѣзи възможности, и ние виждаме какъ днесъ една значителна частъ отъ нашата индустрия се е срастнала съ българското земедѣлие. Полученитѣ резултати обещаватъ да осигурятъ за въ бъдеще още по-голъмо участие на мѣстнитѣ сурови материали въ най-важнитѣ браншове на нашата индустрия.

Преди да се създаде мѣстната индустрия, по-голъма частъ отъ суровитѣ материали, които произвеждахме, се изнасяха на сравнително низки цени. Сега, обаче, българскиятъ земедѣлецъ получава за своето производство — артикулитѣ, които отиватъ като сурови материали за мѣстната индустрия — съ 20 до 30% повече, въ сравнение съ ценитѣ на чуждитѣ пазари. Несъмнено по-изгодно е за народното стопанство, мѣстнитѣ ни материали да бъдатъ преработвани отъ нашата промишленостъ, отколкото да се изнасятъ за чужбина, за да се внасятъ наново като готови фабрикати.

Участието на суровитѣ материали отъ мѣстенъ и чуждъ произходъ въ насърдаваната българска индустрия се вижда отъ следнитѣ данни:

Тоя процесъ, за който ясно говорятъ горнитѣ данни, трѣбва да подчертаемъ, неотклонно се засилва отъ година на год.

Основнитѣ видове сурови материали у насъ сж отъ селско-стопански произходъ. Тѣхното участие въ мѣстната индустрия е прогресирало много бърже. Докато презъ 1909 година само $\frac{1}{20}$ частъ отъ производството на селското стопанство е отивало за по-нататъшна преработка въ насърдаваната мѣстна индустрия, въ 1934 г. тази частъ надхвърля вече $\frac{1}{5}$, а презъ 1935, 1936 и 1937 г. тя продължава прогресивно да расте. Колко силна и здрава е станала връзката между земедѣлието и индустриалното производство, се вижда отъ обстоятелството, че мѣстнитѣ сурови материали вече взематъ значително участие въ производството на лакове, сапуни, етерични масла, масла за ядене и за технически цели, тукталъ, изкуствени торове, гликоза, нишесте, скорбяла, маи, брашна, тѣс-

тени издѣлия, захаръ и захарни издѣлия, оцетъ, консерви, пиво, спиртъ, кожи лицеви, керамика, текстили отъ вълна, памукъ, коприна, ленъ, конопъ, вжжа, млѣчни произведения, дърводѣлски издѣлия и пр. Тази връзка на индустрията ни съ суровитѣ материали на селското ни стопанство

Индустрии	Мѣстенъ произходъ милиони лева		Чуждъ произходъ милиони лева	
	1931	1935	1931	1935
Мелничар. и оризолющене	749	780	6	—
Текстилна	167	398	1056	706
Храни и пития	463	1391	69	37
Металообработна	32	24	208	152
Химическа	105	104	191	96
Дървообработна	112	63	9	1
Керамична	18	25	20	16
Кожарска	43	57	193	96
Хартнена	6	12	14	42
Карнери и добив. на соль	4	5	0.5	0.03

изигра голѣма роля при трансформацията на земедѣлието и повлия за увеличаване доходитѣ на нашия селянинѣ.

Ще се спремѣ само на ония браншове отъ нашата индустрия, въ които засиленото участие на мѣстнитѣ сурови материали е по-силно очертано. На първо мѣсто въ това отношение ще трѣбва да поставимъ мѣстната памучно-текстилна индустрия, която спомогна за широкото разпространение на памука у насѣ. Докато презъ 1898 год. въ цѣлата страна сѣ били засѣти съ памукъ едва 485 хектара, презъ 1937 год. засѣтата площъ е достигнала до 52 хиляди декара. Употрѣбеното количество мѣстенъ памукъ въ нашата индустрия презъ 1921 год. е достигнало само 5,946 кгр., презъ 1930 год. това количество достига 66,408 кгр., а презъ 1936 год. се възкачи на 3,050,000 кгр. Даже и при това положение добитото количество памукъ задоволява само къмъ 30% отъ нуждитѣ на индустрията. Сжществуватъ, обаче, възможности за още по-голѣмо разпространение на тази култура и за увеличаването на процента на участието ѝ въ мѣстната памучно-текстилна индустрия.

Текстилната ни индустрия не е останала безъ влияние и върху конопената и ленена култури. Въ сравнение съ 1905 год. презъ 1936 год. засѣтата съ конопъ площъ е нарастнала почти тройно, а за лена почти десеторно. Отъ 2,464 хектара презъ 1905 год., презъ 1936 год. площта засѣта съ конопъ нараства на 6105 хектара, а тая година е надъ 9000 хектара. Съответнитѣ цифри за лена сѣ 271 срещу 2550 хектара съ силна тенденция на увеличение. Значението на конопа и лена за българското стопанство изобщо и специално за нѣкои околии е много голѣмо.

Възможноститѣ за приложението на лена и конопа въ мѣстната индустрия сѣ много широки. Тѣ могатъ да замѣстятъ много други чуждестранни влакна, чийто вносъ за сега е сравнително голѣмъ.

Не по-малка е връзката на нашата индустрия съ маслодайнитѣ култури. До преди 20 години растителнитѣ масла, за ядене и индустриални цели, се внасяха изключително отвънъ. Мѣстното производство бѣ съвсемъ незначително. Следъ 1920 год., обаче, развитието на маслодайната индустрия даде силенъ тласъкъ на култивирането на маслодайнитѣ растения и днесъ вносътъ на растителни масла е не само сведенъ до минимумъ, но сѣ и направени сполучливи опити за изнасяне на мѣстни масла отъ слънчогледъ, рапица, сусамъ, мента и пр. Влиянието на маслодайната индустрия за разпространението на маслодайнитѣ култури се подчертава най-силно отъ обстоятелството, че докато презъ 1920 год. последнитѣ сѣ заемали 10,570 хектара и сѣ давали едно производство отъ 5,384 тона, презъ 1936 год. тѣзи цифри вече достигатъ 164,647 хектара и 184,700 тона.

Сжщото явление наблюдаваме и при захарната индустрия.

Като говоримъ за връзката между индустрията и земедѣлието, трѣбва да подчертаемъ, че едно повишаване на продуктивността на земедѣлието ни е почти невъзможно безъ едновременно засилване на процеса на индустриализацията. Защото едно рационално земедѣлие неминуемо ще доведе до освобождаването на много работни рѣце, които за сега сѣ ангажирани въ нашето интензивно земедѣлие, макаръ и тѣхната творческа сила да не се използва напълно. Че това е така ни потвърждаватъ следнитѣ данни: въ България на кв. клм. имаме 59 жители, а на кв. клм. обработваема площъ 120 души земедѣлско население, докато въ Дания, която служи за образецъ съ своето земедѣлие въ Европа,

имаме 87 жители на кв. клм. и само 37 души земеделско население на кв. клм. обработваема площ. При интензивното и рационално използване на земеделската работна ръка ясно е, че ще са необходими за обработването на същата площ по-малко работници. И понеже земята не може да се увеличава според работните сили, с които разполагаме вътре в земеделското стопанство, то тия, на които ще липсва земя, ще бъдат освободени и ще трябва да бъдат ангажирани вътре в друга област на стопанството, тъй като вътре в стопанството случай активната земеделска политика е обречена на неуспех. Освен това, ако от постепенно повишаващата се продуктивност на земеделското стопанство ще трябва да се изхранва същото число хора, както и преди, то повишението на благосъстоянието ще бъде твърде слабо и земеделското стопанство не ще получи нужните средства за своето по-нататъшно рационализиране. Така че рационализацията вътре в земеделското стопанство е невъзможна, ако не се освободи то от излишната работна ръка вътре в него, и трябва да признаем, че индустрията се явява най-подходящият отдушник за излишната работна ръка вътре в земеделското стопанство.

Освен това нашият селянин, който днес разполага с много свободна работна ръка, а с малко доходи, е принуден да задоволява големата част от своите настоящи нужди с блага, които произвежда сам вътре в стопанството. Със интензивизирането на земеделското стопанство и повишаване на неговата продуктивност, което е жизнена необходимост за нашето стопанство, селянинът ще разполага и с повече средства. Тогава той ще се откаже от самозадоволяването на своите нужди и с това ще бъдат разширени промишлените обекти. Всичко това показва, как добре и взаимно се допълват напредъкът вътре в земеделското стопанство и прогресът вътре в индустрията.

Благотворното влияние на връзката между местната индустрия и производството на сурови материали проличава и вътре в развитието на минното и кариерно производство, на каменовъгленото дъло и на горското стопанство.

От направения кратък преглед става ясно, че нашата страна може да даде сурови материали, които да послужат за основа на една разнообразна национална индустрия, запазена от зависимостта на чужбина. Остава да пожелаем нашата стопанска и по-специално индустриална политика не само да продължава да следва пътя, по който е тръгнала, но и да задълбочава създадената вече връзка между индустрията и производството на местни сурови материали. Нека се надяваме, че, вървейки по този път, ний ще стигнем до положението местните сурови материали да изместят и отчасти чуждите, които все още играят роля вътре в нашето индустриално производство,

Индустрията ни, обаче, не само намали чувствително вноса на чужди материали и стоки, но и започна вътре в последно време да взема активно участие вътре в нашия износ. Върху нашата експортна индустрия вече е време да обърнем сериозно внимание. След първите колебливи стъпки, за експортната индустрия вече се очертават надежни перспективи. За сега индустрията ни изнася слънчогледово и ментово масло, доматено пюре, зеленчукови консерви, сушени зеленчуци, свинска мас, бекон, заклани птици—охладени, орехови фурнири, туткал, папириси, спирт, обработени кожи и др.

След като разгледахме бързо развитието на индустрията през

последнитъ 10 години, интересно е да се спремъ и на нѣколкото характерни момента, които се очертаватъ напоследъкъ въ процеса на индустриализацията у насъ.

Преди всичко трѣбва да кажемъ, че индустриализацията у насъ въ сравнение съ тая у съседнитъ намъ млади индустриални страни е сравнително по-слаба и умѣрена, но по отношение състоянието на индустрията ни въ миналото успѣхитъ сж както видѣхме значителни. Процесътъ на индустриализацията се е движилъ въ хоризонтална и вертикална посока. Ту наличността и производството на сурови материали сж благоприятствували за развитието на известни индустриални клонове, ту индустрията е предизвиквала производството и добиването на нѣкои сурови материали и полуфабрикати. Въ преднитъ линии на индустриалното ни развитие се редятъ индустриални клонове за консумативни блага и такива съ по-лека техника, а на последно мѣсто идватъ индустрията за производителни блага, химически произведения и др. По тая пѣть е крачила индустрията и въ другитъ страни.

Наблюдаваме ли нашата индустрия презъ последнитъ нѣколко години, забелязваме едно сериозно разстройство по отношение съгласуването на индустриалнитъ капацитети единъ съ другъ и къмъ нуждитъ на вътрешния пазаръ. Въ много отъ нашитъ индустриални брашове капацитетътъ силно превишава нуждитъ на вътрешния пазаръ или на други индустриални клонове, съ които дадениятъ браншъ е въ техническа и производствена връзка. Стопанска необходимостъ е, обаче, новосъздаденитъ индустриални капацитети да бждатъ по възможностъ настройвани, съгласувани, поставени въ хармония единъ къмъ другъ и то въ рамкитъ на народното стопанство. Хармоничното устройване и организация на стопанския организъмъ изискватъ да се държи смѣтка за производственитъ сили и на отдѣлнитъ индустрии. Тая народостопанска необходимостъ за съгласуване на индустриалнитъ капацитети единъ къмъ другъ, къмъ вътрешния пазаръ и къмъ възможноститъ за износъ у насъ е съ нарушено равновесие. Че тая стопанска задача не може да бжде окончателно разрешена, показватъ примѣритъ, които ни даватъ старитъ индустриални страни, кждето капацитетитъ за много индустриални произведения надхвърлятъ обема на вътрешната консумация и се явяватъ на свѣтовния пазаръ и то не отъ стремехъ, а отъ принуждение къмъ износъ.

Въпрѣки трудността въ разрешаването на тая проблема, поради нейната важностъ, налага се нашата индустриална политика да вземе мѣрки за възможното съгласуване на индустриалнитъ капацитети, особено тамъ, кждето тѣ сж сериозно разстроени.

Набелязанитъ накратко по-важни прояви въ развитието на индустрията ни презъ последнитъ десетъ години ни показватъ, отъ какво голѣмо значение е индустрията за България. Тя стана стопанска необходимостъ и днесъ безъ нея е немислимъ по-изгоденъ стопански животъ.

Къмъ очергания подеъмъ въ развитието на родната ни индустрия, обаче, сме длъжни да констатираме, че, въпрѣки нейното преуспѣване презъ последнитъ години, тя изживява трудни времена, които и налагатъ да води тежка борба за съществуване и напредъкъ. Независимо отъ общия възходъ, който тя следва, въ нейния животъ не липсватъ кризисни явления и много прѣчки и несъобразности отъ различенъ характеръ, които спѣватъ правилното ѳ развитие и посжпватъ произведе-

нията ѝ. Затова, между другото, говори ясно стѣсненото положение и ограниченото производство на отдѣлнитѣ предприятия въ много клонове на индустрията.

Презъ последнитѣ години индустрията ни стана центъръ за разрешаване на фискалнитѣ проблеми на нашата държава. За сега индустрията ни е най-голѣмиятъ данъченъ обектъ. Отъ нея се изплащатъ годишно прѣко и косвено разни данъци, такси, мита и др. за държавата и общинитѣ надъ 3 милиарда лева. Само отъ 1929 год. до 1936 год. фискалнитѣ тяжести върху индустрията сж се покачили отъ 0.20% на крѣгло 10% и то само за една частъ отъ облаганията. Данъчното бреме, което лежи върху гърба на индустрията, и особено неговото разнообразие, се отразяватъ зле върху нейното по нататѣшно развитие и усъвършенствуване. Налага се, отъ стопанска предвидливостъ, да се облекчатъ и главно опростятъ фискалнитѣ и социални тяжести, които прекалено обременяватъ индустрията, и то не за да се увеличи печалбата на индустриалеца, а за да се облекчи и насърчи просперитета на индустрията и да се поевтинятъ нейнитѣ артикули. Тукъ трѣбва да изтъкнемъ спѣшната нужда отъ унифициране на разхвърлянитѣ и противоречиви законоположения, засягащи индустрията ни. Голѣмиятъ брой закони, наредби и заповѣди, засягащи индустрията понастоящемъ и бързитѣ имъ и чести измѣнения, като претоварватъ индустриалеца съ прекомѣрни фискални и формални задължения, прѣчатъ сериозно на неговата производствена дейностъ.

Освенъ това, безъ да навлизаме въ подробности, ще споменемъ за нуждата отъ създаване на леснодостъпенъ индустриаленъ кредитъ, отъ преустановяване на безмитнитѣ държавни доставки, отъ ефикасно покровителство на индустриалнитѣ марки, отъ намаление на навлата по Б. д. ж., отъ запасяването на индустрията съ сурови материали, отъ резултатни поощрителни мѣрки на експортната ни индустрия, отъ умѣреностъ въ социалното ни законодателство, отъ облекчаване на девизнитѣ ограничения и др.

Ето защо, налага се индустриалната политика на държавата да си постави като важна програмна задача за напредъ конкретизирането и постепенното отстраняване на всички настоящи несъобразности и прѣчки, които сериозно смущаватъ производителната дейностъ на родната ни индустрия.

КООПЕРАЦИЯТА ВЪ НАШИЯ ОБЩЕСТВЕНО-СТОПАНСКИ ЖИВОТЪ

отъ
КООПЕРАТОРЪ

I.

Въ днешно време за кооперацията се говори двояко: говори се за една нова кооперативна стопанска система, която щѣла да дойде на мѣстото на капиталистическата, и второ—говори се за кооперацията, като корективъ на капиталистическата система, вътре въ която се развива. Понеже тази статия нѣма за целъ да разглежда една цѣлостна теория

по въпроса, ще се занимаемъ съ второто схващане, което е и днесъ за днесъ по-практичното.

Две сж основнитѣ прояви на човѣшката личностъ — първо материалниятъ и второ духовниятъ ѝ животъ. На пръвъ погледъ като че ли тѣ сж различни и откъснати една отъ друга. Материалниятъ животъ се изразява въ стопанството, въ най-широкъ смисълъ на думата, а духовниятъ животъ се проявява чрезъ морала, чрезъ изкуствата, чрезъ поезията и т. н. Въ сжщностъ, обаче, тѣзи две прояви на човѣшката личностъ сж две страни на единъ и сжщи процесъ на човѣшкото съществуване.

Не само, че не можемъ да си представимъ човѣкъ само съ материални или само съ духовни прояви, но при днешното положение единитѣ и другитѣ сж зависими отъ разполагаемитѣ пари. Колкото и идеалистично да гледаме на нѣщата, не можемъ да не се съгласимъ, че да четемъ романи, да ходимъ на опера, да запалимъ свѣщъ въ църква, съ една дума, да задоволимъ каквато и да е духовна нужда можемъ само, ако разполагаме съ пари. Това е сжщността на нашето капиталистическо стопанство. Отъ това гледище материалната страна на човѣшкия животъ има неоспорвано първенство.

Припечелването на доходи става важенъ и изключителенъ мотивъ на човѣшкитѣ действия. Този стремежъ се улеснява и отъ факта, че натрупването на много единици материални блага въ едни и сжщи ржце е напълно възможно. Никога нуждата отъ доходи не може да бжде доведена до насищане, тѣкмо поради по-горе изказанитѣ съображения, че доходитѣ сж срѣдства за задоволяване на всѣкакви потребности, които отъ своя страна отъ день на день се разнообразяватъ и увеличаватъ. Това е то въ сжщностъ културниятъ прогресъ: той се характеризира съ нарастването на потребноститѣ по количество и по качество. Друго е при труда. Размѣрътъ на трудовитѣ сили никога не може да надвиши физическата енергия на дадено лице. Натрупване на трудови единици не може да става въ никой случай. Освенъ това нарастването на населението и особено машинизирането на стопанскитѣ предприятия водятъ до значителни количества на неангажиранъ и следователно неоползотворенъ трудъ. Съ това се обяснява обстоятелството, че днесъ капиталътъ постепенно стѣснява значението на труда за стопанството. Днешното стопанство е капитализирано и технизирано. Печалбитѣ му сж толкова по-големъ, колкото трудътъ е по-малко застъпенъ за смѣтка на капитала. Всички лица, които разполагатъ изключително съ труда си, или иматъ малки капитали, водятъ по-слабо материално, а отъ тамъ и духовно съществуване. За тѣхъ припечелването е много далечъ по-трудна работа, отколкото припечелването съ помощта на капитала. Изключение прави най-квалифицираниятъ интелектуаленъ трудъ: нѣкои художници, нѣкои лѣкари, нѣкои директори и т. н.

Въ капиталистическото стопанство припечелването се осъществява чрезъ механизма на ценитѣ. Презъ него минава процесътъ на материалната култура. Крайниятъ резултатъ е зависимъ както отъ ценитѣ на продаванитѣ стоки и услуги, тъй и отъ ценитѣ на купуванитѣ стоки и услуги. Отъ височината на първитѣ зависи колко ще придобиемъ, а отъ височината на вторитѣ — колко ще похарчимъ. Колкото по-големъ е остатъкътъ, толкова по-големъ става радиусътъ на бждащия ни мате-

риаленъ и духовенъ замахъ. А знаемъ, че за височината на еднитъ и на другитъ цени решава пазарното разположение на търсенето и предлагането. Силата на едното или на другото, схващани като групи отъ хора, зависи отъ пазарното имъ тегло, а то, отъ своя страна, зависи отъ голѣмината на имуществото на съответнитъ лица или групи отъ лица, или отъ организираното пазарно поведение на лицата или на мнозинството лица съ едни и сѣщи стопански интереси. Капиталитъ или стопанската организираностъ сж двата елемента за овладяване на търсенето и на предлагането. Съ това се обяснява и голѣмото разпространение на картелирането, напимѣрь.

Кооперацията е тъкмо една особена организационна форма на дребнитъ стопани. Като ги организира, тя ги прави внушителенъ пазаренъ факторъ. Кооперацията закрепва съществуването на дребнитъ стопани, понеже ги поставя въ положение да продаватъ и да купуватъ по-износно, макаръ по единично тѣ да не притежаватъ капитали. Припечелването имъ става по-сигурно и по-голѣмо.

II

Кооперацията дава възможностъ на членоветъ си да защитятъ пазарнитъ си позиции поне по втория начинъ, именно чрезъ своето организирано еднообразно поведение на пазаря като продавачи, или купувачи.

По това кооперацията се отличава отъ благотворителнитъ дружества. Последнитъ задоволяватъ нѣкоя нужда само за себе си, а кооперацията преследва общото стопанско благоденствие на членоветъ си. Даже и фондоветъ ѝ преследватъ пакъ стопански цели: чрезъ тѣхъ кооперацията запълва онѣзи културни нужди, кждето частната пазарна инициатива не смогва.

На пръвъ погледъ, като че кооперацията прилича на другитъ капиталистически предприятия и сдружения, понеже и тѣ целятъ засилването на пазарната позиция на лицата, обаче по духа си се отличаватъ отъ тѣхъ,

1. Капиталистическитъ сдружения и предприятия сж ориентирани къмъ печалбата за самото предприятие. Частното стопанство на лицата и условията на сжщото сж откъснати отъ капиталистическитъ асоциации. Последнитъ живѣятъ единъ видъ самостоятеленъ животъ.

2. При кооперациитъ съществува органическа връзка между сдружение и стопанство на членоветъ. Кооперацията е предимно помощно срѣдство къмъ индивидуалното стопанство на членоветъ. Рентабилитетътъ на самата кооперация е съвсемъ странична работа. Гледа се рентабилитета на членоветъ.

Особено релефна е тази връзка между действия на предприятието и индивидуални потребности на кооператоритъ при кооперацията за общи доставки или за общи продажби. Сжщо и при кредитнитъ кооперации. Никой човѣкъ не става кооператоръ, за да печели дивиденди за капиталитъ си, както е напимѣрь при акционернитъ дружества, а за да осигури помощъ за личното си стопанство. Съ други думи, докато духътъ при капиталистическитъ асоциации е стремежъ къмъ печалби, чрезъ медиума на стоката (на безличната стоки на пазаря), то духътъ при кооперациитъ е задоволяване на потребноститъ на кооператоритъ чрезъ медиума на достатъчни и доброкачествени блага (а не безлични стоки).

Кооперацията подобрява, следователно, материалнитъ условия на

членоветъ си, а отъ тамъ и духовния имъ животъ. Въ това отношение задачитъ на кооперацията се сливатъ съ социално-културнитъ задачи на държавата. Понеже кооперативното строителство е само по-себе си културно и социално строителство, затова трѣба да бжде и е въ действителностъ задача за цѣлостната държавна политика. Като дава възможностъ на членоветъ си да се съвзематъ материално, понеже могатъ да продаватъ и да купуватъ по-изгодно, кооперацията подобрява социалното имъ положение и прави възможенъ културния имъ прогресъ. Кооператоритъ придобиватъ срѣдства да задоволяватъ по-многобройни, разнообразни и по-изтънчени потребности. А отъ това печели само държавата. Нейнитъ поданици ставатъ по-добри данъкоплатци и още по-доволни отъ държавата си и по-малко взискателни къмъ самата нея.

III

Особено полезна и наложителна е кооперацията за нашитъ условия.

Първо, тя ще неутрализира нѣкои недостатѣци на дребнитъ стопанства, които сж типичниятъ елементъ на нашата стопанска структура, като направи възможно проявлението на принципа за дегресивнитъ разности. Споредъ този принципъ, колкото по-голѣмо е дадено производство, толкова по-малки сж разносцитъ на всѣка единица продуктъ. Това се отнася до издрѣжката на машини, магазини, работници и пр. По такъвъ начинъ производството става по-евтино и по-конкурентоспособно. Чрезъ кооперацията дребнитъ стопанства придобиватъ облагитъ на едритъ, безъ да загубятъ своя характеръ.

Кооперацията е въ състояние да спечели за нашето дребно стопанство облагитъ на едрото, безъ да накърни дребнособственическата психика на стопанитъ.

Второ, като обедини и организира много производители или потрѣбители, кооперацията ще създаде и ще наложи единъ опредѣленъ вкусъ и навикъ къмъ известни качества стоки. Това е особено важно за експорта ни, който страда именно отъ липса на установени и спазвани типови стоки. Създадемъ ли такива експортни типове, пласментътъ имъ на свѣтовния пазаръ би билъ по-сигуренъ и преди всичко по-постояненъ и по-бързъ. А отъ това ще спечели цѣлото народно стопанство.

Трето, като възпитава въ духъ на общото и въ духъ на любовъ къмъ него и като се бори срещу окончателното пролетаризиране на дребнитъ стопанства, кооперацията се явява като решителенъ факторъ за борба срещу моралната криза, чиито първи фази сж негодуванието срещу другитъ и отчаянието за изходъ отъ трудноститъ. Стопанската слабостъ разклаща обществената етика и подхранва бацила на общественото разложение. Въ такива случаи човѣкъ е наклоненъ да обвинява най-напредъ държавата. Така постепенно почва да се подронва и нейниятъ престижъ и авторитетъ. А никоя държава нѣма интересъ отъ това, защото въ такъвъ случай нейнитъ собствени поданици биха ѝ станали врагове.

IV.

За всички изброени добродетели кооперацията е, наистина, сама по себе си годна, но това не ще рече, че всѣка кооперация може да ги осъществи. Въпросътъ е дали една конкретна кооперация ще притежава

необходимитѣ качества. Тѣзи качества зависятъ отъ духа и отъ характера на кооператоритѣ. Кооперацията се характеризира съ три главни моменти: демократичностъ въ управлението, солидарностъ на интереситѣ и многочисленостъ на членоветѣ. Не сж ли кооператоритѣ подготвени да разбиратъ тѣзи моменти, да ги възприематъ и да мислятъ и действуватъ въ съгласие съ тѣхъ, кооперацията нѣма да върви добре.

Демократичността се разбира въ смисълъ, че всѣки кооператоръ трѣбва да взема участие въ управлението, да признава равноправието на другитѣ и доброволно да отстъпва предъ волята на болшинството.

Груповитѣ или партийнитѣ смѣтки и интереси сж и трѣбва да бждатъ съвършено чужди на кооперацията. Освенъ това самобитнитѣ идеи—индивидуалитетитѣ—сж полезни за прогреса на кооперацията, но индивидуализмътъ, стремежъ къмъ лична хегемония на нѣкои членове, е пагубенъ за кооперацията.

Солидаризмътъ се изразява въ уважение интереситѣ на другитѣ и любовъ къмъ общото. Кооперацията е организация за солидарностъ, а не за господство на едни интереси надъ други.

Нѣколко думи и за броя на кооперациитѣ. Ясно е, че колкото членоветѣ сж по-многобройни, толкова демократизмътъ и солидаризмътъ сж по-заstraшени, ако лицата не сж закърмени съ кооперативния духъ и ако не сж се срастнали съ него. А многочислеността на членоветѣ се налага по нѣколко съображения. Първо, колкото повече сж членоветѣ, толкова по-голѣмъ е оборотътъ на кооперацията, толкова по-стабилна става тя сама по себе си, за да ги подпомага въ случай на нужда. Второ, съ количеството на членоветѣ растатъ капиталитѣ и особено резервитѣ ѝ, чрезъ които лесно биха били покрити евентуалнитѣ загуби, безъ да се искатъ отъ кооператоритѣ допълнителни вноски. Всѣка допълнителна вноска е не само една неприятна материална жертва, но и начало на обезвѣряване на членоветѣ въ бждащото развитие на кооперацията.

Отъ изказанитѣ мисли се вижда, че напредъкътъ на необходимата за нашата дребно стопанска структура кооперация предполага съответно кооперативно възпитание. Най-успѣшно това възпитание се дава още въ юношеската възраст, а най-методично и настойчиво се насажда въ училището.

Особено внимание трѣбва да се обърне върху подготовката на кооперативни ръководители. Тѣ сж душата, волята и умътъ на кооперацията. На тѣхъ предстоятъ нѣколко съществени задачи. Първо, колкото членоветѣ сж по-бедни хора, толкова по-зорко трѣбва да бжде наблюдаванъ частниятъ имъ стопански животъ, за да бждатъ своевременно напжтвани и подпомагани чрезъ съответни мѣроприятия на кооперацията, съ целъ да бждатъ по-изправни къмъ нея. Второ, колкото по-слаба е кооперацията, толкова по-разнообразни работи трѣбва да извършва, за да се самозастрахова срещу рисковетѣ на нѣкои отъ тѣхъ и за да се стабилизира. Трето, кооперацията трѣбва да бжде въобще умѣло ръководена, за да добие възможната максимална доходностъ и да запази необходимата минимална платежготовностъ. По този начинъ кооперативното предприятие ще върви къмъ по-голѣма рационалностъ.

Въ края на краищата може да се заключи, че кооперативното строителство е една отъ благороднитѣ задачи на цѣлокупната държавна стопанско-културна политика, защото заслугитѣ му сж благородни, и че

поради това, кооперативният дух трѣбва да бѣде задачата на възпитанието, особено на училищното. Кооперацията трѣбва да бѣде вглѣбена въ общата образователна система. Тя ще сближи младежътъ съ живота и ще улесни началото на едно трудово-полезно обучение.

V.

За илюстрация на стопанската ни обстановка, при която кооперацията има да се развива, ще приведемъ само нѣколко числа относително националния доходъ¹⁾. Паричниятъ доходъ на селското ни стопанство се разпредѣля за следнитѣ цели и нужди:

Паричниятъ доходъ на селското стопанство пада непрекъснато до 1933 год., следъ което бавно се повишава и то най-вѣроятно благодарение на държавната политика за валоризиране на земеделскитѣ цени. Докато общиятъ париченъ доходъ на селското стопанство е спадналъ крѣгло съ 40%, данѣцитѣ и транспортътъ запазватъ сжщитѣ си размѣри. Това обстоятелство кара селския стопанинъ да търси отдушникъ въ силно намалената си консумация. Сжщата е ограничена близо наполовина. Сжщо изоставено е и погасяването на задълженията. То е понижено съ 80%. Това ще рече, че нашето селско стопанство е изпаднало въ една тежка продоволствена и кредитна криза. Но тъкмо тази криза прави кооперацията още по-необходима, защото, както бѣше казано по-горе, кооперацията подпомага и засилва пазарната позиция на членоветѣ си.

Паричниятъ доходъ на градскитѣ стопанства е билъ употребяванъ за следнитѣ нужди и цели:

Години	Всичко париченъ доходъ (въ милиарди лева)	Отъ него:			
		За консумация	За данѣци	За погасяване на задължения	За транспортъ
1929	13,9	11,4	0,9	1,0	0,6
1930	11,5	9,6	0,7	0,6	0,6
1931	10,3	8,6	0,6	0,4	0,6
1932	7,8	6,2	0,5	0,4	0,6
1933	6,9	5,2	0,7	0,4	0,6
1934	7,2	5,6	0,8	0,2	0,6
1935	8,2	6,5	0,9	0,2	0,6

Години	Всичко париченъ доходъ (въ милиарди лева)	Отъ него							
		За консумация	За данѣци	За транспортъ	За строежи	За наеми	За погасяване на задължения	За пктувания	За застраховки
1929	22,0	14,7	5,1	0,9	0,5	1,0	1,3	0,4	0,3
1930	19,5	11,0	4,6	0,9	0,3	1,0	1,2	0,4	0,2
1931	18,4	10,2	4,1	0,8	0,1	1,0	1,1	0,3	0,2
1932	17,6	11,5	3,7	0,9	0,2	1,1	1,1	0,3	0,2
1933	16,7	10,7	3,9	0,9	0,1	1,1	1,0	0,3	0,1
1934	15,5	10,5	4,0	0,9	0,2	1,0	1,1	0,3	0,1
1935	15,6	10,0	4,4	0,9	0,2	0,8	1,1	0,3	0,3

Общиятъ париченъ доходъ на градскитѣ стопанства спада непрекъснато, макаръ и по-бавно, отъ доходитѣ на селското стопанство. До 1935 год. той е спадналъ крѣгло съ 30%. Съ крѣгло 30% е понижена и консумацията. Съ други думи, харченето за консумация намалява успоредно съ намаляващия доходъ. Погасяването на задълженията е подържано кажи-речи на едно постоянно ниво. Следователно, кризата на градското стопанство е предимно продоволствена и то най-вече къмъ занаятчийското и търговското стопанства.

¹⁾ Взети отъ статията на г. Кемилевъ въ Списание на Българското икономическо дружество, кн. 7—1938 год.

Характерът на общата продоволствена криза (за села и за градове), която за производителите е пласментна (обходна) криза, се очертава от следните няколко числа:

Покупка на произведения от: (въ милиарди лева)	Год.							П и ение въ %
	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	
1. Селското стопанство	9,8	7,1	6,1	5,6	5,1	6,8	6,3	нржгло 35%
2. Индустр.	6,6	5,9	6,1	6,0	5,5	5,5	5,5	" 17 "
3. Занаятч.	7,5	6,6	5,8	5,4	5,1	5,7	4,5	" 40 "
4. Вносъ отъ чужбина	2,9	1,4	1,3	1,0	0,5	0,5	0,8	" 75 "

Продоволствената криза удря най-силно вносната търговия, а следъ това селските и занаятчийските производители. Слабо сж засегнати индустриалните производители.

VI.

Въ тази външна обстановка, следователно, кооперацията има да действа. Въ сжщностъ тя е и благоприятна за по-бързото развитие на кооперативното дѣло, както по-горе бѣше казано. Една обща представа за кооперативната мрежа у насъ даватъ следните числа¹⁾:

Видъ на кооперациите	Брой на сдруженията въ края на годината				
	1932	1933	1934	1935	1936
1. Земеделски кредитни кооперации	1449	1474	1509	1533	1560
2. Тютюно-производителни кооперации	36	35	35	36	36
3. Трудово-горски кооперации	39	48	65	74	85
4. Занаятчийски кооперации	18	19	19	19	22
5. Потрѣбителни кооперации къмъ Б. з. к. б.	9	6	6	12	11
6. Разни земеделски производителни кооперации	24	23	23	37	39
7. Разни сдружения	11	12	14	15	15
8. Районни съюзи на земедел. кредитни кооперации	40	41	41	41	34
9. Районни съюзи на трудово-горските кооперации	—	—	—	—	5
10. Занаятчийски кооперации	223	247	285	290	305
11. Занаятчийски производителни кооперации	40	53	52	54	64
12. Занаятч. кооперации за общи доставки и продажби	26	37	35	35	38
13. Потрѣбителни кооперации „Напредъ“	58	64	58	59	59
Всичко	1973	2059	2142	2205	2273

Това сж само кредитираните отъ Б. з. к. банка кооперации. Освенъ тѣхъ има и стотина некредитирани. Въ всѣки случай броятъ на кооперациите расте отъ година на година. Застѣпени сж всички видове кооперации, които съответствуватъ на нашата стопанска и социална структура.

Броятъ на кооператорите е нарастналъ отъ 487.360 души презъ 1932 год. на 555.637 души презъ 1936 год.

Дѣловиятъ капиталъ е билъ 1.267.254.811 лева презъ 1932 год., за да достигне до 1.373.388.751 лева презъ 1936 год.

Фондовете сжщо сж нарастнали: презъ 1932 год. сж били 630.446.451 лева, а презъ 1936 год. — 792.353.130 лева.

¹⁾ Кооперативенъ годишникъ за 1936 год. на Б. з. к. б., 1938 год.

VII.

За работата на кооперациите можем да сждимъ, напиримъръ, по участието имъ въ закупуването на житнитъ реколти. Числата сж взети отъ отчетитъ на дирекция „Храноизносъ“.

Реколтни години	Отъ пълното закупено колич. се падатъ на:						Всичко
	Селски кооперации	„Задруга“ при Съюза на популяр. банки	Коопер. централа „Напредъ“	Народни кооперативни банки	Българско земеделско дружество	Търговци	
1933	33,17%	15,12%	11,64%	—	4,41%	35,66%	100%
1934	30,60 „	18,20 „	9,80 „	—	5,0 „	36,40 „	100 „
1935	30,38 „	17,08 „	11,96 „	—	3,09 „	37,49 „	100 „
1936	32,89 „	18,18 „	9,79 „	2,66%	2,70 „	33,78 „	100 „

Всички кооперации сж закупували общо 63-66% отъ хранитъ, които сж минали презъ Храноизноса.

VIII.

Най-нови сведения за отношението на обществото къмъ кооперативнитъ институти, а сжщо и за работата на тѣзи институти се даватъ отъ числата за влоговетъ и за пласментитъ.

Срѣдната месечна сума на влоговетъ въ различнитъ банкови институти се е движила по следния начинъ:¹⁾

В л о г о в е (въ милиарди лева)	Срѣдно на месецъ				Увеличение презъ 1938 г. спрямо 1935 г.
	1935	1936	1937	I полугод. 1938	
Популярни банки .	2,3	2,5	2,7	3,0	+30,4%
Земедел. кред. коопер.	?	0,5	0,5	0,6	+20,0 „
Б. з. к. банка .	4,6	4,9	5,5	6,1	+32,6 „
Пощенска спест. каса .	2,1	2,4	2,7	3,0	+42,8 „
Голѣмитъ частни банки	1,5	1,7	1,7	1,7	+13,3 „
Другитъ частни банки .	1,7	1,5	1,5	1,5	-11,7 „

нарастнали съ 20% (спрямо 1936 год.). Това показва, че кооперативнитъ банки сж единъ голѣмъ акумулаторъ на националенъ капиталъ.

П л а с м е н т и (въ милиарди лева)	Срѣдно месечно				Увеличение презъ 1938 г. спрямо 1935 г.
	1935	1936	1937	I полугод. 1938	
Популярни банки .	2,8	3,0	3,2	3,3	+17,9%
Земедел. кред. коопер.	1,2	1,2	?	?	?
Б. з. к. банка .	6,1	6,3	7,1	7,3	+19,7 „
Голѣми частни банки	1,6	1,5	1,6	1,5	-6,2 „
Други частни банки	2,0	2,0	2,0	1,8	-10,0 „

Сжщата широка дейностъ проявяватъ кооперативнитъ банки по отношение на кредитирането. Срѣдната месечна сума на пласментитъ се е движила както следва:

Докато частнитъ банки сж намалили значението си за кредитира-

¹⁾ Месечни известия на Гл. дирекция на статистиката, 1938 год.

нето на стопанството съ 6 до 10%, популярните банки сж увеличили кредитирането съ кржгло 18%.

И тъй, следователно, съответно на стопанскитѣ и социалнитѣ ни условия ний имаме една силно развита кооперативна мрежа (по брой и по разнообразие). Остава ни да правимъ необходимото, щото кооперацията да застане на истинското си мѣсто. Само тогава тя ще бжде въ хармония съ условията и нуждитѣ на нашето народно стопанство и тогава тя ще бжде най-полезна за общественото ни развитие. Защото последното изисква не противоречие въ действията, а съзвучие на всички творчески духовни и материални сили.

СТОПАНСТВО, ОБЩЕСТВО И КУЛТУРА.

(Споредъ историческия материализмъ и универсалистичната социология на О. Шпанъ)

отъ

Проф. д-ръ Я. АРНАУДОВЪ

Съвокупността отъ въпроситѣ за взаимоотношенията между стопанския и обществения животъ на даденъ народъ и неговото културно развитие занимава въ повишенъ размѣръ умоветѣ на културфилософи, културисторици, стопановеди и социолози отъ срѣдата на 18-тия вѣкъ насамъ. Различнитѣ, често пжти диаметриално противоположни едно на друго схващания за тия взаимоотношения, предизвикаха сериозни словесни борби между тѣхнитѣ носители, които често пжти сж се водили съ голѣмо ожесточение. Последното е напълно обяснимо, като се има предвидъ, че при тѣхното разглеждане тия проблеми се свързаха съ основнитѣ въпроси за битието и живота изобщо, т. е. съ въпроси, които могатъ да се разрешаватъ само съобразно насокитѣ на нашия мирогледъ. Кой сж факторитѣ на културното развитие на народъ и човѣчество, е ли то резултатъ на самостоятелно и самородно, първично необусловено отъ нищо творчество на отдѣлни надарени личности, или пжкъ плодъ на творческото сътрудничество на всички членове на обществото? Или пжкъ културата е обусловена отъ производственитѣ фактори, съ които се намира въ тѣсна причинна връзка, подобна на оная, която сжществува между природнитѣ явления? Самото общество, всрѣдъ което се създаватъ духовнитѣ ценности и се развива духовенъ животъ, е ли въплотение на едно духовно праначало, което се осъществява въ обществения животъ и въ културното творчество на общността, или пжкъ е резултатъ отъ начина на размѣната на производството и въ свързка съ това е механиченъ сборъ отъ индивиди? Ето тия и подобни основни въпроси, чието разрешение неминуемо въ края на краищата води къмъ сблъскване на емпиристично-механистични, материалистични схващания съ спиритуалистично-идеалистични, сж вълнували и продължаватъ да вълнуватъ не само специалисти, но и широки слоеве отъ европейското общество отъ два вѣка насамъ.

Първиятъ тласкъ за разискванията биде даденъ отъ Русо, който въ известната си премирана отъ Дижонската академия статия, отричайки културата на просвѣщението, изпълненъ съ краенъ културенъ песими-

зъмъ, отрече и културата въобще. Това отрицателно отношение къмъ тогавашната култура биде сподѣлено отъ нѣмския Шурмундрангъ и неговитѣ идеолози начело съ Хердера, но биде преодоляно постепенно, особено отъ класицизма на сжщия Хердеръ, на Гьоте, Шилера и Канта, които създадоха культуруутвърждаващи схващания и системи на обществена и културна философия. Спекулативната философия на романтизма, резултатъ на по-нататъшното развитие на германския идеализъмъ (като културна епоха, обхващаща времето отъ 1790—1830 г.), създаде стройнитѣ метафизични системи, въ които на обществото и културата е опредѣлено значително мѣсто. Романтизмътъ създаде положението за народа и народния духъ, което е метафизично вдълбочено: народниятъ духъ се явява като неизчерпаемъ източникъ на продуктивностъ, отъ който се подхранва индивидуалното творчество. Той е истинскиятъ създателъ на всѣка културна ценностъ, неговитѣ скрити и безмълвно действащи сили носятъ историческото развитие. Всѣка духовна форма е за романтицитѣ единъ особенъ образъ, който се развива и расте по свой собственъ законъ отъ действащи въ самия него сили. Но по силата на ритѣма въ историческото развитие къмъ срѣдата на миналия вѣкъ започна силна реакция срещу културата на германския идеализъмъ, който наистина бѣше достигналъ до увиснали въ въздуха спекулативни построения и крайности, и тая реакция завърши съ тържеството на онова направление въ историческата и културната философия, което е известно подъ името исторически материализъмъ. Обаче идиалистичната насока въ миросгледъ, философия и наука отъ началото на сегашния вѣкъ насамъ, която отъ десетилѣтне въ десетилѣтне взема все по-голѣмо надмощие, за да достигне до пълно господство презъ последнитѣ 20 години, разклати устоитѣ на историческия материализъмъ, последниятъ премина къмъ отбрана и днесъ отъ мнозина се смѣта за преодоляно становище.

Цельта на настоящето изложение е да въведе въ сжщността на въпроситѣ, като направи прегледъ на главнитѣ и господстващи преди и сега схващания чрезъ два противоположни възгледи, единиятъ отъ които господствуваше до скоро, а другиятъ се явява представителенъ за преобладаващитѣ въ днешната социология и културна философия схващания и чрезъ тѣхъ да освѣтли казания проблемъ. Авторътъ е на мнение, че последниятъ, ако и да занимава вече толкова дълго време духоветѣ, далечъ не е загубилъ и днесъ своята навременностъ. Още повече е необходима неговата правилна обстановка и освѣтление у насъ, гдето въ широки кръгове все още материалистичното обяснение на историята и обществото се смѣта за еднѣжъ за винаги установена научна истина, благодарение на което хуманитарнитѣ науки у насъ, било въ срѣдното, било въ висшето училище, все още не могатъ да се освободятъ отъ позитивистично-материалистичната догма. Правилното освѣтление на поставения въпросъ е отъ извънредно голѣмо значение, особено за ръководителитѣ на нашия стопански животъ и творцитѣ на стопанската ни научна мисль, тъй като тѣмъ принадлежи и значителенъ дѣлъ отъ културното ръководство на нацията ни. А правилната насока на културното развитие на нашия народъ въ голѣма степенъ зависи отъ историческия свѣтогледъ на неговитѣ ръководители.

Сжществуващитѣ схващания за отношението между стопанския животъ и културното развитие, могатъ да бждатъ сведени въ два основни

типа, между които, разбира се, има цъла скала отъ междинни възгледи, образуващи постепененъ преходъ между тѣхъ. Споредъ първия, стопанското развитие, като опредѣля формитѣ на обществения животъ, чрезъ тѣхъ обуславя и образува основата на културния развой. Споредъ другия основенъ възгледъ, тоя развой си следва независимо отъ всѣкаквъ стопански животъ, и като творенъ отъ духа на обществото, по-скоро включва въ себе си последния. Въ културния процесъ стопанството има значение не като причина, а само като по-вече или като по-малко важенъ факторъ, който създава благоприятни условия за културното развитие.

Онова течение, което най-напредъ формулира първия възгледъ и го сведе постепенно въ стройна система е общеизвестенъ подъ името исторически материализъмъ или материалистическо схващане на историята. Материалистичното понятие за историята и обществото е заложено още въ философията на Хегеля: гражданското общество се явява въ правната и обществена философия на последния като стопанско общество, като система отъ потребности, като миръ на стопанскитѣ предметоотношения (*Sachbeziehungen*) и пазарътъ на Адамъ Смитъ съ механическата закономерность въ отношенията на търсене и предлагане. Обаче иначе за Хегеля историческото развитие представлява редица отъ логически необходими степени на идеята, предимно идеята за нравствената воля; народитѣ съ свѣтовно историческо значение се явяватъ като осъществяване на единъ принципъ чрезъ държавата; свѣтовната история е система отъ такива принципи, които сж логически свързани помежду си по начинъ, че произлизатъ единъ отъ другъ по силата на тѣхното логическо отношение. И когато дойде времето на новъ принципъ, готовъ е вече и единъ народъ, който да го осъществи като държава и да го въведе въ историята. Историческото развитие се явява по таквъ начинъ като редица отъ духовни начала, които по силата на вътрешна необходимостъ следватъ едно отъ друго.¹⁾

Карлъ Марксъ израства подъ силното въздействие на Хегеловата идеалистична философия. Обаче, изпадналъ скоро подъ влиянието на механистично-материалистичния атеизъмъ на Фойербаха, той се обърна противъ идеализма на Хегеля, отъ когото възприе само диалектичния методъ. Материалистичниятъ мирогледъ, който господствува въ Европа отъ срѣдата почти до края на миналия вѣкъ, отговаряше напълно на духа на времето и затова послужи като устойчива база за обществената философия на Маркса. Всѣкаква метафизика, всичко свръхсетивно, се отхвърля въ тая епоха въ почти всички области. Лозунгитѣ срѣда, еволюция (а еволюцията споредъ Дарвина става по механиченъ начинъ), наследственостъ и експериментъ царятъ въ науката, философията, естетиката и изкуството. Материализмътъ на 19 столѣтие въздига материята до единствена и изключителна основа на всѣка реалность, включително и духовната. Затова той не прокарва граница между материя и духъ: духовното е само по-тънка материалность, за него важатъ сжцитѣ закони, както за тѣлесното. Действията на хората сж строго опредѣлени отъ естественитѣ закони: всичко е необходимо, навсѣкжде сжествува причинна връзка, нѣма свободна воля. Подъ влиянието на тия възгледи Марксъ разглежда и душата като продуктъ на стопанскитѣ условия.

¹⁾ Срв. Н. Freyer. *Einleitung in die Soziologie*. Leipzig 1931, стр. 63—69

Производството, и заедно съ него размъната на произведенията му, е основата на всеки обществен редъ. Въ всяко исторически появило се общество разпредѣлението на продуктите и заедно съ това раздѣлянето на обществото на класи и съсловия зависи отъ това, що и какъ се произвежда и какъ се размъня произведеното. Затова причинитѣ на общественитѣ явления и промъни се криятъ въ края на краищата въ общественото стопанство на дадена епоха. Последното е материята на обществения животъ и образува основата, върху която се издига правната и политическата надстройка. Ако тая база на общественото стопанство се промъни значително въ неговата особеност, тогава непременно трѣбва да се промъни и формата на обществото. Оттукъ следва и закономѣрността на проявилъ се въ историята общественъ животъ, който трѣбва да бжде схванатъ отъ механистично-еволюционистично становище, а научното разглеждане на обществения животъ трѣбва най-после да се сведе до закономѣрно изследване на стопанскитѣ явления. За запазване на съществуването си хората, независимо отъ волята си, навлизатъ въ производственитѣ отношения, които се промънятъ съобразно състоянието на техниката, чрезъ напредващитѣ производствени сили. Начинътъ на производството въ материалния животъ обуславя изобщо социалния, политическия и духовния жизненъ процесъ. „Не съзнанието на човѣка опредѣля неговото битие, а наопаки общественото му битие опредѣля съзнанието му“ — а щомъ стопанскиятъ животъ опредѣля сжщността на обществото, той е опредѣлящиятъ и за духовното битие на неговитѣ членове. Качествата на човѣка сж само рефлексъ на естествената субстанция на стопанскитѣ условия. Сжщо така и задружнитѣ прояви на духа въ човѣшката история не сж нищо друго освенъ отражение на стопанскитѣ условия, рефлексни последици на единствено истинскитѣ реалности на социално-стопанскитѣ състояния.

Историческиятъ материализмъ съвсемъ не отрича значението и на идеални цели и елементи въ обществения животъ, въ човѣшкитѣ представи и стремежи. Обаче, споредъ него всички тия идейни елементи сж отражение на едно опредѣлено общественото стопанство, тъй като той признава само единъ единенъ опитенъ миръ, само единъ редъ на причинна зависимостъ, а не единъ за материята, а другъ за идеитѣ. И понеже обществениятъ животъ е предимно практически. т. е. явява се като резултатъ отъ практическата дейностъ на човѣка, идеитѣ не могатъ да бждатъ мѣродавни като самостоятелни и автономни сжщности; тѣ сж по-скоро надстройка надъ реалнитѣ отношения; тѣ сж изрази и отражения на съществуващия редъ и затова губятъ значението си като самостоятелни; само ония форми на духъ се признаватъ, които се намиратъ въ хармония съ материалното битие. Въ социалния животъ само материята (обществ. стопанство) и движенията на стопанскитѣ явления единствени иматъ самостоятелно историческо съществуване; социалнитѣ идеи, представи и желания сж закономѣрно зависими отъ общественото стопанство и неговитѣ промъни. Номадитѣ, напримѣръ, иматъ представи за добро и зло, които сж различни отъ ония на заседналия земеделецъ съ частна собственостъ върху земята; моралътъ на едрия феодаленъ владѣтель отъ X — XII вѣкъ не е оня на гражданина отъ X до XV вѣкове; едриятъ търговецъ има нравственостъ, различна отъ она на дребногражданския занаятчия.

Появилъ се отначало като противоположностъ на Хегеловия идеализъмъ, историческиятъ материализъмъ въ разработката си се превърна въ критика на класическата политическа икономия, която представлява теорията на капиталистическия стопански строй, а заедно съ това и въ критика на самия строй. Докато у Хегеля историята се движи напредъ отъ диалектичната борба между идеи и принципи, за Маркса историята на досегашното общество е история на класови борби; борбата у него се води между обществени класи, между които съществуватъ противоположности на интереситѣ.

Така Марксъ изгради първото учение, което насочи практическото себепомыяне къмъ закономѣрноститѣ на социалния животъ. Опредѣлящото положение на материята въ историческото развитие приближава до позитивиститѣ като Спенсера и изобщо всички социолози, които сж ориентирани естествено-научно. Тия емпиристични социолози схващатъ обществения миръ като такъвъ, опредѣленъ отъ механични закони, т. е. каузално.¹⁾ Така, както споредъ Маркса, така и споредъ тѣхъ, човѣкъ въ своята нравственостъ, религия, изкуство, наука и пр., е само отражение на обстоятелствата и условията: материалната срѣда опредѣля личността. Споредъ марксистическото разбиране на историята науката напримѣръ се явява като идеология на господстваща класа, т. е. като промѣнлива надстройка, а стопанството представлява независимата промѣнлива величина. Освенъ това изборътъ на знанията се поставя въ зависимостъ отъ интереситѣ на господстващата класа. Сжщо така и въ областта на изкуството марксистично-емпиристичното схващане доведе до тържеството на онова обяснение, което вижда въ изкуството отражение на биологични, сетивни, стопански и обществени процеси. Даже и вѣчнитѣ ценности на религията не оставатъ пощадени отъ марксистично-позитивистичната социология, споредъ която хората си създаватъ религиозни представи съгласно личнитѣ си желания и потребности, произлизащи и мѣняващи се споредъ историческитѣ условия. Тия представи се отличаватъ съ антропоморфизмътъ, т. е. приближаване на божественитѣ сили до човѣка, и загубватъ постепенно божествения си характеръ, за да изчезнатъ най-после напълно въ механистичната теория за свѣта и живота. Тая социология се стреми да обясни религията, като се абстрахира отъ религиозното чувство, което е преизпѣлвало още примитивнитѣ хора въ най-старитѣ времена и дреме дълбоко въ душата на модерния човѣкъ, заглушено отъ абстракциитѣ на неговия интелектуализиранъ и механизирани духъ²⁾

Учението на Маркса като такова, което най-добре изразяваше духа и настроенията на епохата, хвана дълбоки корени въ европейската общественостъ и затова господствува повече отъ половинъ столѣтие въ нея. Безспорно, това негово трайно господство се дължи преди всичко на обстоятелството, че то, като критика на капиталистическия стопански

¹⁾ Св. Othm Spann, Gesellschaftslehre.

²⁾ Въ основата на това схващане лежи представата на Хобса, Волтера и енциклопедиститѣ, че свѣтътъ, човѣкътъ и обществото сж машини. Тая социология се намира подъ знака на понятието за взаимодействието на елементитѣ на обществото, т. е. на хората, което взаимодействие се схваща физикално-химически-механически, или биологично-органически (обаче, въ края на краищата и то се свежда къмъ първото), а въ по-ново и последно време, психологически, което води къмъ идеалистичната социология.

строй, биде възприето отъ работническитѣ маси и стана катехизиса на надигащата се социална демокрация. Обаче неговото влияние обхвана и научната социология на епохата и не е изчезнало напълно даже и всрѣдъ научни представители на днешната социология. Напримѣръ Ferd. Tönnies стои на марксистичното становище и на онова на естественото право, като се стреми да даде историческо обоснование на теорията си въ рамкитѣ на Марксовия исторически материализъмъ. Въ последния остана вpletенъ даже и видниятъ социологъ Максъ Веберъ, въпрѣки критиката, която му прави: и той вижда въ обществото една система на каузални отношения. Историческиятъ материализъмъ и сродниятъ му позитивизъмъ упражниха особено силно въздействие и върху идеологията и разбирането на историческитѣ и общественитѣ процеси у българската интелигенция следъ освобождението, което се дължи преди всичко на обстоятелството, че първитѣ поколѣния обществени деятели и учители на българската младежъ отраснаха въ епохата, когато механистичниятъ материализъмъ бѣха въ най-голѣмия си разцвѣтъ и се смѣташе за последно постижение на човѣшката култура, отвѣдъ което не е възможно никакво развитие. И днесъ все още миогледътъ на голѣмата частъ отъ нашата интелигенция се опредѣля отъ схващания, които, ако не се покриватъ винаги напълно съ идеологията на историческия материализъмъ, то сж много близки до него.

Въ това време западноевропейскиятъ духовенъ животъ направи единъ голѣмъ завои, който въ нѣкои негови области достигна до 180 градуса. Скованиятъ отъ позитивистичната наука и идеология духъ се възбунтува. Тѣй като откъслечното познание не го задоволява, появява се стремежъ да се обгрънатъ отдѣлнитѣ резултати отъ наукитѣ въ единъ новъ образъ за свѣта. Нѣкои естествоизпитатели, особено въ Германия, ставатъ натурфилософи, като напримѣръ Хансъ Дришъ и Ерихъ Бехеръ. Духовнитѣ (т. е. хуманитарнитѣ) науки започватъ да излизатъ на преденъ планъ. Експерименталната психология на Вундта и неговитѣ ученици съзнателно изследваше предимно елементарнитѣ психически процеси, които могатъ да се броятъ, мѣрятъ и теглятъ, т. е. за чието изследване се прилагаха естествено-научни методи. Сега се явява нова експериментална психология съ представителъ Йеншъ (въ Марбургъ), която изследва и по-сложни душевни процеси и проблеми. Покрай нея се занимаватъ ревностно и съ неексперименталната психология, която въвежда понятието за душата и прониква въ царството на несъзнателното, подсъзнателното, ирационалното. Голѣмо значение добива и феноменологичната структурна психология на Едуардъ Шпрангера, единъ отъ най-влиятелнитѣ педагози и културфилософи въ Германия презъ последнитѣ две десетилѣтия, който се опира върху типологията на В. Дилтая и я разработва по-нататѣкъ. Сжщо така и въ другитѣ хуманитарни науки позитивизмътъ отстъпва предъ единъ новъ идеализъмъ. Новата епоха е философска и метафизична, тя се стреми къмъ закръгледъ миогледъ, откъслечното знание вече не я задоволява. Материализмътъ се преодолява и духното начало взема надмощие. Материализмътъ учеше, че човѣкъ представлява отъ себе си само най-висшето животно; сега се подчертава, че свѣтътъ е божественъ, че произходътъ и целта на човѣка сж божествени. Отхвърля се и детерминизмътъ, който бѣше тѣсно свързанъ съ каузалния свѣтогледъ на естествено-научната епоха. Науката

пакъ доказва свободата на волята. Характерно за туй набелязано развитие е следното обстоятелство. Въ началото на 90-тѣхъ години на миналия вѣкъ германскиятъ философъ Карлъ Иеелъ, още младъ, започна да пише една книга вързу зависимостта на волята, а когато въ 1908 година излѣзе трудътъ му, заглавието му гласѣше „Свободната воля“. Въмѣсто интелектуализма отъ втората половина на 19 вѣкъ сега взима надмощие интуиционизмътъ на Бергсона и феноменологията на Хусерлъ. Споредъ тѣхнитѣ теории интелектътъ не е въ състояние да познае действителността въ нейната непосредственостъ; най-много, което може да направи той, е да познае, и то външно, неорганичния миръ, обаче не е въ състояние да познае органичното. Ако искаме да познаемъ истинската сжщностъ на живота и свѣта, ние трѣбва да постигнемъ ново вътрешно духовно становище, което ни завежда направо въ непосредствената сжщностъ на живота. Това вътрешно становище у Бергсона е интуицията, а у Хусерлъ феноменологичното гледище на свѣта. Едното и другото се стремятъ посрѣдствомъ вживяване въ нѣщата да проникнатъ въ тѣхната истинска сжщностъ и до онова, което не може да бжде изразено по логично-математически пжтъ. Като се прибави къмъ това и, че трайнитѣ ценности на идеалистичната Хегелова философия отново господствуватъ въ духовния животъ на днешна западна Европа, особно въ Германия, и то главно въ обществената и културната философия, става ясенъ духовниятъ обликъ на нашето време. Тоя преломъ много естествено наложи отпечатъка си и на днешната социология и културна философия, гдето затова преобладаватъ ония направления, които заставатъ на идеалистична основа. Тѣ отдаватъ първостепенно и най-голѣмо значение на духовнитѣ сили въ живота и историята. Отъ тѣхъ тукъ ще разгледаме универсалистичната социологическа система на Отмаръ Шпанъ, тъй като тя въ идейно отношение образува пълна противоположностъ на историческия материализмъ и позитивизма, които Шпанъ се стреми да обори на всѣка стѣпка.

Споредъ Шпана обществото не е природенъ фактъ, а духовенъ. То се образува отъ основни духовни процеси и се състои отъ една свѣрх-индивидуална духовна цѣлостъ; затова то стои надъ отдѣлнитѣ си членове. Обществениятъ миръ съ всичкитѣ си частични функции и подробности е система на разгнания се обществено осжщественъ духъ; затова и социологията е систематична философия на духа. Отъ друга страна пжкъ духътъ е възможенъ само въ реални човѣшки общности; обществения миръ е осжществяване на духа въ материала на човѣчеството. Така Шпанъ схваща отдѣлнитѣ явления на обществения животъ, както и отдѣлнитѣ индивиди, като членове въ космоса на духа. И понеже духовниятъ миръ е изграденъ на началата на йерархията, тая негова йерархия е осжществена въ системата на общественитѣ съсловия. Това схващане на Шпана се среща въ всички голѣми идеалистични системи на социалната философия и политиката отъ Платона насамъ, съ които има значителни допирни точки.

Наистина, обществото се осжществява винаги само въ духовнитѣ съдържания и действущитѣ прояви на отдѣлния човѣкъ; обаче социално, духовнитѣ прояви на хората представляватъ душевна свързаностъ върху основата на взаимно въздействие и сжщността на общността е творческа взаимностъ (Schöpferische Gegenseitigkeit). Личноститѣ сж чле-

нове на единъ организъмъ, които се развиватъ при творчески взаименъ допиръ.¹⁾ Обществото е първичното, истински реалното, първоначалната автономна действителностъ, която включва въ себе си всички индивидуални прояви, една сжщностъ съ „духовна субстанционалностъ“. Затова и хората се сношаватъ единъ съ другъ не направо, а посредствомъ цѣлостта на обществената сжщностъ. При това човѣкъ въ духовно отношение никога не е изолиранъ, а се намира винаги въ връзка съ другъ духъ, т. е. постоянно е членъ на обективното духовно съдържание на обществото.

Ала, бидейки членъ на обществото, отдѣлния човѣкъ е сжщевременно и негово подобие. Затова и човѣкъ разбира свѣта и обществото чрезъ себепознание и тълкуване на собствения си миръ, тъй като всѣка частъ, всѣки членъ на обществото, отразява цѣлото общество. Затова, който се вдълбочи въ себе си, вдълбочава се и въ сжщността на обществото съгласно старата мъдростъ, която казва, че който разбира себе си, разбира и свѣта. Изхождайки именно отъ това отношение на личността къмъ духа на обществото, Шпанъ изгражда системата на своята културна философия, която образува единъ значигеленъ дѣлъ отъ социологията му.

Като анализира и разчленява човѣшкия духъ и установява като негови съдържания знаниято, изуството, вѣрата, нравствеността съ правото, сетивността, която е обусловена расово-биологично, волята и действието (Handeln), той установява и съответното на тѣхъ разчленяване на обществото. Първитъ петъ съдържания образуватъ вътрешното съдържание на духа или културата, а цѣлокупността на всички системи на действието заедно съ техниката представляватъ външната екипировка на духа или цивилизацията на една култура. Тукъ ще разгледаме по-подробно само първитъ три негови поддѣления на културата науката, изкуството и религията.

Науката се дължи на мисълта, която представлява концентрационенъ процесъ на духа. Обаче това не е възможно безъ обществото, безъ участието на общността. Учениятъ възприема натрупанитъ отъ неговитъ предшественици знания и се обогатява отъ постиженията на своитъ съвременници; освенъ това чрезъ научни спорове неговитъ идеи и теории се вдълбочаватъ и коригиратъ. Когато твори науката, той има предвидъ обществото, на което ще я съобщи. А дебатирането означава непосред-

¹⁾ Идеята за обществото като организъмъ срѣщаме въ другъ видъ у Шпенглера като *Kulturseele*, която се явява фактически като личностъ, създаваща културата, единъ видъ индивидуалностъ отъ най-висшъ родъ. Тя се осжществява наистина чрезъ отдѣлни личности, които се явяватъ като носители на културния процесъ, обаче последнитъ споредъ Шпенглера сж замѣняеми и нѣматъ толкова сжществено значение като такива. Напримѣръ, ако Наполеонъ или Гюте не бѣха родени, осжществената отъ тѣхъ култура би била реализирана отъ други личности.

Нѣщо подобно виждаме и у представителитъ на модерната натурфилософия, преди всичко у Х. Дришъ, който приема за истински носителъ на историческото развитие на човѣчеството една свърхиндивидуална цѣлостъ, единъ видъ „свѣрххентелехия“, която урегулира процеса на развитието; отдѣлнитъ сжщества, респективно личности, сж само изпълнителнитъ органи за тази урегулираща дейностъ. И напримѣръ, ако Бетховенъ или Нютонъ биха умрѣли на млади години, свърхиндивидуалната единна сжщностъ би направила да се прояви чрезъ други лица онова отъ творчеството на двамата, което представлява истински възходъ. Истински творческиятъ животъ произтича отъ автономната субстанция на цѣлостта; тоя животъ минава презъ отдѣлнитъ творчески личности само като презъ канали въ видимия миръ (Срв. по това Spann цит. сжщ. стр.).

ствена общественост и общност въ научното творчество. Защото науката далеч не е откъсната от живота; тя не представлява механичен съборъ отъ знания, нито пъкъ истински учениятъ човѣкъ е натѣпканъ съ такива знания и напълно откъснатъ отъ околния миръ, отъ обществото, несвързанъ чрезъ никакви чувства съ околнитѣ хора. Защото истинското знание е проникване въ сжщността на нѣщата, въ обективната действителност, въ чистата сжщност и съвършенството на нѣщата. А съ установяването на съвършенство е свързана и ценителна дейност, водеща неминуемо къмъ тѣсна връзка съ нравствения принципъ, чрезъ който научното изследване се свързва съ цѣлата духовна сжщност на изследователя, а така сжщо и съ цѣлото общество. По такъвъ начинъ знанието и науката сж творение на цѣлия човѣкъ и далеч не само на разсѣдка, както обикновено се приема — отъ тая именно догма страда възпитанието и срѣднешколското образование отъ стотина години насамъ.

Науката нѣма значение само заради нейното практическо приложение, а преди всичко като културно съдържание, като самоценност, като мъдростъ. Защото тя е преди всичко въплощение на истини — това е нейната вътрешна идеална природа—и като такава тя е априорна, нормативна, автономна дѣлъ отъ човѣшката култура, и не може да бѣде продуктъ на физическата срѣда и обществото. Безспорно, обществото упражнява известно въздействие върху хода на научното изследване и образува известна предпоставка за научното развитие; обаче, първичното въ науката е нейната самостоятелна, независима страна, нейната сжщност като проявление на автономния духъ. Обществото създава само условията за творчеството на научнитѣ познания, обаче не и съдържанието на научнитѣ истини, съ изключение на общественитѣ науки, гдето тъкмо обществото е предметътъ на науката. Последното дава освенъ това потикъ за стремежъ къмъ известни познания, като поставя често пѣти задачи на научното изследване. Обаче и тукъ то се явява като духовно единство, което въздействува оплодяваще върху една духовна дейност, каквато е науката. За автоматиченъ рефлексъ, за нагаждане, за биологиченъ продуктъ не може и дума да става. Значи, тукъ се касае за въздействие върху науката отъ една духовна срѣда, която се състои отъ другитѣ страни на човѣшкия духъ — политически, организаторски, стопански, държавенъ, воененъ, художественъ, религиозенъ, нравственъ и правовъ животъ—или съ други думи въздействието на обективния духъ. Това въздействие се явява като единъ духовенъ кръговратъ; тъй като тукъ духътъ въздействува върху духъ, който твори нови духовни ценности, а тѣ отъ своя страна въздействуватъ върху останалитѣ страни на обективния духъ. Това въздействие е обусловено отъ единството на обективния духъ и е органическо, а не външно и механично.

Въ тая свѣтлина трѣбва да се схваща и въздействието на стопанството (което сжщо е една проява на обективния духъ) върху науката. Безспорно, обществото и неговитѣ стопански срѣдства и сили сж въ състояние да създадатъ благоприятни условия за развитие на науката, особено за провеждане на системна изследователска и научна дейност, като даватъ напимѣръ възможностъ да сжществуватъ специални съсловия на научни творци и работници, както е случаятъ днесъ, или пъкъ доставятъ необходимитѣ срѣдства за преживяване на хора, които между другата си дейностъ се занимаватъ и съ наука, както е случаятъ съ

духовенството въ срѣднитѣ вѣкове, което бѣше главниятъ, а въ повечето случаи и единствениятъ носителъ на науката въ казаната епоха. Обаче, значението на тия стопански срѣдства се изчерпва само съ това създаване на благоприятни условия. Сами по себе си тия външни срѣдства сж безпомощни да създаватъ наука. Сжщо така трѣбва да се изтъкне, че споредъ Шпанъ науката не може да се свърже по никакъвъ начинъ съ една особена класа, а още по-малко съ господстващата научна дейностъ; тя е преди всичко резултатъ на дейността на творчески личности които се намиратъ въ всички обществени слоеве.

Подобно на науката, и изкуството си има собствени закони, своя първичностъ и априорностъ, своя собствена система отъ ценности. Чрезъ системата на естетическитѣ образи изкуството въ разнообразнитѣ си прояви обективира нѣщата отъ свѣрхестествения миръ; то изразява вѣчнитѣ идеи чрезъ посрѣдството на сетивнитѣ форми и материалъ: само онова е истинско художествено творение, което се докосва до космическата тайна. Безспорно, изкуството е тѣсно свързано съ общественитѣ състояния посрѣдствомъ сюжетитѣ на творенията си. Общеизвестна истина е, че винаги, посрѣдствено или непосредствено, въ художественитѣ творения се отразява външниятъ, а въ още по-голѣма степенъ вътрешниятъ обликъ на дадена епоха. Обаче, това съвсемъ не означава, че тия творения сж създадени отъ срѣдата и че сж рефлексъ на дадени обществени условия. Защото тѣ сж преди всичко създания на творческия гений или талантъ, който влага въ тѣхъ идеята за вѣчното, за метафизичната сжщностъ на свѣта и живота въ най-разнообразнитѣ имъ прояви. Защото изкуството е преди всичко творчество на духа, който въ дадени епохи взема насока къмъ художествено творчество, докато въ други времена художествено-творческитѣ му сили пресъхватъ.

Изкуството си има свои собствени закони на развитие, обхващащи развой на естетическитѣ проблеми, на естетическото чувство, естетическитѣ категории, изобщо то има собствено автономно развитие, развитие на стилове, което пъкъ е тѣсно свързано съ развой на мировото чувство на даденъ народъ или даденъ културенъ кръгъ. Това е първичниятъ факторъ за създаване и развой на различнитѣ родове изкуство. Обаче, покрай него безспорно сж въ действие и редица обществени и стопански фактори, чието въздействие сжщо както при науката се ограничава въ това, да създаватъ благоприятни условия за художествено творчество. Явно е, че последното въ голѣма степенъ зависи отъ поржките на обществото за картини, статуи, строежъ на обществени и частни сгради, за драми, музикални композиции, и при изпълнението на тия поржки художникътъ много често трѣбва да държи смѣтка за вкусоветѣ и желанията на клиентитѣ. Обаче, въпрѣки всичко това, неговата художническа особностъ се налага и въ най-малкитѣ случайни творения. И тукъ се проявява онова единство на културно-творческия духъ, на оня духовенъ кръгообратъ, за който бѣ дума по-горе. Отъ съчетанието на тия два фактори—художествено-автономния и обществения (опредѣленъ отъ културното съдържание на епохата и отъ историческия моментъ, т. е. отъ обективния духъ), къмъ които се прибавятъ и народностни расови зависимости, се получаватъ реалнитѣ исторически стилове на различнитѣ времена и народи. Освенъ това изкуството е тѣсно свързано и съ другитѣ клонове на човѣшката култура, особено религията и

метафизиката: „Всички революции въ поезията сж направени отъ религията“ (Eichendorff, Geschichte der poetischen Literatur Deutschlands). Защото различнитѣ отрасли на културата сж винаги въ тѣсна връзка помежду си, тъй като сж форми на проява на единния духовенъ общностенъ животъ.

Стопанскиятъ развой създава благоприятни или неблагоприятни условия за развитието на изкуството не само чрезъ доставяне на сръдства за животъ на художникитѣ, но и чрезъ доставяне на материалитѣ, необходими за художественитѣ творения, като градивенъ материалъ за архитектурнитѣ постройки, бои, четки и платна за живописъта, музикални инструменти, печатници и хартия за поетически творения, за репродукции на картини, различни материали за скулптурни творения и т. н.

Въ противовесъ на Маркса Шпанъ обяснява религията съ свежото, бликащо религиозно чувство, съ оная дълбока религиозна потрѣбност на човѣка, която е винаги предпоставка за религиозни представи и преживявания. Всѣка религия и религиозна система се корени въ тая религиозностъ. Докато споредъ Маркса, позитивиститѣ и емпирицитѣ религията е сборъ отъ религиозния животъ на отдѣлнитѣ хора, за Шпана тя е свърхиндивидуална даденостъ, обективенъ духъ. А началото на религиозния духъ сж божественото и божественитѣ сили. Изобщо всѣко идеалистично схващане на религията изхожда отъ свърхсетивното като първиченъ фактъ на историческия, общественъ и личния животъ. Шпанъ свързва направо религията съ понятието за откровението и божественото освѣтление. Божественото, религиозното съзнание у човѣка и въ обективния духъ на обществото е най-висшата проява на духовността и затова е господстващата страна въ духовния животъ. Като такава то е опредѣлящата основа на нравственото, красивото и истинното. Затова вѣрата се поставя надъ наука и знание. Религиозното съзнание е основата, върху която се изгражда духовниятъ животъ на общността и нейнитѣ членове, и затова то представлява дейността и присѣтствието на свърхсетивния миръ въ обществото и историята, включване на земния човѣкъ въ безконечното: „Религията е знание на божествения духъ за себе си чрезъ посръдничеството на ограничения духъ на човѣка“. Религията е ръководно начало въ историята, въ живота на общността и на отдѣлната личностъ. Тя е нѣщо априорно, предопитно, отъ свърхсетивенъ произходъ.

Така схванатa религията въ нейната дълбока сжщностъ, тя не се намира въ никаква зависимостъ отъ опитния и сетивенъ миръ, нито пъкъ може да се извежда и обяснява отъ сръдната. Само въ нейнитѣ конкретни прояви и форми тя е въ зависимостъ отъ държавната и племенна организация на народната общностъ, както и отъ външната сръда. А стопанскиятъ животъ на една страна може да има значение само за външната и обредната страна на религията, тъй като всичко това е свързано съ употребата на блага отъ стопански характеръ; сжщо така и поддръжката на специално духовно съсловие е въ зависимостъ отъ материални и стопански сръдства.

Авторитъ си запазва правото въ една следваща статия да освѣтли критически дветѣ изложени тукъ системи. Обаче още сега трѣбва да се изтъкне, че и дветѣ изпадатъ въ крайности и затова страдатъ отъ едностранчивостъ. Историческиятъ материализъмъ, като подчинява на-

пълно духовния, очевидно по висшия миръ, на материалния, свързва два различни и несъизмърими свѣта въ причинна връзка и жертвува фактическото имъ отношение на една догма. Така сѣщо и Шпановиятъ универсализъмъ не държи винаги смѣтка за действителността, тъй като той въ стремежа си да установи навсѣкжде пълната суверенностъ на духовното начало не опредѣля на материалнитѣ и стопански сили онова значение, което тѣ иматъ за реалното историческо развитие; отъ друга страна той извежда изцѣло личността отъ обективния духъ на обществото и не държи смѣтка за истинския ѣдѣлъ въ културното творчество.

Затова напълно сѣ естествени стремежитѣ на друга група социолози и културфилософи да преодолюватъ тия крайности, като разрешатъ полярноститѣ духъ — материя и личностъ — общество по задоволителенъ начинъ. Отъ тѣхъ отбелязваме Теодоръ Литъ. Отъ една страна той подобно на Дилтая изхожда отъ духа и материята като цѣлостна даденостъ. Отъ друга той постига синтезъ между личностъ и общество, въ който наистина обществото има първенството, обаче и личността си запазва оригиналността и значението. Така личността като преживява духовния си растежъ чрезъ постепенно навлизане въ обществото и приобщаване къмъ неговия обективенъ духъ, у нея по съвсемъ новъ и неповторяемъ начинъ се възсъздава завареното общество и неговата култура. По таквъ начинъ, като приема първенството на колективитета, Литъ не му жертвува индивидуалния животъ, който напълно си запазва творческата свобода.

ЕДИНЪ ПРОЕКТЪ ЗА ПРЕУСТРОЙСТВО НА ВИСШЕТО НИ ТЪРГОВСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Непрестанно увеличаващиятъ се брой на кандидатитѣ за висше образование у насъ и слабитѣ поемателни възможности на Държавния университетъ, отъ една страна, както и закриването на Свободния университетъ, отъ друга, поставиха на публично обсъждане въпроса за нашето висше търговско образование.

Спори се главно между защитницитѣ на Свободния университетъ и тия на Висшето търговско училище въ Варна. Не е чудно тогава, че всичко, което се изнесе до сега по въпроса за висшето търговско образование, страда отъ липса на обективностъ и е пропито единствено отъ желанието да бѣде защитено едно или друго висше учебно заведение за смѣтка на останалитѣ. Нека бѣдемъ откровени и признаемъ, безъ да влизаме въ разборъ на причинитѣ за това, че единствено Свищовското висше търговско училище, въпрѣки че и то бѣ прицѣлъ на нападки, не взе участие въ тоя пакостенъ споръ, отъ който нашето висше търговско образование нищо не спечели.

Въ досегашния си видъ Свободниятъ университетъ наистина не притежаваше необходимитѣ условия за една творческа академическа работа. Не, разбира се, поради липса на подходящи преподавателски сили: наопаки, ний сподѣляме напълно становището на защитницитѣ на това училище, че то е имало и може да има високо-квалифициранъ

преподавателски персоналъ, преди всичко поради връзките си съ Държавния университетъ и още поради това, че има седалището си въ столицата. Нощната работа, обаче, въ аудиториите и то отъ страна на студенти, които въ болшинството си сж използвали най-ценните часове на изтеклия день въ работа за изкарване на насжщия хлѣбъ, нека признаемъ, е отрицание на всѣка положителна научна работа. Разбира се, ние признаваме, че е жестоко да се отнема възможността на даровити, но бедни младежи да добиятъ по нѣкакъвъ начинъ висше образование. Но аргументътъ и на противниците на Свободния университетъ, че студентите на последния, бидейки едновременно и чиновници, изработвайки едновременно съ следването си и служебния си цензъ, правятъ нелоялна конкуренция на абсолвентите на другите висши търговски училища, е сжщо тъй много основателенъ. При това положение на управата на Свободния университетъ се налагаше да направи нѣкакви реформи въ устройството на училището и обучението въ него, за да го направи по-отговарящо на предназначението си и по-неуязвимо. За съжаление тия реформи дойдоха следъ като училището бѣше закрито. Ний си позволяваме, обаче, дързостта да мислимъ, че Свободниятъ университетъ падна не поради изтъкнатите грѣшки въ неговото устройство, но за да проправи пътя за откриване на новия стопански отдѣлъ при Юридическия факултетъ.

Необходимо ли бѣше въпрочемъ откриването на тоя стопански отдѣлъ? Ако изхождаме отъ стремежа на Държавния университетъ, да се развива непрестанно, обхващайки постепенно всичките области на научната мисль — да! Преследването на тоя стремежъ, обаче, би било оправдано само въ нормални времена. Да се откриватъ нови висши стопански училища въ страната, когато много отъ абсолвентите на съществуващите вече такива стоятъ безъ работа, или се задоволяватъ съ работа или възнаграждение съвсемъ неподходящи и недостатъчни за тяхната квалификация, е повече отъ погрѣшно. Отъ това гледище и откриването на Висшето търговско училище въ Свищовъ не може да се таксува като актъ на особена държавническа предвидливостъ.

Състоянието на нашето висше стопанско (търговско) образование въ тоя моментъ може да бжде изобразено съ следните нѣколко данни: Стопанскиятъ отдѣлъ при Юридическия факултетъ откри вече своите врати на жадните за наука младежи. Висшето търговско училище въ Варна, получило наследството на обезправения Свободенъ университетъ, едва диша съ повече отъ 1500 студенти (почти толкова е общото количество на студентите въ четирите самостоятелни висши търговски училища на Германия, а именно Берлинъ, Лайпцигъ, Нюрнбергъ и Кьонигсбергъ). Висшето търговско училище въ Свищовъ, макаръ и не още напълно развито, има вече повече отъ 1000 студенти. И накрай Свободниятъ университетъ, безъ да е прекратилъ напълно своята дейность и преустроенъ като Висше училище за социални и стопански науки, се бори за възстановяване и признаване. При нашите условия на често промѣнящи се законодателни решения ний сме напълно убедени, че това възстановяване, рано или късно, ще стане. Ето защо ще се опитаме да изложимъ единъ планъ за преустройство на нашето висше стопанско образование, имайки предвидъ съществуващото статукво, т. е. три висши търговски училища (София, Варна и Свищовъ) и единъ стопански отдѣлъ при Университета.

*

I. Новиятъ отдѣлъ при Юридическия факултетъ трѣбва да се при-
способи като отдѣлъ за държавно-политически науки, който ще подготвя
сили за администрацията, политиката и дипломатията. Въ него не бива
да се приематъ повече отъ 150 души нови студенти годишно. Подготов-
ката на стопански дейци да се предостави на висшитѣ търговски (или
стопански) училища въ Варна, Свищовъ и София. За да се установи
единство въ развитието на тия три училища, тѣ се поставятъ подъ ве-
домството на едно единствено министерство. Това министерство не може
да е друго, освенъ Министерството на народното просвѣщение. Въ над-
вечерието на всѣка нова академическа година министерството опредѣля
контингента на новитѣ студенти, които могатъ да се приематъ отъ тия
училища. Тритѣ училища получаватъ безусловно еднакви контингенти,
при днешнитѣ условия не повече отъ 250 души годишно.

II. Преди постъпването си за студенти кандидатитѣ, които трѣбва
да сж завършили търговска, реална, класическа или полукласическа гим-
назия, трѣбва да сж прекарвали безусловно единъ практически стажъ
отъ най-малко 9 месеци при нѣкое търговско, индустриално или банково
предприятие. Стажътъ трѣбва да е строгъ и да не може да се прекарва
у родители или близки роднини. Заповѣдта за назначението въ едно
или друго предприятие се издава отъ Министерството на търговията или
съответната търговско-индустриална камара. Изкарването на стажа се
потвърждава отъ предприятието съ писменъ документъ, съдържащъ по-
дробна преценка за проявената дейностъ. Тоя документъ кандидатътъ
прилага къмъ заявлението за записване. Смыслътъ на тоя предварите-
ленъ стажъ е: 1) Да установи бъдещиятъ студентъ дали му подхож-
датъ стопанската наука и по-сетнешна стопанска практика или не; 2)
Кандидатътъ за студентъ да добие предварително практически познания,
които ще облекчатъ и осмислятъ по-късно неговата научна работа. По-
добенъ предварителенъ практически стажъ, впрочемъ, сжществува въ
повечето чужди страни.

III. Преподаванитѣ въ всѣко отъ тритѣ училища дисциплини се раз-
дѣлятъ на четири групи: народостопански науки, частностопански науки,
правностопански науки и езици. Задължителнитѣ дисциплини, отнасящи
се къмъ всѣка отъ тия групи, сж следнитѣ:

а) Къмъ народостопанскитѣ науки: политическа иконо-
мия, икономическа политика, (търговска, индустриална, земеделска, за-
няятчийска), статистика, икономическа география, стопанска история и
финансова наука; задължителенъ за всѣки студентъ е само единъ дѣлъ
отъ икономическата политика;

б) Къмъ частно-стопанскитѣ науки: уводъ въ частно-сто-
панскитѣ науки, обща теория на счетоводството, специални счетоводства
(банково, индустриално, селско-стопанско), търговско-сметане, политическа
аритметика, частностопанско учение (учение за стопанскитѣ предприятия),
специално частно-стопанско учение (учение за търговскитѣ предприятия,
учение за индустриалнитѣ предприятия, учение за банцитѣ, учение за
транспортнитѣ предприятия), учение за баланситѣ. Задължителенъ за
всѣки студентъ е само единъ дѣлъ отъ специалнитѣ счетоводства и отъ
специалното частностопанско учение;

в) Къмъ правнитѣ науки: гражданско право, търговско право, морско право и административно право;

г) Езици. Всѣки студентъ изучава задължително единъ отъ езицитѣ нѣмски, френски или английски. Преподаването на чужди езици при всѣко отъ тритѣ училища се оформя въ специаленъ езиковъ институтъ, начело съ директоръ — редовенъ професоръ. Тоя институтъ се намира въ прѣкъ контактъ и съ практиката, на която сжщо трѣбва да е полезенъ. Тоя институтъ приема редовни и нередовни слушатели и извънъ срѣдата на студентитѣ.

Освенъ задължителнитѣ дисциплини въ всѣко училище се четатъ и незадължителни такива. Докато, обаче, задължителнитѣ дисциплини се четатъ по-правило ежегодно, незадължителнитѣ могатъ да се четатъ и веднѣжъ на две или повече години предъ сборни випуски.

Четенето на никой отъ курсоветѣ не може да трае повече отъ 1 или най-много 2 семестра и става едновременно въ тритѣ висши търговски училища. Това ще улесни размѣната на студенти и преподаватели, за която ще говоримъ още веднѣжъ по-долу.

Теоретичното преподаване се допълня съ практически просеминарни и семинарни упражнения. Трѣбва да се обърне особено внимание върху организирането на частностопанскитѣ семинари, които трѣбва да станатъ съединителна връзка между училища и практика. Впрочемъ това трѣбва да е и основата, върху която ще се изгради новото висше стопанско образование въ България: съзнавайки, че то е призовано да влѣе нови струи и рационализира нашата стопанска практика, то трѣбва да се развива успоредно съ нея, нагаждайки се къмъ нейнитѣ нужди и изисквания.

IV. Всѣка учебна година се раздѣля на 2 семестра: зименъ, който трае отъ 1 септемврий до 31 декемврий, и лѣтенъ — отъ 1 февруарий до 31 май. Първиятъ месецъ отъ зимния семестъръ и последниятъ месецъ отъ лѣтния семестъръ е предназначенъ за изпити. Коледната ваканция се слива съ семестриалната ваканция, а великденската ваканция липсва, като неприсѣтствени дни сж великиятъ четвъртъкъ, великиятъ петъкъ, великата сѣбота и двата дни на великденъ. При това разпределение на времето се постига по-голѣма стройность въ занятията, които не се разкъсватъ отъ чести и разсѣйващи ваканции, увеличаватъ се учебнитѣ дни съ около 10—12 и се осигурява една непрекъсната лѣтна ваканция отъ 3 месеци, съвпадаща съ най-горещото време отъ годината.

Занятията, както вече споменахме, се дѣлятъ на лекции, практически упражнения и семинари и се водятъ, съгласно установена отъ Министерството на народното просвѣщение програма, едновременно въ тритѣ висши търговски училища.

Прехвърляне отъ едно висше търговско училище въ друго може да става само следъ втория и следъ четвъртия семестъръ и то при условие, че всички изпити за изтеклото време сж издържани. За запознаване и съ другитѣ висши търговски училища всѣки студентъ отъ едно висше търговско училище може да запише единъ или най-много два отъ семестритѣ „трети“ до „седми“ вкл. въ едно отъ другитѣ училища, безъ право да държи тамъ изпити. Отъ друга страна трѣбва да се поощрява и размѣната на преподаватели, като веднѣжъ на нѣколко години всѣки

преподавателъ прочита курсоветъ си въ нѣкое отъ другитъ училища, а на негово мѣсто чете замѣстениятъ.

Въ края на всѣка година студентитъ държатъ следнитъ изпити:

Следъ	Д И С Ц И П Л И Н И			
	Народостопански	Частностопански	Правни	Езици
I-а год.	1. Статистика 2. Пол. икономия	1. Уводъ въ частно- стоп. науки	1. Гражданско право	1. Български езикъ 2. Чуждъ езикъ
II-а год.	3. Стоп. география 4. Стоп. история	2. Търг. смѣтане (писменъ) 3. Пол. аритметика (писменъ)	2. Търговско право	3. Чуждъ езикъ
III-а год.	5. Икон. политика (търговска, инду- стр., аграрна или занаятчийска)	4. Счетоводство съ едно спец. сче- товодство (писм.) 5. Баланси и сче- товодство (устенъ)	3. Морско право	4. Чуждъ езикъ
IV-а год.	6. Финансова наука	6. Частностоп. уче- ние съ едно спе- циално ч.-стоп. учение (устенъ)	4. Administra- тивно право	5. Чуждъ езикъ

Групови изпити сж: следъ I-а година: статистика съ политическа икономия; следъ II-а година: 1) стопанска география съ стопанска история и 2) търговско смѣтане съ политическа аритметика; следъ III-а година: 1) счетоводство съ едно специално счетоводство — писменъ и счетоводство и учение за балансиръ—устенъ; следъ IV-а година: частностопанско учение съ едно специално частностопанско учение.

Само писменъ е общиятъ изпитъ по търговско смѣтане и политическа аритметика следъ II-а година, писменъ и устенъ сж изпититъ по езицитъ и тоя по счетоводство следъ III-а година, а останалитъ изпити сж само устни.

До започване на четвъргодишнитъ изпити всѣки студентъ е длъженъ да представи една писмена дипломна работа на народостопанска или частностопанска тема, изработена подъ ръководството на избранъ отъ студента професоръ. Чрезъ тази работа студентътъ трѣбва да докаже, че е свикналъ да мисли и работи научно.

Изпитни сесии има само презъ май и септемврий. Презъ майската сесия всѣки студентъ е длъженъ да ликвидира съ своитъ изпити отъ съответната година. На поправителенъ изпитъ презъ октомврийската изпитна сесия всѣки студентъ може да се яви най-много на два предмета или две групи отъ предмети. Студентъ, който бжде скжсанъ на повече отъ два или две групи предмети, е длъженъ да повтори годината, като заплати $\frac{1}{2}$ учебна такса.

Досегашната практика на нашитъ висши търговски училища дава

многобройни доказателства, че студентите от горните семестри, които не са си взели изпитите от долните семестри, се намират в пълна невъзможност да разбират лекциите и да вземат участие в семинарите и упражненията, ето защо реформата, която ний предлагаме в тази област, се явява абсолютно необходима. Прѣчка за преминаване от един курс в друг при нашия проект не може да бъдат само изпитите по езиките и незадължителните дисциплини.

Практика да се повтарят семестри поради неиздържани изпити съществува в някои страни, мислим в Франция.

V. Съ оглед на преподаваните дисциплини, при всѣко от трите висши търговски училища съществуват по 10 професорски катедри: 3 народостопански, 3 частностопански, 2 правни и 2 езикови. Съ оглед пъкъ на нуждите и подготовката на лицата, които ги заемат, титулярите на катедрите от една и съща група си разпредѣлят научните дисциплини, числящи се към тая група катедри. По тоя начин се постига по-голяма еластичност при разпредѣлянето на преподаваните дисциплини.

Към всѣка катедра могат да бъдат избрани и извънредни професори, редовни доценти, асистенти и частни доценти. За частни доценти се назначават по правило асистентите. Само при невъзможност четенето на някой курс да се възложи на асистентъ, се поканва подходящо външно лице. Към професорите по езиките се придават редовни преподаватели и частни лектори.

Избирането на частни доценти, преподаватели и асистенти става от академическия съвет по предложение на съответния редовен професор — титуляр на катедрата. Избирането става въз основа на успешна преподавателска дейност или написани трудове. Избирането на редовни доценти и редовни професори става чрез конкурс, като рецензенти в който участвуват по един редовен преподавател (професор или редовен доцент) от съответното и от останалите две висши търговски училища. Кандидатите за редовен доцент представят специално написана работа, а тия за редовен професор всичките си трудове. Преминаването от редовен доцент в извънреден професор става след пет прослужени в качество на редовен доцент години и представяне на специално написана работа, която се одобрява или отхвърля от рецензенти, произхождащи от същото училище. Въ всичките случаи изборът става от академическия съвет, а назначението от Министра на народното просвѣщение. Избирането на редовните професори се оформява и с царски указъ.

VI. Колкото по-малко студенти се падат на един преподавател, толкова по-сериозна и по-резултатна е работата в едно висше учебно заведение. Не може да се говори за високо квалифицирана академическа работа тамъ, където се четат лекции едновременно на 650 студенти, където се преподава език на групи от по 60 души и се водят практически упражнения с групи от по 80—100 души. Нито пъкъ има време за чисто научна работа един преподавател, който е претоварен с много лекции и практически упражнения.

При осъществяване на нашия проект всѣко от трите висши търговски училища в България ще има, след пълното си развиване, много по 1000 студенти. При тия условия ний смѣтаме, че преподавателското тѣло при всѣко училище трѣбва да се състои от:

	Народост. науки	Частност. науки	Правни науки	Езиковъ институтъ	Всичко
Редовни професори	3	3	2	2	10
Изв. проф. и ред. доценти	2	3	1	—	6
Асистенти (респ. ч. доц.)	2	3	1	—	6
Преподаватели	—	—	—	5	5
	7	9	4	7	27

Преподавателското тѣло се подпомага отъ външенъ персоналъ (частни доценти и частни лектори) само при крайна нужда. Стремезътъ на всѣко висше търговско училище трѣбва да е, въ преподаването да участвува само собственъ персоналъ.

27 редовни преподаватели сж напълно достатѣчни за правилното обучение на 1000 студенти. Това съотношение между преподаватели и студенти дава всички възможности за една плодотворна академическа работа.

Добре! би ни се отговорило, но отде ще се взематъ срѣдствата за тия 27 преподаватели. Ний ще се помѣчимъ да посочимъ възможноститѣ. Но преди това нека видимъ на колко възлизатъ заплатитѣ на тия преподаватели, като вземемъ за основа заплатитѣ отъ Държавния университетъ и направимъ изчисленията при условие, че всичкитѣ редовни доценти сж успѣли да станатъ извънредни професори, а всички асистенти — частни доценти¹⁾. Значи, предвиждаме максималнитѣ размѣри на кредититѣ за личенъ съставъ, до които може да стигне всѣко отъ тритѣ училища:

10 редовни професори	по 8340 лв. месечно	=	83.400
6 извънредни професори	по 6550 „ „		39.300
5 преподаватели	по 5100 „ „		25.500
6 асистенти — частни доценти	по 4500 „ „		27.000

И още

1 секретарь-счетоводитель	по 4500 „ „		4.500
1 главенъ библиотекаръ	по 3550 „ „		3.550
1 помощникъ-библиотекаръ	по 3250 „ „		3.250

30 души 186.500

Значи за персоналъ отъ 30 души всѣко отъ тритѣ висши търговски училища се нуждае отъ 186.500 лв. месечно или отъ 2.238.000 лв. годишно. Но откъде ще се вземе тая огромна сума за заплати? Ето срѣдствата:

1. По отношение на личния си съставъ тритѣ висши търговски училища въ България ставатъ чисто държавни органи. Кредититѣ за тоя личенъ съставъ, по нашата смѣтка най-много 3 пѣти по 2.238.000 лв., т. е. всичко 6.714.000 лв., съставляватъ нераздѣлна часть отъ бюджета на Министерството на народното просвѣщение. Тая сума Министерството събира чрезъ вноски: отъ търговско-индустриалната камара въ София 1.800.000 лв., отъ търговско-индустриалната камара въ Варна и отъ ефориата Дим. х. Ценовъ въ Свищовъ по 1.500.000 лв., отъ другитѣ три търговско-индустриални камари и отъ дветѣ държавни банки по 250.000 и отъ тритѣ стокови борси по 100.000 лв. Остава открита една сума отъ 364.000 лв. годишно въ тежестъ на държавата, която въ сжщностъ

¹⁾ Щатна длъжностъ „частенъ доцентъ“ сега за сега не сжществува въ никое отъ нашитѣ висши учебни заведения, но я има въ почти всички чужди.

ще бжде винаги много по-малка, или ще се превърне въ излишъкъ, като вземемъ предвидъ, че не винаги всички преподавателски мѣста ще бждатъ заети, а сѣщо и че частъ отъ мѣстата, предвидени за извънредни професори, ще бждатъ заети отъ редовни доценти съ по-малки заплати, както и частъ отъ мѣстата на частнитѣ доценти ще бждатъ заети отъ асистенти. На държавата, разбира се, ще остане да понесе вноската въ пенсионния фондъ.

2. Висшитѣ търговски училища въ Варна и Свищовъ ще си останатъ както досега, подведомствени: първото на Търг.-индустриалната камъра въ Варна и второто — на ефорията Дим. х. Ценовъ въ Свищовъ. Софийското висше търговско училище минава подъ ведомството на Търг.-индустриалната камара въ София.

Търговско-индустриалнитѣ камари въ София и Варна и ефориятътъ въ Свищовъ събиратъ приходитѣ отъ такситѣ—по 1000 до 1200 лв. на студентъ и на семестъръ, и останалитѣ приходи отъ такси за удостовѣрения и пр.; и заплащатъ всички веществени разходи, разходи за библиотеки, издания, както и личнитѣ разходи за допълнителния персоналъ, за писаритѣ и машинописцитѣ въ канцеларията и за разсилнитѣ. Значи въ бюджетно отношение всѣко училище, освенъ Софийското, запазва сегашното си положение. Новото е само прикрепеностъта на персонала направо къмъ Министерството на народното просвѣщение и заплащането на споменатата вноска въ сѣщото министерство.

VII. Изразени накратко, резултатитѣ отъ предлаганото преустройство ще бждатъ следнитѣ:

1. Новиятъ отдѣлъ при Юридическия факултетъ ще бжде приспособенъ да задоволява нужди, които не сж отъ малко значение за страната.

2. Подготовката на стопански деятели ще се предостави единствено на тритѣ самостоятелни висши търговски училища въ страната.

3. Ще се уреди по най-благоприятенъ и полезенъ начинъ въпросътъ съ възстановяване на Свободния университетъ.

4. Тритѣ висши търговски училища ще се стабилизиратъ окончателно, тъй като чрезъ включване на личнитѣ имъ разходи къмъ бюджета на Просвѣтното министерство тѣхното съществуване ще престане да бжде зависимо отъ количеството на следващитѣ студенти, а това безсъмнено ще допринесе за качественото подобрене както на преподаването, така и на следващитѣ студенти.

5. За качественото подобрене на следващитѣ и на обучението ще допринесътъ още: предварителниятъ стажъ, неприемането на кандидати, завършили срѣдни специални училища, измѣненieto на системата за произвеждане на изпити и възможностьта отъ повтаряне на семестритѣ.

6. Еднаквата програма на тритѣ висши търговски училища и изобщо еднаквитѣ условия за работа, при които ще бждатъ поставени тѣ, ще стане причина за сближаване и непрестанно културно съревнование между тѣхъ; съ това ще се приключи печалната епоха на вражда и недовѣрие, която засѣнчва понастоящемъ най-висшитѣ органи на нашата стопанска просвѣта.

7. Чрезъ общото участие въ хабилитирането на доцентитѣ и на редовнитѣ професори ще се постигне взаименъ контролъ, който ще издигне реномето и на тритѣ училища.

8. Чрезъ измѣненитѣ дати за започване и свършване на семе-

стритъ, сливане на разнитъ ваканции и премахване на зимната изпитна сесия, ще се постигне по-голяма стройностъ въ занятията и съсрѣдоточена работа отъ страна на професори и студенти.

9. Чрезъ правото си да опредѣля ежегодни контингенти министерството ще нагажда количеството на следващитъ къмъ приблизителнитъ нужди на живота. По тоя въпросъ ще се повърнемъ въ края на изложението си.

10. Ще се даде едно ярко доказателство, че държавата прави всичко, което е по силитъ ѝ, за да спре процеса на културното обедняване на провинцията и централизирането на всички културни институти въ столицата. А запазването на тия институти въ провинцията и създаването на нови такива е колкото културенъ, толкова и стопански въпросъ.

VIII. Не смѣтаме, че сме разгледали проблемата за висшето стопанско образование въ всичката ѝ широта и подробности. Все пакъ онова, което предлагаме, е достатъчно, за да преобрази коренно това образование, като го направи цененъ градивенъ елементъ за преустройството и непрестанното подобрене и усъвършенствуване на нашето народно стопанство и на отдѣлнитъ му клетки—стопанскитъ предприятия.

Прокарването на тая реформа, разбира се, трѣбва да стане съ специаленъ „законъ за висшето стопанско образование“, който да се явява като допълнение, но не и като частъ отъ общия законъ за народното просвѣщение. Тя не може и не бива да засегне сега следващитъ студенти.

При обсъждане на реформата, разбира се, може да не се възприематъ всичкитъ ѝ части, както и да се възприематъ ценни предложения и препорѣки, които биха били направени отъ други лица и учреждения. Затова, преди въпросътъ за висшето стопанско образование да стане парламентаренъ, той трѣбва да бѣде подробно обсъденъ отъ една комисия съ представители на просвѣтното и на стопанското министерства, университета, висшитъ стопански училища, търговско-индустриалнитъ камари и други стопански институти.

Въпросътъ за висшето ни стопанско образование трѣбва да бѣде разрешенъ единъ пѣтъ за много години, но разрешенъ съ ясното разбиране за ролята, която това образование има да изиграе въ стопанския животъ на страната.

IX. Нашето изложение нѣма да е пълно, ако не засегнемъ, макаръ и бѣгло, и въпроса за пласмента на завършващитъ висши стопански училища. Каква е нуждата отъ тия училища, ако тѣхнитъ абсолвенти следъ излизането имъ въ живота трѣбва да конкуриратъ при равни условия съ хора, притежаващи по-низше или никакво образование?

При новото си устройство всичкитъ наши висши търговски училища заедно ще даватъ годишно около 450—500 абсолвенти. Една малка частъ отъ тѣхъ ще се отдава на самостоятелна стопанска дейностъ, а другата ще търси подходящи служби въ частни, обществени и държавни предприятия и учреждения. За опрѣсняване и подобряване на нашата стопанска практика ежегодниятъ приливъ отъ тия млади и подготвени академици е напълно необходимъ и не е голѣмъ. Важното е мѣстата на тия школувани сили да бждатъ точно опредѣлени и добре заплатени. Тукъ му е мѣстото да споменемъ, че и предучилищниятъ стажъ на абсолвентитъ трѣбва да се взема подъ внимание при опредѣляне служебнитъ цензове при държавнитъ, общински и обществени учреждения.

Една коренна ревизия на образователни и служебни цензове при всичките наши учреждения и предприятия и единъ правилникъ за строгото съблюдаване на тия цензове ще уреди окончателно тоя толкова болезненъ въпросъ и ще допринесе за настаняването на маса наши младежи, които ще впрегнатъ съ радостъ своитъ знания, сили и опитъ за изграждане на една по-добра стопанска действителность.

ТРАНЗИТОРНИТЪ И АНТИЦИПАТИВНИТЪ ПЕРА И ТЪХНОТО ТРЕТИРАНЕ ВЪ СЧЕТО- ВОДСТВОТО И БАЛАНСА

отъ
ИВАНЪ ПАНДОВЪ.

Въ резултатнитъ смѣтки на главната книга често попадатъ суми, които изцѣло или отчасти принадлежатъ на следващата или следващитъ години. Тия суми представляватъ или предварително направени разходи, или предварително получени приходи.

Сжществуватъ, отъ друга страна, приходи и разходи, които принадлежатъ на текущата година, но не сж още получени или изплатени, а поради това, че е липсвалъ подходящъ счетоводенъ поводъ, не сж още и записани.

Чистиятъ резултатъ отъ дейността на предприятието за дадена година е само тогава стопански точенъ, когато е опредѣленъ като разлика между приходнитъ и разходнитъ източници, принадлежащи само на тая година.

За да може, следователно, да се опредѣли точниятъ размѣръ на чистата печалба или загуба въ края на всѣка отчетна година, налага се:

1. Да се прави едно провѣтряване на резултатнитъ смѣтки чрезъ изчистването имъ отъ онѣзи суми, които представляватъ резултати за следната година.

2. Да се впишатъ въ резултатнитъ смѣткитъ приходитъ и разходитъ, които принадлежатъ на изтеклата година, но не сж още получени, респ. изплатени.

Оказвайки своя ефектъ върху резултатната отчетность, тия две групи пера оказватъ едновременно влияние и върху имуществената отчетность, тъй като размѣрътъ на чистото имущество е опредѣлящъ за размѣра на чистия резултатъ.

За сумитъ отъ група 1 въ баланса се създаватъ тъй нареченитъ транзиторни пера, а за тия отъ група 2 — антиципативнитъ пера. И единитъ и другитъ се дѣлятъ на активни и на пасивни.

Къмъ транзиторнитъ активни пера се отнасятъ разходитъ за следващата година, които сж изплатени отъ изтеклата, следователно, представляватъ единъ видъ вземания на изтеклата година отъ следната.

Къмъ транзиторнитъ пасивни пера се отнасятъ приждитъ за следващата година, които сж получени презъ изтеклата, следователно представляватъ единъ видъ дългове на изтеклата година къмъ следната.

Къмъ антиципативнитъ активни пера се отнасятъ приходитъ за из-

теклата година, които не сж още получени, нито пъкъ счетоводно записани, следователно представляват действителни вземания.

Къмъ антиципативнитѣ пасивни пера пъкъ се отнасятъ разходитѣ за изтеклата година, които не сж още изплатени, нито пъкъ счетоводно записани, следователно представляватъ действителни дългове.

Създаденитѣ транзиторни пера въ баланса се оформятъ чрезъ съответни счетоводни записвания въ книгитѣ, които иматъ за целъ да коригиратъ засегнатитѣ резултатни смѣтки. За създаденитѣ пъкъ антиципативни пера въ баланса се правятъ записвания въ счетоводството, които даватъ възможность да бждатъ отнесени въ резултатнитѣ смѣтки всички приходи и разходи, които принадлежатъ на изтичащата година, но не сж още получени, респ. изплатени, нито пъкъ сж били до тоя моментъ записани, тъй като е липсвалъ, както казахме, счетоводенъ поводъ. За начинитѣ, по които се правятъ тия счетоводни записвания, ще говоримъ по-нататкъ.

Възникването и въвеждането на транзиторнитѣ и на антиципативнитѣ пера е тѣсно свързано съ развитието на счетоводството и на баланса. Докато книгитѣ сж били приключвани едва тогава, когато тѣ сж били окончателно запълвани съ записвания, а балансътъ е ималъ само формално-техническо значение, за транзиторни пера и за антиципации не е могло да става и дума. Идеята за последнитѣ възникна едва тогава, когато балансътъ придоби материално-правно значение и цѣлата отчетность бѣше вмъкната въ рамкитѣ на стопанскитѣ периоди. Именно необходимостта да бжде разграничена отчетността между отдѣлнитѣ стопански периоди даде смисъла и съдържанието на транзиторнитѣ пера и на антиципациитѣ.

Опредѣлящъ факторъ за причисляването на приходитѣ и разходитѣ къмъ единъ или други стопански периодъ не е моментътъ на постъпленіята и плащанията, а тѣхната стопанска принадлежностъ, т. е. не е важно, кога единъ приходъ постъпва и единъ разходъ се изплаща, а за кой стопански периодъ (напр. година) тоя приходъ или разходъ се отнася (това е смисълътъ на понятието „стопанска принадлежностъ“).

Практиката обръща много малко внимание или изобщо не обръща внимание на транзиторнитѣ пера и на антиципациитѣ. Причинитѣ за това споредъ Anton Haar¹⁾ сж:

1. Незнанието;
2. Обстоятелството, че се касае понѣкога за дребни суми;
3. Намѣрението, чрезъ неподвиждането на тия пера да се покаже по-малка или по-голѣма чиста печалба, и

4. Схващането, че пера, които се повтарятъ редовно и засягатъ отчасти новата и отчасти старата година, правятъ възможно правилното отчитане на резултатитѣ, безъ да се създаватъ за тѣхъ транзиторни пера и антиципации, тъй като минуситѣ за изтеклата година ще се компенсиратъ съ плюсоветѣ на следната година. Това схващане води до правилни резултати само ако дължината на отчетнитѣ периоди и величината на въпроснитѣ суми остава винаги еднаква. И при тия условия, обаче, чистиятъ резултатъ за първата и за последната година ще бжде неточенъ.

Транзиторнитѣ и антиципативнитѣ пера биха били излишни само

¹⁾ Anton Haar — Die Rechnungsabgrenzungsposten.

тогава, когато общата сума на дветъ активни групи (транзиторни и антиципативни активи) е равна на сумата на дветъ пасивни групи. За да установимъ, обаче, че тия групи сж равни и се компенсиратъ, трѣбва да познаваме сжщността на транзиторнитъ пера и на антиципациитъ, а щомъ я познаваме, по-добре е и да ги създаваме, тъй като е сигурно, че догодина тѣ не ще се компенсиратъ, а въ счетоводната работа трѣбва да има приемственостъ. Отъ друга страна, модерната отчетностъ се интересува не само отъ точния размѣръ на чистия резултатъ, но и точнитъ суми на отдѣлнитъ прихода-разходни източници, които образуватъ чистия резултатъ. Това е впрочемъ и смисълътъ отъ воденето на отдѣлни резултатни смѣтки, вмѣсто една единствена.

Частностопанската наука и специално счетоводството и балансовото учение се занимаватъ доста обширно съ въпроса за транзиторнитъ и антиципативнитъ пера. Но, както и въ другитъ области ни тоя цикълъ отъ науки, и тукъ не сжществува пълно единодушие между отдѣлнитъ автори.

Ясно е, че тукъ имаме две групи отъ пера, които служатъ на една и сжща целъ, но се различаватъ по своя произходъ и стопанска природа. Това различие между транзиторнитъ и антиципативнитъ пера налага и тяхното ясно разграничение и отдѣлно отчитане. По тоя въпросъ, обаче, както вече подчертахме, въ теорията, за практиката и да не говоримъ, не сжществува ясностъ въ понятията.

Нѣкои автори обозначаватъ цѣлия комплексъ отъ тия пера само като транзиторни, други — само като антиципативни, а трети — като резултато-урегулиращи пера. Едни автори се занимаватъ само съ едната група пера, други — само съ другата.

Избѣгвайки да влизаме въ сложни теоретични разсждения по тия въпроси, ний смѣтаме, че класификацията на въпроснитъ пера на транзиторни и на антиципативни е най-целесъобразна и се покрива напълно съ стопанската природа на отчитанитъ обекти. Тази класификация е най-добре разработена отъ Leitner и възприета отъ редица други частностопановеди, а до голѣма степенъ и отъ практиката.

Споредъ Leitner¹⁾ транзиторни пера сж записанитъ презъ годината въ резултатнитъ смѣтки постжпления и плащания, които не сж или сж само отчасти приходи и разходи за тая година. Онази частъ отъ плащанията, която не съставлява разходъ (загуба) за текущия периодъ, е транзиторенъ активъ, а онази частъ отъ постжпленията, която не е приходъ (печалба) за текущия периодъ, е транзиторенъ пасивъ.

Антиципации сж приходитъ и разходите за текущата година, които още не сж постжпили и изплатени. Активнитъ антиципации сж приходи, които не сж станали още постжпления, а пасивнитъ антиципации — разходи, които не сж станали още плащания.

Транзиторнитъ пера и антиципациитъ засягатъ както резултатното, така и имущественото отчитане. Транзиторнитъ активи сж кредитни пера за резултатнитъ смѣтки: тѣ намаляватъ по-голѣмия (по-високия) разходъ, фигуриращъ въ дебита на тия смѣтки, и сж въ сжщото време балансви активи: ерзацъ за преждевременното касово плащане. Транзиторнитъ пасиви сж дебитни пера за резултатнитъ смѣтки: тѣ намаля-

¹⁾ Leitner. Bilanztechnik und Bilanzkritik.

ватъ по-голъмия (по-високия) приходъ, фигуриращъ въ кредита на тия смѣтки и сж въ сжщото време балансови пасиви, които коригиратъ по-високата касова наличностъ въ актива. Следователно, тия пера правятъ недействителни приходитъ и разходитъ, които сж попаднали вече въ резултатната и имуществената отчетностъ за текущата година, но се отнасятъ за следващата.

Активнитъ антиципации сж кредитни пера въ резултатнитъ смѣтки и активи въ баланса а пасивнитъ антиципации сж дебитни пера въ резултатнитъ смѣтки и пасиви въ баланса. Тия пера иматъ за цель да направятъ действителни за резултатната и имуществената отчетностъ на текущата година онѣзи приходи и разходи, които принадлежатъ стопански на сжщата година, но ще станатъ постжпления и плащания презъ следващата или следващитъ години, и да ги направятъ недействителни за резултатната и имуществената отчетности на следващата година.

При транзиторнитъ пера става въпросъ за разчленяване на записани вече пера, при антиципативнитъ — за привличане на незаписани, но подлежащи да бждатъ записани пера.

Въ новия германски законъ за акционернитъ дружества транзиторнитъ и антиципативнитъ пера сж поставени въ общата рубрика „пера, които служатъ за разграничение на отчетността“. Нѣкои автори смѣтатъ това обозначение за особено сполучливо, тъй като то отговаря както на статичната, така и на динамичната природа на тия пера (разчленяване на имуществената отчетностъ, разчленяване на резултатната отчетностъ), докато названието „результато-урегулиращи пера“ посочва само на динамичния моментъ.¹⁾

Ще споменемъ мимоходомъ за начина, по който се третиратъ транзиторнитъ и антиципативнитъ пера отъ страна на модернитъ балансови теории: статичната, динамичната и органичната.

Въ статичния балансъ, който е преди всичко имущественъ балансъ, транзиторнитъ пера и антиципациитъ, заедно съ всичкитъ други пера, служатъ на имуществената отчетностъ. Тѣ сж срѣдство за опредѣляне точния размѣръ на капитала. Допълвайки останалитъ активни и пасивни имуществени стойности, тѣ служатъ за точното капиталоопредѣляне. Активнитъ транзиторни и антиципативни пера се отразяватъ капиталовеличаваще, а пасивнитъ — капиталонамаляваще. Измѣняйки цифрата на капитала, тѣ, разбира се, даватъ възможностъ да се опредѣли и чистия резултатъ. Затова, обаче, тѣ не могатъ да бждатъ наречени „результатоурегулиращи пера“, тъй като урегулирането на резултата тукъ представлява само едно вторично явление, свързано съ оточняването на капитала. Съгласно статичното схващане за балансъ, следователно, транзиторнитъ пера и антиципациитъ сж преди всичко имущество-коригиращи и на второ мѣсто резултатоурегулиращи пера.

„Динамичниятъ балансъ изразява идеята за динамичнитъ прояви на предприятието, които, отъ своя страна, осжществяватъ печалбитъ и загубитъ на предприятието. Затова главната цель на тоя балансъ е да изрази крайния резултатъ. Тъкмо по тѣзи съображения динамичниятъ балансъ третира всички активни и пасивни пера (постоянни, оборотни и пр.), като транзиторни и антиципативни разходи и приходи. Вложеното

¹⁾ Dr Anton Haar. Die Rechnungsabgrenzungsposten.

имущество представлява една потенциална енергия, която предопределя и изразява резултатитъ за всѣка последователна година. Въ това отношение то е транзиторно¹⁾. Транзиторнитъ пера и антиципациитъ, които съставляватъ предметъ на нашата статия, намиратъ мѣсто разбира се и въ динамичния балансъ. Съ огледъ на основната целъ, която преследва тоя балансъ, тия пера тукъ се смѣтатъ за резултатуурегулиращи.

Органическиятъ балансъ на проф. Schmidt има дуалистиченъ характеръ: той преследва както имуществени, така и резултатни цели; сжщитъ цели въ такъвъ случай преследватъ и неговитъ транзиторни и антиципативни пера: тѣ трѣбва да служатъ едновременно както на резултатното, така и на имущественото отчитане. „Тѣ сж корекции между балансъ, и резултатното отчитане“²⁾. Транзиторнитъ пера въ баланса сж корекции на разходитъ и приходитъ, записани презъ текущия периодъ, но отнасящи се, изцѣло или отчасти, за следващия. Транзиторнитъ активи сж корекция на разходи, транзиторнитъ пасиви — корекция на приходи. Антиципативнитъ пера въ баланса сж корекция на разходи и приходи, които принадлежатъ на текущия периодъ, но не сж били още записани, защото не сж още изплатени или постѣпили. Въ дефинициитъ на Schmidt транзиторнитъ и антиципативнитъ пера се разглеждатъ като резултатуурегулиращи пера, но не и като имущество-урегулиращи пера. Тѣкмо съгласно неговата теория, обаче, тѣ сж пера на резултатната и имуществената отчетностъ.

Споменавайки само мимоходомъ за отношението на различнитъ балансови теории къмъ въпроса за транзиторнитъ и антиципативнитъ пера, ний все пакъ смѣтаме, че за годишния балансъ е отъ еднаква важностъ да установи както точното имуществено състояние на предприятието, така и чистия резултатъ. Отъ това гледище ний смѣтаме, че транзиторнитъ пера и антиципациитъ служатъ и трѣбва да служатъ както на едната така и на другата целъ.

По-труденъ е въпросътъ съ издирването и обхващането на въпроснитъ пера при годишното приключване. Не е лесно да се отдѣлятъ отъ записанитъ вече приходи и разходи по смѣткитъ онѣзи тѣхни части, които иматъ транзиторенъ характеръ. Още по-трудно е да бждатъ създадени антиципативнитъ пера. Най-обикновениятъ способъ, който се прилага при тая работа, е да се опремя на паметта си и на практиката отъ миналата година. Този способъ е, разбира се, свързанъ съ възможността отъ допускането на много грѣшки, понеже разчита главно на случая и на добрата воля и качества на счетоводителя.

Съ транзиторнитъ пера, впрочемъ, въпросътъ е по-лесенъ. Тѣ могатъ да се отдѣлятъ и записватъ въ отдѣлни смѣтки още при извършване на разходитъ. Така може да се разчита на относително по-голяма точностъ. За антиципативнитъ пера, обаче, този начинъ е неприложимъ. Единствената възможностъ тукъ си остава припомнянето, опрено и върху извънсчетоводни бележки.

Преди да разгледаме начинитъ за счетоводното отчитане на въпроснитъ пера, ще кажемъ нѣколко думи и за тѣхната балансова оценка. Доколкото се занимава съ този въпросъ, литературата застъпва схваща-

¹⁾ Проф. Ст. Чолаковъ. Наука за стопанското предприятие и неговия балансъ.

²⁾ E. Schmidt. Die organische Tagewertbilanz.

нето, че транзиторнитъ пера трѣбва да се поставятъ въ баланса съ сумата на предплащането или предварително полученото, а антиципациитъ — съ сумата на онова, което има да се получава или плаща. Напоследѣкъ, обаче, се явиха автори, които смѣтатъ, че и тия пера трѣбва да бждатъ подхвърлени на сѣщитѣ норми на оценка, на които сж подхвърлени всичкитѣ останали активни и пасивни балансови пера. Особено актуаленъ стана този въпросъ, откакъ баланса започна да се разглежда и отъ юридическо гледище. Юриститѣ схващатъ транзиторнитѣ пера не като предварително изплатени приходи и получени разходи, а като стойностъ на едно искане отъ наемнѣ, застрахователенъ или договоръ за услуга, респ. придобити и подлежащи на използване права и услуги, и като стойностъ на едно задължение, произлизащо отъ тия договори, респ. предварително отстъпени права и услуги, които едва въ бждеще ще трѣбва да се произведатъ или направятъ. А знайно е, че правата и задълженията отъ тия договори подлежатъ, както всички други права и задължения, на оценка.

Бързаме да добавимъ, че стойностниятъ проблемъ при транзиторнитѣ пера и антиципациитъ само се повдига, безъ да е предложено нѣкакво разрешение. И литературата и практиката записватъ тия пера съ предплатенитѣ и предварително полученитѣ, респ. неплатенитѣ и неполученитѣ разходи и приходи.

Абстрахирайки се отъ схващането на юриститѣ, ний смѣтаме, че при единъ редовенъ годишенъ балансъ може да става въпросъ за преценка само на активнитѣ антиципативни пера, които въ сѣщностъ представяватъ действителни вземания и на нѣкои транзиторни пера. За практиката, обаче, тоя принципъ не е отъ особено значение, тъй като обикновено се касае за съвсемъ дребни суми. Достатъчно е, изобщо да се предвиждатъ въ баланса транзиторнитѣ и антиципативнитѣ пера.

Самото отчитане на транзиторнитѣ и на антиципативнитѣ пера става по единъ отъ следнитѣ начини:

Въ баланса.

1. Активнитѣ транзиторни и антиципативни пера се комплексиратъ съ пасивнитѣ и въ баланса се записва разликата. Този начинъ, който се прилага често на практика, трѣбва да бжде безусловно отхвърленъ, тъй като замѣглява (вуалира) баланса.

2. Активнитѣ транзиторни и антиципативни пера се обединяватъ въ групата преходни активи, а пасивнитѣ — въ групата преходни пасиви. Обединявайки еднитѣ и другитѣ пера, макаръ и въ отдѣлни активни и пасивни групи, този начинъ все пакъ не държи смѣтка за тѣхната стопанска природа. Не бива да се забравя, че транзиторнитѣ пера съставляватъ само корекция на предварително реализирани резултати, и като такива следва да бждатъ унищожени въ началото на новата отчетна година, докато антиципациитѣ, извънъ корекционнитѣ си функции, съставляватъ и обикновени вземания и задължения, ето защо не следва да бждатъ унищожени при откриването на книгитѣ.

3. Транзиторнитѣ и антиципативнитѣ пера се вписватъ въ баланса като самостоятелни пера, напр. предплатени наеми, общи разноски и пр., получени въ авансъ наеми, комисиони и пр.; неполучени наеми, лихви, комисиони и пр.; наеми, комисиони, данѣци за изплащане и др. (неизплатени

наеми, комисиони, данъци и пр.). Този начинъ е абсолютно вѣренъ, но води до голѣмо разчленяване на баланса.

4. Ний смѣтаме, че е най-добре да бждатъ създавани въ актива и пасива на баланса специални групи за транзиторнитѣ и за антиципативнитѣ пера. Транзиторнитѣ активни пера се поставятъ подъ заглавието преходни активи, а транзиторнитѣ пасивни пера — подъ заглавието преходни пасиви. Антиципативнитѣ активни и пасивни пера се поставятъ въ групи, носящи названия: активни антиципации и пасивни антиципации, или пъкъ отиватъ: активнитѣ — при перото дебитори и пасивнитѣ — при перото кредитори,

По въпроса за мѣстото, което трѣбва да заематъ въ баланса тия тия пера, пакъ не сжществува единодушие въ литературата. Впрочемъ, на антиципациитѣ мѣстото е между оборотнитѣ срѣдства на актива и заемнитѣ капитали на пасива. Но въпросътъ съ транзиторнитѣ пера е по-труденъ за разрешаване. Nicklisch, напр., отнася транзиторнитѣ активи въ постояннитѣ срѣдства, а транзиторнитѣ пасиви въ заемнитѣ капитали. Ний смѣтаме, че е най-правилно тия пера да се поставятъ въ края на актива и въ края на пасива и то или подъ общитѣ названия допълнителни пера, но тогава до тѣхъ ще се наредятъ и други допълнителни балансoви пера, или — както предлага германскиятъ акционеренъ законъ — да се създаде специална рубрика „пера, които служатъ за (навременно) разграничение на отчетността“.

Въ счетоводството.

Счетоводното отчитане на транзиторнитѣ и на антиципативнитѣ пера се намира въ зависимостъ отъ тѣхното балансoво отчитане.

При създаване на транзиторнитѣ активи се кредитира съответната резултатна смѣтка и се дебитира съответната активна с/ка, произхождаща отъ баланса (напр. с/ка Преходни активи, с/ка Транзиторни активи, с/ка Предплатени общи разноски, или Предплатени наеми и пр. Въ деня на повторното откриване на книгитѣ тия пера се унищожаватъ съ обратни статии.

При създаване на транзиторнитѣ пасиви се дебитира съответната резултатна с/ка и се кредитира съответната пасивна с/ка, произхождаща отъ баланса (напр. с/ка Преходни пасиви, с/ка Транзиторни пасиви, с/ка получени въ авансъ наеми и пр.). При откриване на книгитѣ и тия пера се унищожаватъ съ обратна статия.

Транзиторнитѣ с/ки се създаватъ обикновено въ деня на приключването, но могатъ да се създаватъ и презъ годината, още при образуване на транзиторнитѣ суми. И тоя начинъ, разбира се, е по-рационаленъ.

При създаване на активнитѣ антиципации, които сж печалби и едновременно вземания, се завѣрвява съответната резултатна с/ка и задължава произхождащата отъ баланса активна смѣтка (напр. с/ка Неполучени наеми, с/ка Неполучени комисионни, или с/ка Дебитори).

При създаване на пасивнитѣ антипации, които сж загуби и едновременно дългове, се задължава съответната резултатна с/ка и завѣрвява произхождащата отъ баланса пасивна смѣтка (напр. с/ка Наеми за изплащане, с/ка Данъци за изплащане, или с/ка Кредитори).

Като действителни вземания и задължения, антиципативнитѣ пера не следва да бждатъ унищожавани въ началото на новата година.

Преди да приключимъ, искаме да кажемъ нѣколко думи и за раз-

ликитъ между пасивнитъ антиципации, отъ една страна, и оценителнитъ пера (амортизации, отчисления за очаквани загуби отъ вземания и пр.) и резервитъ отъ друга.

Тѣзи различия, казватъ Reisch-Kreibig¹⁾, не съставляватъ теоретически интересъ, но сж отъ значение за практиката. Заблуждението върху истинската природа на тия пера води и до погрѣшни изводи при преценката на имущественото състояние на предприятието, а независимо отъ това и до невѣрно опредѣляне на резултата.

Смѣсване между тия пера е възможно, понекога поради липса на достатъчно разбиране, а често и поради голѣмата близостъ между характера на споменатитъ пера.

За установяване на тия разлики ще си послужимъ направо съ класификацията на Renm²⁾, която се приема като особено остроумна отъ страна на балансовата и счетоводната литература.

Пасивни антиципации и оценителни (корекционни) пера.

По какво си сходятъ:

1. Пасивнитъ антиципации стоятъ винаги, а оценителнитъ пера обикновено въ пасивната страна на баланса.

2. И еднитъ и другитъ се създаватъ за смѣтката на брутната печалба.

3. И еднитъ и другитъ съставляватъ, доколкото оценителнитъ пера сж пасиви, разходи (загуби), и то разходи на единъ или повече изтекли отчетни периоди.

По какво се отличаватъ:

1. Пасивнитъ антиципации сж мислими само като балансови пасиви. Оценителни пера могатъ да се появятъ и въ активната страна на баланса.

2. Пасивнитъ антиципации трѣбва да бждатъ покрити отъ наличнитъ активи (иматъ реално активно въплъщение), следователно, тѣ иматъ характеръ на дългове. Оценителнитъ пера нѣматъ реално активно въплъщение. Тѣ иматъ за целъ да намалятъ стойността на високо оценени активи, следователно иматъ стойностно-изправителенъ характеръ.

3. Оценителнитъ пера констатирагъ едно вече станало намаление на брутното имущество, а пасивнитъ антиципации — едно причинено, но още не проведено намаление на брутното имущество.

Пасивни антиципации и резерви.

По какво си сходятъ:

1. Тѣ трѣбва да бждатъ реално покрити чрезъ наличнитъ активи (да иматъ реално активно въплъщение).

2. Мѣстото и на еднитъ и на другитъ е въ пасивната страна на баланса.

По какво се отличаватъ:

1. Пасивнитъ антиципации се създаватъ за смѣтка на брутната печалба, а резервитъ — за смѣтка на чистата печалба.

2. Пасивнитъ антиципации съставляватъ дългове, а резервитъ — добавъченъ капиталъ, следователно частъ отъ чистото имущество.

3. Пасивнитъ антиципации служатъ за покриване на вече направени, но още неизплатени разходи. Значи тукъ става въпросъ за компенсиране на една услуга съ контръ-услуга. Резервитъ служатъ за покриване на

¹⁾ Reisch-Kreibig. Bilanz und Steuer.

²⁾ Renm. Die Bilanzen der Aktiengesellschaften.

загуби, следователно на едно действително имуществено намаление: тукъ липсва една стопанска контъръ-услуга.

4. Стопански погледнато, свързанитъ съ пасивнитъ антиципации активи съставляватъ едно обременено имущество, докато свързанитъ съ резервитъ активи съставляватъ необременено имущество, (като вземемъ предвидъ, че резервитъ се създаватъ за покриване на евентуални загуби).

5. Резервитъ могатъ да иматъ точно опредѣлено въплочение, пасивнитъ антиципации — не!

6. Пасивнитъ антиципации отбелязватъ едно причинено, но още не проведено намаление на брутното имущество, докато резервитъ се създаватъ съ дель да покриятъ едно евентуално бждещо намаление на брутното имущество.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

БЪЛГАРСКОТО НАРОДНО СТОПАНСТВО ПРЕЗЪ 1938 ГОДИНА.

Твърде рано е още, за да може да се излъзне съ данни, обхващащи цѣлия годишенъ периодъ и отнасящи се до цѣлостното развитие на българското народно стопанство.

Въпрѣки това, располагаемитъ данни очертаватъ доста пълно тенденцитъ на развитие презъ 1938 г. и резултатитъ отъ това развитие поне за 9—10 месеца отъ годината.

Преди да преминемъ къмъ конкретни данни, обаче, би било умѣстно да се каже, че нашето народно стопанство винаги е било чувствително къмъ конюнктурнитъ условия, съществуващи за суровитъ и хранителнитъ материали, които условия сж се предавали на българското стопанство по пѣтя на нашата износна търговия.

И ако неблагоприятнитъ международни цени за редъ земеделски произведения не се отразиха силно върху българското стопанство презъ 1938 год., това се дължи на голѣмата свързаностъ на българското стопанство посредствомъ износа съ Германия, гдето ценитъ останаха стабилни и по-високи отъ международнитъ.

Безспорно, това високо ниво на ценитъ, което даде благоприятнитъ си отражения върху българското народно стопанство, е изкуствено и съ право може да се поставя въпроса за последицитъ, които би имало едно изравняване на германскитъ цени съ международнитъ, ако България би се свързала много силно съ Германия. Но понеже ние имаме за целъ да дадемъ сведения за конюнктурното развитие на нашето народно стопанство презъ 1938 год. и да обяснимъ това развитие, а не да даваме преценки за едно още неясно бждеще, тукъ ще се задоволимъ само да констатируемъ, че германскитъ цени и широки пазари указаха значително влияние, за да не се почувствува по-

остро въ България кризата въ ценитъ на земеделскитъ произведения и въ покупателната мощъ на чуждитъ пазари, която се отбеляза още презъ есента на 1937 г. и продължи презъ 1938 г.

Отъ друга страна, както хубаво изтъкна това г. проф. Кьостнеръ, България има характерътъ на периферно стопанство, т. е. на такова, което, поради малкитъ количества стоки, съ които участвува на международнитъ пазари, не може да влияе върху тѣхъ, а силно се влияе отъ измѣненията, които тѣ отбелязватъ.

Поради всичко това, може да се каже, че върху българското народно стопанство презъ 1938 г. сж действували нѣколко фактора, а именно:

1) Въ посока на влошаване на стопанското положение: а) кризата въ ценитъ, отбелязани на международнитъ свѣтовни пазари въ края на 1937 г., б) незапомнената суша, която трая презъ цѣлия вегетационенъ периодъ за пролѣтнитъ посѣви и ги повреди въ голѣмъ размѣръ и в) политическата международна криза презъ м. октомврий 1938 г., която се отрази най-вече въ едно временно спиране на износа на грозде и въ липсата на вагони за износъ.

2) Въ посока на подобрене сж влияли: а) твърдитъ цени на нашитъ произведения въ Германия и широкитъ пазари, които се открия тамъ за българскитъ плодове—главно грозде и б) отличната реколта на жито.

Отъ всички тѣзи фактори, най-зле се отрази върху развоя на стопанството сушата, която засегна добивътъ на всички пролѣтни растения, но особено пострадаха тютюнътъ, картофитъ, фасулътъ, царевичата, лукътъ, фуражитъ и др. Но отъ друга страна осо-

бено добре се развиха нѣкои плодове и предимно гроздето.

Въ отдѣлнитѣ клонове на народното стопанство развитието презъ 1938 г. е било следното:

Земедѣлие. При все, че още нѣма публикувани официални сведения за състоянието на земедѣлието, което обгръща въ себе си поминѣка и дава доходитѣ на 80% отъ българското население, има нѣкои предварителни сведения, отъ които проличава, че реколтата на житото презъ текущата година е била една отъ най-добритѣ. Високитѣ цени, които се заплащаха отъ Главната дирекция за храноизносъ, сѣщо така позволиха едно задоволително развитие на доходитѣ отъ пшеница.

Но, противно на пшеницата, всички пролѣтни засѣвания понесоха значителни щети. Така, отъ известни мѣста се изчислява, че производството на тютюнъ, царевича, картофи, лукъ, фасулъ, фуражи и др. е по-малко съ около 50% отъ миналогодичното. Все пакъ, то е по-добро отъ това, което се предполагаше въ началото на сезона, когато се предвиждаше, че пролѣтнитѣ култури ще дадатъ най-много 30—35% отъ миналодишната реколта.

Неблагоприятната родидба на фуражнитѣ храни предизвика ограничаването и забраната на износа имъ отъ страна на Б. н. банка. Въпрѣки тази забрана, обаче, дефицитерната реколта по отношение на тѣхъ предизвика едно силно повишение на ценитѣ имъ, което отъ своя страна предизвика много мѣстни угонители на животни за месо да продадатъ преждевременно стоката си, тъй като поради високитѣ цени на фуража отхранването имъ ставаше неизносно.

Това положение бѣше смекчено отъ хубавата и дълга есенъ, която даде възможностъ на добитѣка да остане дори до началото на декемврий на паша и съ това се спести известна частъ отъ недостатъчнитѣ фуражи. Нуждата отъ девизи за народното стопанство, отъ своя страна, застави Българската народна банка да разреши износа на нѣкои фуражи въ ограничени количества.

Реколтата на плодове и специално на грозде, обаче, тази година е най-голѣмата, отбелязвана въ България. Така, презъ годината бѣха изнесени надъ 12,000 вагона грозде, срещу 7,592 вагона за 1937 година, която сѣщо така беше рекордна по отношение на производството на грозде.

Ако се подири едно общо заключение за развитието на българското земедѣлие, ще трѣбва да се каже, че презъ 1938 г. неговото положение, общо за цѣлото народно стопанство, не е влошено въ сравнение съ 1937 г., но не е и подобро.

Общото състояние, обаче, не изключва влошаванията и дори кризитѣ въ отдѣлнитѣ

области на България, които се занимаватъ главно съ отгледането на ония култури, които дадоха най-слаба реколта (тютюнъ, царевича и др.).

Индустрия. Разполагаеми данни за българската индустрия имаме, въ момента на съставянето на този прегледъ, само за първитѣ 8 месеца на 1938 г. Споредъ бюлетина на Главната дирекция на статистиката, общиятъ размѣръ на индустриалното производство по стойностъ възлиза за първитѣ 8 месеца на 1938 г. на 2,347,9 милиона лева, срещу 2,073,9 милиона лева за сѣщия периодъ отъ 1937 г. и 3,531,9 милиона лева за цѣлата 1937 г.

Въ отдѣлнитѣ групи производство, обхващани въ горнитѣ цифри, обаче, се отбелязватъ нѣкои противоречиви тенденции. Така напримѣръ, производството на инвестиционни блага е намалѣло отъ 259,1 милиона лева за първитѣ 8 месеца на 1937 г. на 222,4 милиона лева за сѣщия периодъ на 1938 г. Производството на хранителни произведения, отъ своя страна е възлѣзло на 297,9 милиона лв. презъ 8 месечния периодъ отъ 1938 г. срещу 265,4 милиона лева за сѣщия периодъ отъ 1937 г. Най-много се е увеличило, обаче, производството на други консумативни блага, като е достигнало до 1,827,6 милиона лева, срещу 1,549,5 милиона лева за първитѣ 8 месеца на 1938 и 1937 г.

Това увеличение на производството на консумативни блага, не трѣбва да се обяснява само съ развитието на стопанството презъ 1938 г. Земедѣлскиятъ характеръ на нашето народно стопанство обуславя една постепенностъ и последователностъ въ развитието на земедѣлното и индустрията. Така, добрата реколта презъ 1937 г. увеличи покупателната сила на селското население едва следъ продаването ѝ, т. е. въ края на 1937 г. и началото на 1938 г., вследствие на което и индустрията реагира съ увеличение на производството си съ нѣколко месеца по-късно. Така, че причинитѣ за развитието на индустриалното производство изглежда лежатъ повече въ резултатитѣ отъ реколтата—1937 г., отколкото въ общото развитие на стопанството презъ 1938 г.

Лошата реколта на пролѣтнинитѣ, отъ друга страна, освободи значителенъ брой селска работна рѣжа, която не можа да намѣри приложение въ селското стопанство презъ неговия активенъ сезонъ. Затова и броятъ на записалитѣ се за безработни въ градоветѣ отразява този приливъ на селска работна рѣжа къмъ града, отбелязвайки едно нарастване на общия брой на записалитѣ се за безработни на 69,763 души за първитѣ 9 месеца на 1938 г. срещу 60,421 души за сѣщия периодъ на 1937 г.

Въ трешната първолия. Подъ влиянието на увеличението покупателна способ-

ност, следствие добрата реколта през 1937 г., вътрешната търговия и през 1938 год. отбелязва старата тенденция на нарастване, тенденция, която води началото си още от 1935 год. Така, общият индекс на продажбите на българската индустрия на местния пазар, е показал следното развитие: 1934/1935 = 100; 1935—103,6; 1936—117,2; 1937—127,4 и август 1938—183,4 срещу 146,5 за м. август 1937 г.

Както се вижда, развитието на вътрешната търговия през 1938 г. надхвърля значително нивото, достигнато в която и да било от годините след големата криза. Тенденцията на увеличение на търговския оборот се отбелязва еднакво подчертано в града и в селото, като дори бързината на развитието в селото е по-голяма от тази в града.

Външна търговия. Външната търговия с може би най-интересният обект за изследване въ народостопанската дейност на България, тъй като посредством нея се опазарява голяма част от хранителните излишки на нашето селско стопанство и се определят мърдавните вътрешни цени на съответните стоки. Поради ограниченото място, обаче, ние ще дадем само някои най-общи сведения за нейното развитие.

Външната търговия на България през първите 10 месеца на последните две години е била следната:

	33	38	+ —
Въ милиони лева			
Внос	4.038,0	3.793,4	—244,6
Износ	3.932,2	4.018,4	+ 86,2
Търг. баланс	—105,8	+225,0	+330,8

Най-главните тенденции въ развитието на външната ни търговия сж следните: Въ българския внос се очертава едно намаление от 244,6 милиона лева, което може да се счита за временно, докато въ износа се отбелязва едно значително по-слабо увеличение от 86,2 милиона лева. Намалението на вноса се дължи главно на намалението на вноса на машини и оръжия, докато увеличението на износа е предизвикано от по-усилената кампания по износа на плодове и главно на грозде.

Друга една тенденция, която не може да проличи от горните цифри, е засилването на българския износ към страни съ клирингови валути и намалението му към страни съ свободни валути.

Така, въ сравнение съ миналата година, българският износ показва увеличение към следните по-важни държави: към Германия съ 345,9 милиона лева, към Италия

съ 200,6 милиона лева, към Унгария съ 29,3 милиона лева, към Полша съ 30,6 милиона лева и т. н. Намаления към страни съ свободни девизи въ по-значителен размер има следните: към Англия съ 285,5 милиона лева, към Съединените щати съ 50,0 милиона лева, към Белгия съ 40,1 милиона лева, към Палестина съ 34,0 мил. лв. към Швеция съ 27,8 мил. лв. и т. н. Последните от едно по-добно намаление, особено ако тази тенденция продължи, сж ясни и няма нужда да се изтъкват.

Друг един основен факт, ако не и тенденция, е запазването на процентно доминиращото положение на Германия въ нашата външна търговия. Така износът на български произведения за Германия през първите 10 месеца на 1938 год. възлиза на 55,1% от общия български износ, срещу 47,6% за сжщия период от миналата година. Вносът от своя страна възлиза през 1938 г. на 50,0% срещу 59,3% за сжщия период от 1937 г. Тенденцията на процентното увеличение на износа към Германия, което автоматически ще доведе и до съответно увеличение на вноса през последните два месеца, с продължила, доколкото това може да се сжи от предварителните данни, съ които разполагаме.

Цени. От 1935 г. насам въ България се очертава една постоянна тенденция на увеличение на общия индекс на цените на едро. При база 1934/35 = 100 индексът на цените на едро през 1935 г. е бил 101,0, през 1936—102,8, през 1937—116,6 и през м. септември 1938 год. 122,9, срещу 120,5 за сжщия месец от миналата година.

Покачването на цените на едро през 1938 г. се с отбелязало предимно въ групата на храните, индексът на които възлиза на 127,8 за м. септември 1938 г. срещу 116,4 за сжщия месец от миналата година. Особено силно е повишението на някои хранителни продукти, които еж обект на масова консумация. Така, цената на дребно на фасула се е покачила от 7,56 лв. за м. август 1937 г. на 11,50 лв. за м. август 1938 г. За сжщит месеци цената на картофите е била 2,58 и 5,58 лв., тази на лука 2,19 и 6,92 лв., а цената на едро на ечмика 2,61 на 3,28, на царевичата 2,43 и 3,14 лв., а на овеса 2,54 и 3,84 лв.

Тъзи репрезентативни цени показват както дефицитерната реколта за съответните произведения, така и едно посжпване въ издръжката на живота за селските краища, които сж пасивни по отношение на тия продукти и за градското население, което консумира част от тях.

Ако потърсим какво е било действителното посжпване на живота за консуматора, би трбвало да се обърнем към цените на дребно. Последните показват едно зна-

чително по-голямо нарастване от цените на едро. Така, индексът на цените на дребно през м. септември 1938 г. (1934/1935=100) е бил 121,0 срещу 113,1 за същия м-ц от миналата година, или показва едно увеличение от 7,9 пункта, докато индексът на цените на едро за същия период показва увеличение само с 2,4 пункта.

Според едно наше отделно изчисление, поскърпването на живота в София за м-ц септември т. г. е с около 19% в сравнение с същия месец от миналата год.

Банкова система. 1938 г. беше година на заздравяване на нашата банкова система, която продължи процесът на прочистване на активите си от нестабилни и несигурни вземания, както и процесът на сливане на банките (Генерална и Франко-белгийска банка), на преоценка на активите им и на по-доброто им гарантиране.

Въ областта на влоговете през годината се отбеляза едно постоянно увеличение. Общи цифри за всички влогове в банковата система, обаче, имаме разполагаеми само за м. юний 1938 г., към когото дата всички банкови влогове сж възлизали на 14.773,4 милиона лева, срещу 13.593,7 милиона лева за същата дата от 1937 год. За една година, значи, е отбелязано едно увеличение на влоговете с 1.179,7 милиона лева.

Въ областта на пласментите се отбелязва едно намаление на банковите кредитни пласменти от 11.547,8 милиона лева за м. юний 1937 год. на 11.170,1 милиона лева за юний 1938 г. Това намаление, обаче, е само счетоводно и се дължи на прехвърлянето на много кредитни пласменти към погасителната каса, срещу което сж наедрили цифрите в партията „собствени ценни книжа“ за всички банки. Въ действителност, през 1938 г. се отбелязва едно увеличение на банковите кредитни пласменти, като само въ края на годината тенденцията за увеличение на новите кредити беше спъната от новото разглеждане на въпроса за облекчение на дължниците.

Държавни финанси. Въ бюджетните редовни приходи през първите 10 месеца на 1938 г. се отбелязва едно подобрене, като всички редовни държавни приходи, включително тия от железниците, възлизат за първите 10 месеца на 1938 г. на 7.984,6 милиона лева, срещу 7.317,5 милиона лева за същия период от миналата година. Въ тѣзи общи приходи прѣжитѣ данѣци участвуват с 498,9 милиона лева за 1938 г. срещу 483,2 милиона лева за 1937 година,

косвени данѣци — респективно с 3.604,2 милиона срещу 3.447,8 милиона лева, приходите от държавни предприятия, фондове и други — с 2.096,6 срещу 2.007,5 и приходите на Б. д. ж. — с 1.784, 9 срещу 1.379,0 милиона лева.

Въ областта на разходите през първите десет месеца на 1938 г. е изразходвано толкова, че е реализиран един излишък от 142,0 милиона лева, срещу излишък от 54,5 милиона за същия период от 1837 год.

З а к л ю ч е н и е .

Силно изтъкнатият земеделски характер на нашето народно стопанство се отразява въ едно закѣсняване на проявяването на резултатите от стопанската дейност на населението. Поради това, отбелязаното добро развитие на стопанската дейност въ страната, въпрѣки голѣмата суша, слаба реколта за повечето земеделски произведения и неблагоприятни международни условия, се дължи до известна степен на увеличената купателна способност на населението като резултат на миналогодишната реколта. Благодарение на това миналогодишно подобрене, през първите месеци на годината се отбеляза увеличение на влоговете, засилване на индустриалната дейност и увеличение на държавните приходи.

Слабата реколта на земеделските произведения, сж изключение на житото и плодовете, сушата и външно-политическите събития, повлияха за едно възпиране на възходящата тенденция, която народното стопанство проявяваше през 1936 и 1937 г., без да предизвикат общо влошаване на положението въ сравнение с 1937 г.

За уравновесяване на загубата от прѣлѣтни посѣви допринесе много изобилната реколта на плодове и меката и дълга есен, която позволи по-дълго оставяне на добитѣка на паша.

Докато, обаче, уравновесяването на благоприятните и неблагоприятни фактори е било възможно за цѣлото народно стопанство, не може да се каже същото и за отделните стопански области въ страната, които пострадаха силно от сушата и не ще могат да покрият загубите си сж приходи от други култури и стопански дейности.

Въ края на годината българското народно стопанство може да се счита, че не е загубило от позициите си, при които я започна. Изгледите за новата година, обаче, поради малките запаси от редица земеделски стоки и общо неблагоприятната реколта, не сж така обещаващи, както въ края на миналата година.

СПЕСТОВНОСТЪТА ВЪ БЪЛГАРИЯ

Свѣтътѣ преживѣ много увлѣчения и направи много опити през последните 20 години, протекли след завършването на го-

лѣмата свѣтвна война. Едно от най-разпространените нови разбирания, бѣше това за въздействието върху стопанството по ин-

флационистичен път, като се считаше, че новите инфлационистични кредити могат да да заместят спестяванията в процеса на образуването на капиталит.

Резултатът от тия опити е отчайващ. Много страни през този период понесоха разочарованията на несполуката. В началото на периода най-тежко беше ошетена Германия, а в края му — Франция.

Днес като че ли отново спестовността зае в всички държави старото си място. Тя е на почет и се поощрява с всички средства, защото се разбира, че спестяването е процес, при който се отделя по-много от това, което се произвежда и се оставя за по-късно употребление. Но трябваше да се мисли през много изпитания, за да се признае от всички, че не може да се използва за консумация или за инвестиции нещо, което не съществува, което не е било реално произведено.

Всички опити да се заместят това отделяне от производството с магята на инфлацията пропаднаха, щом като тези опити продължаваха малко по-дълго време, или вземаха по-големи размери.

В България, гдето образуването на капиталът по пътя на търговската и индустриална печалба е твърде слабо, спестяването е единственият сигурен начин, посредством който може да се набавят на народното стопанство нужните му средства за едно по-бързо и по-правилно стопанско развитие.

Но понеже в България доходите са малки и едва стигат за задоволяване на многобройните човешки нужди, и то при едно ниво значително под теоретичния екзистенен минимум, спестовността напредва бавно и то не по нормалния път на отделяне от излишъците, оставящи след задоволяване на всички нужди, а по пътя на лишенията, изтърпявани дори преди да се достигне до едно поносимо ниво на живот.

Спестовността в България вижда претрещан път си и от един друг фактор: относително малкият размер на паричните доходи в сравнение с общия размер на националния доход. Така, селското стопанство получава паричен доход, т. е. доход, годен за спестяване, защото натуралният по правило се консумира едва в размер на 42% от общия си доход.

Независимо от малкия процент паричен доход, последният и в абсолютни цифри е свършено недостатъчен. Така, през 1935 г. според изчисленията на г. д-р Ас. Чакалов, средният паричен доход на глава от селското население е възлизал на 1.714 лв., или на 142 лв. месечно. Съ тази минимална сума българският селянин е трябвало да задоволява всички свои нужди, свързани с пазаря, данъците и кредита, а

едва след това да мисли и за парични спестявания.

За градското население положението не е много по-блестящо. Там паричният доход възлиза на повече от 90% от цълния градски доход, но затова пък и разходите на градските семейства са значително по-големи, понеже и скъпотията в градовете е много по-голяма. Ето защо, средно взето, доходите от 11.764 лева на глава от населението за 1935 г. или от 980 лв. месечно на глава за същата година, едва стигат за задоволяването на екзистенен минимум за градското население.

И въпреки това, спестовността в България расте. Дори и през кризата, когато се отбелязва едно унищожаване на националния доход с около 50%, спестовността в България само сире или забави хода на нарастването си, но не отбелязва никакви позначителни намаления.

Като се абстрахираме от спестяванията, които се отправят към покупката на по-къщина и които от някои наши економисти се считат също така за една форма на спестовност, при все че е по-правилно да се считат като обикновен консумативен разход за поддръжка на жилището, българската спестовност се насочва към нашата банкова система.

Едно достоверно обхващане на влоговете, които имат действително спестовен характер, обаче, може да се направи само за последните 7 години, тъй като преди 1931 г. не се е правилно разграничение между търговски и спестовни влогове и всички преценки за този период могат да изпаднат в значителни заблуждения.

Спестовните и всички влогове в българската банкова система са се развивали както следва: (вж. таблицата на стр. 95)

Както се вижда от тази таблица, влоговете в Българската банкова система са нараствали, с едно задържане през кризата, в едно спокойно и добре установено темпо.

За да разберем характера на спестовността у нас, обаче, трябва да имаме предвид и някои най-общии сведения за броя на лицата, участващи като спестители в нашата кредитна система.

От една най-груба сметка се вижда, че към края на 1937 год. е имало следните участници в образуването на спестовните влогове: при Пощенската спестовна каса 588.254 души; при Б. з. к. банка 150.000 души; при Популярните банки 250.000 души, или всичко без частните банки — 988.000 души. Като прибавим спестителите и при частните банки, за които ни липсват сведения, но които възлизат на значителен брой, ще видим, че общият брой на спестителите в България, изключвайки спестя-

Година	Спестов и влогове			Всичко	Отъ влогове и спестови	Населението	На глава отъ населението	
	Спестови	Влогове	Всичко				Спестови	Влогове
милиони лева						л с в а		
1931	5.969.7	11.761.7	1.267.9	5.830.000	1.023.8	2.017.1		
1932	6.241.8	11.756.5	1.486.0	5.911.800	1.055.8	1.988.6		
1933	6.131.5	11.137.3	1.706.4	5.997.300	1.022.4	1.857.0		
1934	7.327.7	12.920.2	2.006.1	6.038.800	1.213.4	2.139.5		
1935	6.961.3	12.351.2	2.252.1	6.117.600	1.137.9	2.019.0		
1936	7.387.9	13.256.3	2.520.0	6.197.500	1.192.1	2.139.0		
1937	7.863.7	14.278.6	2 729.6	6.237.700	1.260.7	2.289.0		
VI. 1938	8.032.9	14.773.4	3.024.8	6.277.900	1.284.3	2 352.2		

ванията, които се отправят към застрахователните и спестовно-строителните дружества, възлиза на повече отъ 1.050.000 души. Това идва да ни покаже, че спестяването въ България е наистина народно дѣло, и че който би искалъ да оцетява спестителя, независимо по какъвъ начинъ, ще оцети цѣлия народъ.

Но за да оценимъ колко голѣма българска национална добродетелъ представлява спестовността, трѣбва да направимъ сравнение съ развитието на спестовността въ нѣкои страни, които сж близки по структура на стопанството и по доходи на населението съ насъ.

Такива страни, макаръ и почти всички съ по-голѣмъ националенъ доходъ на глава отъ населението, сж съседните на България държави. Ето защо, въ следната табличка ние направихме едно сравнение на общото развитие на влоговетъ и на спестовните влогове за тия страни, като прибавихме и Полша, която има сжщо земеделска структура, при все, че е много по-богата страна, отколкото е нашата. Размѣрътъ на спестовните и общитѣ влогове въ тия страни къмъ края на 1937 г. е билъ следния (вж. табл. на стр. 96):

Горната таблица потвърждава най-красноречиво правилото, че добродетелитѣ проличаватъ само чрезъ сравнение.

Единствената страна, въ която общо влоговетъ на глава отъ населението надвишаватъ малко българскитѣ, е Гърция. Но това се дължи на факта, че въ общата сума на гръцкитѣ влогове сж включени много чуждестранни кредити, каквито въ българскитѣ влогове почти липсватъ.

Въ сравнение съ всички страни, обаче, въ които е правено разграничение между спестовни влогове и общо влогове, България

стои на първо мѣсто. Това идва да ни вдъхне нова въра въ "творческитѣ възможности на нашия народъ". Защото спестовността може да има само тамъ, гдето има творчески трудъ. А щомъ може да се отдѣля отъ малкото и необходимото за да се създаватъ фондове за лична и семейна предвидливостъ, ще може и да се създадатъ и необходимитѣ срѣдства за разработване на българскитѣ неизползувани богатства, стига да се прибегне за това до подходящи методи на действие.

Въ своитѣ бждещи перспективи България може да разчита много на две основни качества на народа си — трудолюбие и спестовност — които представляватъ нейния невидимъ капиталъ и основата, върху която ще се изгради видимиятъ: голѣми творчески и производствени сили и материално благоденствие за цѣлия народъ.

ГОЛѢМИТѢ ДЪРЖАВНИ ЗАЕМИ ЗА ВЪОРЖЕНИЯ И СТРОЕЖИ

Едно отъ голѣмитѣ предимства, ако и не единственото, на Солунското споразумение е тозъ, че България придоби равенство въ правата за въоръжение съ останалитѣ европейски народи. Днесъ, доколкото ни е известно, такова право не е добила само Унгария, което, впрочемъ, не ѝ попълни да мобилизира войската си презъ събитията, станали презъ последната есенъ и да покаже на свѣтъ, че е добре въоръжена и добре модернизирана материалната си частъ.

За България, обаче, признаването на правото за въоръжение имаше и това предимство, че ѝ позволи да склучва открито въоръжителни заеми въ чужбина и да попълни съ възможното най-бързо темпо това, което още липсва въ въоръжението на войската ѝ.

Правото на въоръжение и на склучване на въоръжителни заеми наложи гласуването въ края на м. октомврий 1938 г. единъ законъ, съ който се дава право на министра на войната да поема задължения въ чужбина за въоръжителни цели, възлизащи на 4,250 милиона лева, при максимална лихва 6%, за 12 години, като презъ пѣтитѣ две години ще изплаща само лихвитѣ.

При днешното усилено въоръжаване и развитие на външно-политическата обстановка, този заемъ е не само умѣстенъ, но е и крайно належащъ, защото народната отбрана и народнитѣ идели представляватъ отъ себе си нѣща, които предхождатъ всички останали държавни и стопански нужди на всѣка страна.

Ето защо, при тази крайна необходимостъ отъ въоръжителни разходи не може да става

Влогове и спестовностъ въ нѣкои страни въ сравнение съ България

Страна	Валута	Всичко влогове въ мѣстна валута (милиони)	На глава отъ населението		Спестовни влогове въ мѣстна валута (милиони)	На глава отъ населението	
			стна валута	Лева (мл.)		Чужда валута	Лева (мл.)
България	лева	14 278.6	2.289	2.289	7.863.7	1.261	1.261
Югославия	динари	11.238.0	729	1.399	—	—	—
Гърция	драхми	20.862.0	3.006	2.404	—	—	—
Румъния	леи	20.561.0	1.061	636	6.375	329	197
Турция	лири т.	272.6	16.37	1.097	85.4	5.13	344
Полша	злоти	3.498.8	101	1.583	2.358.6	68	1.067

и дума за отричане на тѣхната полезностъ, или за критикуването имъ по принципъ отъ хуманитарно-пасифистично гледище.

Вториятъ голѣмъ кредитъ отъ единъ милиардъ лева за задоволяване на нуждитъ на Б. д. ж. отъ подвиженъ и релсовъ материалъ бѣше гласуванъ отъ Народното събрание едва ли не едновременно съ въоръжителния при сѣжитъ финансови условия.

Нуждата на Б. д. ж. отъ подвиженъ материалъ е не по-малко очевидна, отколкото е тази за въоръжаване. Следъ постройката на много нови линии, следъ удвояването на нашия износъ и вътрешенъ трафикъ въ сравнение съ периода отъ кризата, българскитъ държавни желѣзници не можеха да останатъ при стария изхабенъ и вече излизащъ отъ употребление инвентаръ. Отъ друга страна, постройката на нѣкои нови ж. п. линии отъ стопанско-стратегическо значение, налагаше нови разширения и нови разходи за всички материални и персонални нужди.

Третиятъ кредитъ отъ 550 милиона лева бѣше гласуванъ въ полза на Министерството на благоустройството — дирекция на строежитъ. Този кредитъ съ право предизвика най-много критики, като случаятъ се използва, за да се направятъ неблагоприятни пресценки, изобщо за отдѣлянето на специална дирекция за строежи, която да изпълнява всички строежи по отдѣлнитъ ведомства и да се създава двойственостъ, както въ инициативата за строежи, така и въ методитъ на изпълнението имъ, въ контрола и т. н.

Всеобщо е убеждението, обаче, че подъ едни или други влияния се е стигнало до голѣми увлечения въ строежа на пжтища, които нѣма да се рентиратъ стопански и се троятъ твърде скъпо. Така, нѣкои пжтища, които нѣматъ нито стратегическо, нито го-

лѣмо стопанско значение се павиратъ съ камъни, докато биха могли много по-евтино и по-целесъобразно да се покриятъ съ други настилки, които да отговарятъ на нуждитъ и на срѣдствата на страната. Известно е, на-примѣръ, че за да се оправдава настилането съ камъкъ на едно шосе, презъ него трѣбва да минаватъ най-малко 1500 тона дневно. Мнозинството отъ павирацитъ се шосета, обаче, не понасятъ понастоящемъ, нито ще понасятъ нѣкога въ бъдеще, по-голѣмъ тонажъ отъ 500 тона дневно, а много отъ тѣхъ

свързватъ центрове, които и безъ това сж свързани съ желѣзопжтни линии, улесняващи съобщенията и поглѣщащи самитъ тѣ много милиарди държавни срѣдства. Шо се касае до българскитъ пжтища, въпрочемъ, не е голѣмнитъ тонажъ, нито тѣснитъ шини на колитъ, които толкова бързо ги развалятъ, а недобросѣвѣстното имъ изработване отъ страна на предприемачитъ, които ги правятъ така, че следъ известно време да се покриватъ съ локви и да се разяждатъ бързо и сигурно отъ водата, която се събира върху шосетата.

Но извънъ тѣзи стопански критики по строежа на шосета въ България, които бѣха изтъкнати само като указание, въ настоящия прегледъ насъ ни интересува повече финансовата страна на голѣмнитъ държавни заеми, отколкото стопанското приложение на сумитъ, които ще се получатъ отъ тѣхъ.

Една обща черта за всички заеми е начинътъ на тѣхното оформяване отъ страна на държавата. Заемитъ нѣма да бждатъ облигационни, а ще се посрѣщатъ съ държавни съкровищни бонове.

Това показва, че нѣма да сжществувва подписка за тѣхното покриване въ чужбина, а ще ни се отпуснатъ отъ нѣкои голѣми фирми, които ще отпуснатъ на България стокковъ кредитъ. За този характеръ на държавното задължение — срещу бонове, а не облигационно — допринася сигурно и клаузата, която фигурира въ всички спогодби на българското правителство съ портьоритъ по старитъ български заеми: че „ако се даде нѣкакво по-благоприятно третиране на която и да е българска държавна облигация къмъ чужбина, това третиране ще се разпростре върху старитъ външни български заеми“.

Нищо не е казано въ законитъ за тритъ заема относно гаранцитъ, които се даватъ

по тия кредити. Предвидено е само, че нужните суми за редовното им погасяване ще бъдат предвиждани във държавния бюджет и този на желѣзницитѣ. Остава, обаче, да се предполага, дали кредиторитѣ биха се задоволили само съ една подобна декларация. Въ закона не е предвидено сѣщо така никакво условие (като напримѣръ плащанията въ чужбина да се извършватъ съ износъ на стоки), което да ни покаже по какъвъ начинъ ще бъдатъ изплатени тѣзи кредити. Като се има предвидъ, обаче, че България и да иска нѣма да може да плаща въ чужбина съ друго, освенъ съ стоки, трѣбва да се предполага, че това условие се подразбира.

Що се касае до финансовитѣ и девизни тяжести, които ще легнатъ върху българското стопанство по погасяването на тия кредити, може лесно да се пресмѣтне, че следъ 1941 г. България ще трѣбва да отдѣля отъ бюджетнитѣ си приходи и отъ девизитѣ си около 800 милиона лева годишно само за новитѣ заеми.

Това е една голѣма сума, още повече като се има предвидъ, че внесенитѣ материали срещу тѣзи кредити нѣма да иматъ прѣко производителенъ характеръ и че тѣхното инвестиране въ българското стопанство и народна отбрана, нѣма да доведе до съответно на амортизацията имъ увеличение въ дър-

жавнитѣ приходи и въ девизнитѣ постѣпления.

Ясно е, следователно, че ако не се взематъ отъ сега мѣрки, за да се гарантиратъ едни по-добри държавни приходи презъ десетгодишния периодъ, започващъ отъ 1941 г., и не се направи всичко възможно за постоянното увеличение на нашия износъ поне въ размѣръ на новитѣ финансови задължения, новитѣ кредити ще въздействуватъ върху бюджета и народното стопанство ограничително, въ смисълъ, че ще отдѣлятъ една частъ отъ държавнитѣ приходи, които днесъ се изразходватъ за други цели и ще ги насочатъ къмъ изплащане на дълговетѣ, като сѣщевременно ще откъснатъ известни части отъ девизитѣ, употребявани за вносъ, за да се използуватъ за изплащане на кредититѣ.

Може да се предполага, че всички отговорни лица и стопански мислещи българи съзнаватъ добре последицитѣ отъ тия заеми. Като резултатъ на това съзнание, обаче, трѣбва да се премине къмъ действие, защото само съ целесобразна подготовка и дейностъ въ всички насоки ще може да се осигурятъ по единъ траенъ начинъ повече държавни приходи и повече девизи, за да се отговори на нуждитѣ на народната отбрана, безъ стопанството да понесе значителни сътресения и ограничения. А.

ЗАСТРАХОВАТЕЛНОТО ДѢЛО У НАСЪ ПРЕЗЪ 1937 ГОДИНА.

Проблемата за материалното обезпечаване членоветѣ на обществото въ сегашно време е свързана до голѣма степенъ и съ развитието на застрахователното дѣло. Животозастраховането е културно проявление на човѣка, особено отъ деветнадесетото столѣтие насамъ; то не само възвишава и облагородява човѣшкия духъ, но разрешава маса социални проблеми по пътя на голѣмитѣ добродетели: спестовността и предвидливостта.

Благотворното действие на застраховането, въ всичкитѣ негови разновидности, обяснява широкия размахъ на застрахователното дѣло въ цѣлия свѣтъ.

Първитѣ застрахователни операции у насъ датиратъ отъ преди 56 години, съ откриването на представителства отъ страна на нѣкои чуждестранни дружества. Успѣхитъ на чуждестраннитѣ дружества у насъ поощриха създаването на чисто народни застрахователни предприятия (акционерни отъ 1891 г. и кооперативни отъ 1903 г.). Следвоенниятъ периодъ за регистрира грѣшки и отклонения въ нашето застрахователно дѣло, каквито, впрочемъ, сѣществуваша и въ всички други стопански области. Създадениятъ у насъ презъ 1926 г. държавенъ контролъ върху застрахователнитѣ предприятия допринесе сѣществено за тѣхното стабилизиране и нормализиране.

Днесъ българското застрахователно дѣло стои на подобающа висота. Неговиятъ възходъ е на лице. То намира благоприятни условия за развитие въ социалното чувство на българската общественостъ и постоянното просперирание на националното стопанство. Официалнитѣ данни, които се съдържатъ въ публикуванитѣ отчети на всички действующи въ страната застрахователни предприятия въ края на 1937 година, даватъ следната картина на българското застрахователно дѣло.

1. Брой на застрахователнитѣ предприятия.

- а. Български акционерни:
 - 8 за животъ и други клонове
 - 1 само за пожаръ
 - 1 само за транспортъ
 - 1 презастрахователно

или 11 съ внесенъ капиталъ лв. 89.944.889.
Нѣкои отъ горнитѣ дружества образуватъ групата „Балканъ“. Тя съдържа 3 дружества, включително презастрахователното дружество. Капиталътъ на групата възлиза на лева 28.000.000.— който е показанъ въ горния общъ капиталъ на акционернитѣ дружества.

б. Кооперативни:

- 6 за животъ и други клонове
- 1 за само за пожаръ

или 7 съ дѣлови вноски лева 351.100

При кооперативните застрахователни предприятия не се внася основен капитал, както това е при акционерните дружества; знае се, че последните отстъпват по-голямата част от печалбите си на своите акционери.

Въ общити данни за кооперативните дружества липсват данните още за едно кооперативно дружество, което не е дало публичен отчет за своите операции през 1937 г.

в) Чуждестранни предприятия:

6 за живот и други клонове

5 за само пожар

или 11 съ внесени въ страната капиталъ лева
17.000.000.—

Чуждестранните дружества действуват като клонове на своите централи отъ следните страни:

3	отъ Франция съ капиталъ	7.000.000.—
2	" Германия "	2.000.000.—
2	" Италия "	4.000.000.—
2	" Англия "	2.000.000.—
1	" Швейцария "	1.000.000.—
1	" Испания "	1.000.000.—
	Всичко	17.000.000.—

Тукъ не се включватъ данните за ликвидиралото дружество „Австрийски Фениксъ“, чийто портфейл въ страната се администрира отъ Чиновническото кооп. въз. застрахователно дружество.

Споредъ горните данни въ края на 1937 г. въ страната действуватъ:

- 10 бълг. акц. предприятия (безъ презастрахователното д-во „Балканъ“)
- 7 кооперативни предприятия
- 11 чуждестранни

или 28 предприятия съ к/л лв. 77.944.880.—

II. Клонъ „Животъ“ — прѣки работи

Застраховките въ сила въ края на 1937 г. се изразяватъ така:

а. Български акц. дружества.

8 дружества иматъ въ сила
полици 84.634 за капиталъ 1.824.092.062
срѣдно на 1 д-во се падатъ полици 10.579 за капиталъ 228.011.508

б. Кооперативни дружества.

6 дружества иматъ въ сила
полици 103.526 за капиталъ 2.354.347.980
срѣдно на 1 д-во се падатъ полици 17.254 за капиталъ 392.391.330

в. Чуждестранни дружества.

6 дружества иматъ въ сила
полици 9.917 за капиталъ 554.260.772
срѣдно на 1 д-во се падатъ полици 1.653 за капиталъ 92.376.795

Отъ горните данни се вижда:

а. Въ края на 1937 г. въ страната действували по кл. „животъ“ (прѣки работи): 8 български акционерни дружества, 6 кооперативни дружества и 6 чуждестранни или всичко 20 дружества.

б. Общиятъ брой на полиците въ сила въ края на 1937 г. възлиза на 198.077 полици за капиталъ лева 4.732.700.814.—

Процентно тия данни между предприятията се разпредѣлятъ така:

а. Българските акц. дружества държатъ: отъ броя на полиците 42.7%, а отъ застрахования капиталъ 38.54%

б. Кооперативните дружества държатъ: отъ броя на полиците 52.3% а отъ застрахования капиталъ 49.75%

в. Чуждестранните дружества държатъ: отъ броя на полиците 5%, а отъ застрахования капиталъ 11.71%

Отъ общия застрахованъ капиталъ националните д-ва държатъ 88.28% а чуждестранните д-ва държатъ 11.71%

По-голямъ процентъ отъ 10% държатъ следните дружества:

Чиновнич. кооп. въз. застрах. д-во 34.61%
Балканъ 13.41%
Учителска каса 10.85%

Отъ застрахования капиталъ при кооп. д-ва Чиновническото д-во държи 70%.

III. Събрани премии и изплатени щети (безъ данните за презастр. д-ва)

а. по клонъ „Животъ“

8 бълг. акц. д-ва събрали премии лв. 85.728.641
а платили полици лв. 34.907.248
6 коопер. д-ва събрали премии лв. 112.252.482
а платили полици лв. 55.271.577
6 чуждестр. д-ва събр. премии лв. 28.658.117
а платили полици лв. 8.541.550

всичко лв. 98.720.375 226.639.240

б. по други клонове (пожаръ, злополука транспортъ и пр.)

8 бълг. акц. д-ва събрали премии лв. 46.327.211
а платили щети лв. 16.948.574
3 коопер. д-ва събрали премии лв. 19.025.638
а платили щети лв. 3.316.537
4 чуждестр. д-ва събр. премии лв. 14.862.270
а платили щети лв. 4.612.988

всичко лв. 24.878.099 80.215.119

или всичко събрани премии по всички клонове лева 306.854.359, а платени суми на застрахованите общо лева 123.598.474, т. е. около 40% отъ събраните премии.

Отъ горните данни се вижда, че по отношение размѣра на събраните премии по клонъ „животъ“ надмощие взематъ кооперативните дружества, а по отношение премиятъ по другите клонове надмощието е на страната на българските акц. дружества.

Събрани премии по клонъ „животъ“ надъ 10 милиона иматъ следните дружества:

Чиновн. кооп. въз. застр. д-во лв. 78.749.803
Балканъ 30.031.003
Учителска каса 25.965.083
България 18.594.962
Орелъ 12.958.336
Витоша 11.319.675

А по клонъ „пожаръ“ и др. клонове иматъ събрани премии надъ 5 милиона следнитъ дружества:

Балканъ	17.085.986
Чиновн. кооп. вз. застр. д-во	12.800.965
България	10.579.452
Орелъ	8.090.742
Български Фениксъ	6.145.125

IV. Загуби и печалби.

Пълната характеристика на приходитъ и разходите на застрахов. предприятия се получава само при наличността на всички данни, изложени въ подробнитъ таблици, които изразяватъ крайнитъ резултати отъ общата застрахователна стопанска дейность. Анализътъ и съпоставкитъ на тия данни представлява една важна работа при разглеждането на застрахователнитъ предприятия и при вземане становище за тенденцията въ тѣхното бъдеще развитие. Също и за характеристика на спжнкитъ и поощренията, които предприятията срѣщатъ въ своя пжтъ. Това разглеждане с една самостоятелна работа, която се нуждае отъ съвсемъ пълни данни. За съжаление, не всички дружества придружа-

ватъ съ тия данни пуоликуването на годишнитъ си баланси.

Въ края на 1937 г. дружествата сж приключили смѣткитъ си както следва:

а. Българскитъ акц. д-ва (безъ презастр. д-во) сж дали обща чиста печалба 13 251.075 лв.

Отъ тая цифра значителнитъ дѣлове се падатъ на;

Група „Балканъ“ лв. 8.353.441 т. е. 64%

„България“ лв. 4.002.787 т. е. 31%

б. Кооперативнитъ д-ва сж реализирали:

5 дружества чиста печалба 10.348.400 лв.

2 дружества сж дали загуба 487.967 лв.

Грамадната частъ отъ чистата печалба има Чиновническото кооп. вз. застрахователно

дружество, а именно 9.138.037 лв., т. е. 88%

в. Чуждестраннитъ д-ва сж реализирали:

8 дружества чиста печалба 1.710.085 лв.

3 дружества сж дали загуба 1.205.000 лв.

Или общата чиста печалба е 25.309.560 лв.

а общата загуба 1.692.967 лв.

Чиста печалба 23.616.593 лв.

V. Активитъ и пасивитъ на всички дружества (безъ презастр. д-во):

а. Пасиви

	Внесенъ основенъ капиталъ	Техн. резерви	Разни фондове	Трети лица	Всичко
Български акц. дружества	77944889	626023371	46026461	62101030	812095751
Кооперативни	351100	681872457	77184938	58032379	817449874
Чуждестранни	17000000	126017856	4975136	69560950	217553942
	95295989	1433913684	1.8186535	189691359	1847090567

б. Активи

	Каса, банки и влогове	Ценни книжа	Имоти движими и недвижими	По заеми, ипот. аванси с/у застр. полици	Трети лица	Всичко
Български акц. дружества	80798567	92529957	208420238	310979142	119367847	812095751
Кооперативни	182132330	47362835	256035183	281120560	50789966	817440874
Чуждестранни	49835333	28795373	60514407	33879934	44528895	217553942
	312766230	168688165	524969828	625979636	214686708	1847090567

Горнитъ данни за активитъ и пасивитъ на дружествата сж почерпени отъ тѣхнитъ баланси, като се изключватъ статистическитъ с/ки. Безспорно тия данни биха претърпѣли известни корекции при съответнитъ данни за действителната (пазарната) стойность на не-

движимитѣ имоти и реалнитѣ размѣри на тѣхнитѣ вземания. При все това публикуванитѣ баланси даватъ следната картина на активитѣ на дружествата, действовали въ страната къмъ края на 1937 година, безъ презастрахователното дружество „Балканъ“ и то само за дружествата, които работятъ по клонъ „животъ“, смѣсено съ другитѣ клонове.

1. Чиновн. кооп. вз.-застр. д-во	658,243,417 л.
2. Балканъ (група)	298,510,918 „
3. България	191,817,247 „
4. Витоша	113,618,223 „
5. Учителска каса	103,808,903 „
6. Орелъ	91,576,972 „
7. Български фениксъ	51,835,674 „
8. Асикурациони женерали	50,925,569 „
9. Риунионе адриатика	49,599,067 „
10. Сила	45,114,556 „
11. Юнионъ	44,201,436 „
12. Виктория	31,988,864 „
13. Военна каса	23,698,168 „
14. Задруга	23,444,621 „
15. Континенталъ	12,516,430 „
16. Насионалъ	6,635,865 „
17. Испански фениксъ	5,550,608 „
18. Земедѣлецъ	5,135,483 „
19. Земя	2,793,705 „

20. Бѣлг. юнионъ ————— 2,208,042 л.

Горнитѣ данни изразяватъ въ едри линии състоянието на застрахователното дѣло въ страната. Би представлявалъ голѣмъ интересъ и самиятъ застрахованъ обектъ, т. е. кои социални категории се обхващатъ отъ застрахователната защита и въ какви размѣри се простира последната. Тия сведения, обаче, не сж изразени въ отчетитѣ на дружествата.

На всѣки случай утѣшително е явлението, че цифрата на застрахования капиталъ за „животъ“ ежегодно се увеличава. Така, въ края на 1933 г. тя е била 3 милиарда и 922 милиона, а къмъ края на 1937 година е надъ 4 милиарда и 700 милиона. Срѣднитъ застрахованъ капиталъ по една застрахователна полица е 23893 лева. Този размѣръ, сравнително е незначителенъ, но той има тенденцията да се увеличава.

Може да се каже, че застрахователното дѣло въ България се издига върху самостоятелна основа. Събранитѣ спестявания чрезъ него, възлизаци на 1 милиардъ и 700 милиона лева, оставатъ въ националното стопанство, за да изпълнятъ своето социално и народостопанско предназначение.

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ГЕРМАНИЯ И АНГЛИЯ НА БАЛКАНИТѢ.

Въ международното стопанство всѣка разрешена проблема предизвиква не начало на редица нови проблеми, които поставятъ на карта жизнени интереси на цѣли страни, довеждатъ до нови голѣми зависимости, или означаватъ преориентиране на нѣкои народни стопанства.

Такъвъ е случаятъ и съ разкжсването на Чехословашко. Следъ като политическото значение на тази страна се сведе до нула и системата отъ съюзи, съ която Чехословашко бѣше свързано, пропадна, въпросътъ за нѣмската експансия на югоизтокъ стана най-актуалниятъ въпросъ, засягащъ не само балканскитѣ, по и общоевропейскитѣ интереси.

Би трѣбвало да се отбележи, че разискванията по този въпросъ сж много по-оживѣни въ Англия, отколкото въ Франция, въпрѣки че последната е въ по-тѣсни политически връзки съ балканскитѣ страни (съ изключение на България), отколкото Англия.

Въ самата Англия, министъръ-председателътъ Чембърлейнъ бѣше принуденъ, при едно запитване въ парламента да заяви, че географското положение на Германия е такова, че въ стопанскитѣ отношения въ южно-европейскитѣ страни тя трѣбва да стои на първо

мѣсто, докато английскитѣ интереси сж насочени въ друга посока.

Но когато единъ министъръ говори, дори когато това е министъръ председателятъ на Англия, той се ръководи отъ политически съображения. И въ случая политическитѣ съображения сж били да не се дразни Германия, съ която предстоятъ още доста преговори и която все още не е напълно улегнала въ своята външна експансия.

Съ политически страхове могатъ да се обяснятъ и последнитѣ пктувания на грѣцкия и румжнския крале въ Англия, както и на югославския регентъ князь Павелъ. Това е така, защото стопанскитѣ изгоди, изразени въ благоприятни цени, пазари и развѣтие, които осигурява Германия на балканскитѣ страни, не представляватъ неблагоприятна стопанска ориентация.

Но при все, че политиката доминира при разглеждането на стопанскитѣ въпроси, свързани съ Юго-Източна Европа, общественото мнение въ Англия продължава да се занимава най-усилено съ стопанското положение на Балкана.

Тукъ мненията сж до известна степенъ подѣлени, като едни смѣтатъ, че е отъ стопански интересъ за Англия да защити балканскитѣ страни отъ германската експансия,

докато други намиратъ, въ съгласие съ изка-
ното мнение на г. Чембърлейнъ, че на Гер-
мания трѣбва да се остави тамъ една сво-
бодна зона на интереси и влияния, за да се
отклонятъ агресивнитѣ ѝ стопански напори
къмъ други, по-важни за Англия области и
посоки.

Най-мѣродавното английско гледище, оба-
че, изразява, както винаги, рѣководното ан-
глийско списание „Економистъ“, като въ пѣ-
колко студии разглежда голѣмитѣ въпроси,
свързани съ германското стопанско нахлу-
ване на Балкана.

За насъ е отъ извънредно голѣмъ инте-
ресъ да проследимъ това официозно англий-
ско становище, защото отъ него проличаватъ
и възможноститѣ, които останалитѣ балкан-
ски страни, съ изключение на Турция, иматъ
въ отношенията си съ Англия, както и въ-
роятноститѣ да получатъ английска под-
крепа било подъ формата на заемъ, било
подъ формата на субсидии за своитѣ стоки.

За да се разбере, обаче, какво представ-
ляватъ южно-европейскитѣ и сръдно-евро-
пейскитѣ страни на Европа за стопанска Ан-
глия, би трѣбвало да се види тяхното участие
въ външната търговия на Англия, а то е
било презъ 1937 г. следното:

	Процентъ отъ англ. търговия	Вносъ
Западна Европа	11	9 3/4
Северна Европа	9 1/4	14 1/2
Центр. и Ю.-Източна Европа	3	3
Британски доминиони . . .	31 1/2	33
Британски колонии	17	6 1/2
Южна Америка—Аржентина	3 3/4	5 3/4
Останала частъ	3 1/4	2

Както се вижда, стопанското значение на
Сръдна и Юго-Източна Европа за Англия е
свършено незначително, и при това стран-
нитѣ, които участвуватъ едва съ 3% въ ан-
глийската търговия, сж Италия, Чехословашко,
Турция, Румжния, Югославия, Гърция, Ун-
гария и България.

Отъ друга страна, отъ интересъ е да се
види участието на Англия и на Германия въ
външната търговия на централно и южно-
европейскитѣ държави. Това участие е по-
казано въ следната таблица: (вдѣсно горе).

Както се вижда, макаръ и въ Италия, Бъл-
гария, Гърция и Турция английскитѣ вносъ
да е намалѣлъ, измѣстване на Англия отъ
Германия общо въ цѣлата областъ не е ста-
нало, тъй като въ останалитѣ страни вно-
сътъ отъ Англия се е увеличилъ.

Въ своята експансия къмъ юго-изтокъ Гер-
мания е използвала като най-мощно сръд-
ство клирингитѣ. Главната целъ на тази ек-
пансия е да осигури на Германия сурови
материали и хранителни продукти. Наистина,
тия материали и продукти не сж липсвали

		Англ. дѣлъ (въ %)			Герм. дѣлъ (въ %)		
		1936	1937	1938	1936	1937	1938
Италия	Вносъ	9.6	8.8	3.9	14.8	15.7	23.0
	Износъ	9.8	8.8	6.1	14.8	14.2	17.2
Чехослов.	Вносъ	4.1	4.1	6.3	46.2	40.	19.7
	Износъ	6.9	5.5	8.7	37.9	33.5	21.0
Турция	Вносъ	12.2	12.3	7.1	17.5	25.3	43.7
	Износъ	9.6	9.9	7.1	13.8	15.1	38.5
Румжния	Вносъ	7.3	10.8	10.0	36.6	28.6	40.1
	Износъ	6.3	14.0	9.0	37.0	18.7	27.1
Югославия	Вносъ	5.6	7.4	7.8	33.0	31.0	33.6
	Износъ	1.3	2.1	7.4	24.1	33.4	35.2
Гърция	Вносъ	12.5	13.6	11.0	10.6	11.9	30.2
	Износъ	11.8	23.4	9.6	25.6	8.7	32.1
Унгария	Вносъ	2.8	4.7	5.3	33.2	38.0	44.2
	Износъ	3.6	6.9	7.1	42.1	45.3	36.4
България	Вносъ	8.9	10.4	4.7	29.8	31.9	58.0
	Износъ	8.9	2.5	13.9	42.4	41.0	47.1

на свѣтовнитѣ тържища, но за да се търси
отъ Германия тяхното доставяне непременно
отъ Юго-Източна и Сръдна Европа, причината
е, че отъ тия страни тя може да си ги до-
стави безъ да плаща девизи, а като ги уреди
по клиринга и ги заплати съ готови фабри-
кати, отъ които югоизточнитѣ европейски
страны не винаги сж имали належаща нужда.
Така напримѣръ, изтъква се, че Югославия
е била заставена да купи огромно количе-
ство ненуженъ аспириръ, Румжния е трѣб-
вало да внесе много хиляди пишущи машини,
а Гърция стотици хиляди устни хармоники.

Но нуждитѣ на Германия отъ сурови ма-
териали и храни сж голѣми. Така презъ
1937 г. тя е внесла такива за 3 милиарда
райхсмарки. Но внесенитѣ количества сж се
указали недостатъчни и нормалнитѣ нужди
на тази голѣма страна отъ сурови материали
и храни се изчисляватъ на около 3.5 до 4 ми-
лиарда райхсмарки.

Странитѣ отъ Юго-Източна Европа могатъ
да задоволятъ около 50% отъ тия нужди. Но
тъзи възможности не лежатъ въ настоящето
а въ бъдещето. За да могатъ да се покрятъ
50% отъ германскитѣ нужди отъ сурови ма-
териали, необходимо е да се разработятъ
много подземни богатства на Балканитѣ и да
се обработва земята по-интензивно.

Известни рудни находища вече сж открити,
но за много други трѣбва да се правятъ про-
учвания, за да се установи дали има сми-
сълъ да се разработватъ.

Ако се направи едно проучване по главни
износни артикули на дунавскитѣ страни, до-
биватъ се следнитѣ интересни резултати:

Зърнени храни. Германия внася
сръдно годишно зърнени храни около 41
милиона метрически квинтала (по 100 кгр.).

Експортният излишък на южно-европейските страни от зърнени храни възлиза годишно на 46 милиона метрически квинтала. Значи във това отношение нуждите на Германия могат да бъдат задоволени напълно.

Дървен материал. След присъединяването на Австрия, вносните нужди на Германия от дървен материал бяха сведени от 44.5 милиона метрически квинтала на 27.5 милиона квинтала. Износът на дървен материал от Румъния, Чехословакия и Югославия възлиза годишно на 38 милиона метрически квинтала. Значи и във това отношение Германия би могла да стане независима от внос от други страни.

Тютюн. Износните излишци на България, Турция и Гърция възлизат на 1,000,000 метрически квинтала, докато германските нужди възлизат на 900,000 квинтала.

Боксит. Германските вносни нужди от боксит възлизат на около 13 милиона метрически квинтала годишно. Досега износните излишци на Югославия и Унгария са били 8 милиона метрически квинтала, но като резултат на една интензификация на производството, последното може да бъде увеличено.

Медна руда. Нуждите на Германия възлизат на 5.5 милиона метрически квинтала годишно и могат да бъдат изцяло задоволени от производството на Румъния и Югославия, ако то се интензифицира.

Кож. Германските нужди от 1.5 милиона метрически квинтала годишно могат да бъдат задоволени от износа на България, Румъния, Гърция, Турция и Югославия. Същото се отнася и до хранителните продукти, като месо, яйца, зеленчуци, овощи и други.

Недостатъчни са източниците на Юго-Източна Европа що се отнася до желязната руда, каквато Германия консумира във размър на 206 милиона метрически квинтала и което количество ще бъде намалено след пълното разработване на мините във Австрия. Но, въпреки това, възможностите на дунзкските страни са недостатъчни, за да задоволят пълните нужди от желязна руда.

Също така недостатъчни са източниците на петрол. Като се има предвид, че Германия внася годишно 30—40 милиона метрически центнера, а румънското производство възлиза на 7—8 милиона центнера, ще се разбере, колко голям е остатъкът, който не може да се покрие от балканското производство.

Общо взето, обаче, южно-европейските държави, чийто срѣден износ за 1937 г. възлиза на крѣгло 2,000 милиона райхсмарки, не са във състояние да посрещат сега повече от 20% от германските нужди от сурови материали.

Текущият износ на тия държави, обаче,

днес е значително под потенциалните им възможности. Едно бързо развитие на техните източници, съпроводено съ съответно по-бързо индустриализиране, ще засили много германското стопанско положение. Във това отношение германската търговска политика е излязла съ конкретен план след мюнхенската спогодба. На първо място тя се стареа да подобри съобщителните срѣдства и да засили производството на огъни сурови материали, по отношение на които германското народно стопанство е дефицитерно.

На второ място този план предвижда едно засилване на индустрията във балканските страни, за да осигури единъ значителен пазаръ за своите машини и други фабрикат.

Като една предпоставка и едно указание за осъществяването на този план, може да служи установяването на твърди камбиални курсове за райхсмарката от страна на Румъния и Югославия, една мѣрка, която дълго беше искана от страна на Германия и отказвана от Югославия и Румъния.

Другите срѣдства, които Германия употребява, за да затвърди своето надмощие във дунавския басейн, са установяването на твърди цени на по-високо от срѣдното световно ниво, отпускане на дългосрочни стокови кредити, главно по въоръженията, и преориентирането на цялата външна търговия на засегнатите страни съ прилагането на клирингите и останалите горсизброени срѣдства.

Наистина, дунавските страни имат нужда от внос на тропически и субтропически сурови материали и произведения, които не може да им достави Германия. И може би поради това д-ръ Функ заяви, че Германия няма за целъ да попрѣчи на южно-европейските държави да търгуват и съ други страни. Но англичаните се съмняват въ това изявление и „Економистъ“, съ добре подцертана ирония, казва: „Може би тази декларация е по-искрена, отколкото изпримър постоянните протести на Япония, че не респектирала принципа на отворените врата въ Китай, но явно е, че германската търговска политика въ Европа няма да свърши безъ установяването на едно въ изключителна степенъ доминиране“.

Наистина, и малките дунавски държави биха съ противопоставили на едно пълно подчиняване на германската политика, защото, ако тѣ развият своите естествени минни и други източници, трудно е да се повѣрва, че ще направят това само въ полза на Германия.

Любопитно е да се види и английското становище къмъ тази германска експансия на югоизток. Отъ гледището на сегашните английски интереси, германското разширение е безъ значение. Англия не е засегната

съ нищо, а освен това, ако към стопанското доминиране не се прибави и политическо, режимът на изкуствено високите цени, който поддържа Германия за балканските произведения, носен въ себе си причината за едно отпадане на германското влияние, щом като износните цени стават нормални и се изравняват със световните.

Но опасността за Англия лежи въ бъдещето. Задава се въпроса: какво ще стане, ако клиринговите връзки на Германия, заедно със своите резултати, се разпространят и върху други страни, със които Англия е въ по-близки връзки, отколкото съ тия от дунавския басинъ?

Едно разширяване на сегашния затворенъ кръгъ на влияние на Германия ще влѣзне въ стълкновение съ английските интереси, тъй като Англия е много зависима отъ вноса на стоки и ако Германия повиши цените на суровите материали, отъ това ще се повиши цената и на английските фабрики, а заедно съ това ще се намалят и конкурентоспособността ѝ на ония пазари, на които днесъ

Германия не може да стѣпи поради високите си цени.

Днесъ за днесъ, това развитие на нѣщата налага на Англия само по-внимателно следене на развоја на Германия, а утре може би ще ѝ наложи много отъ методите, които днесъ се отричатъ въ името на либералните идеи.

Що се касае до балканските страни, на тѣхъ остава повече да бждатъ свидетели, отколкото творци на собствената си съдба. Това е така, защото балканските страни сѣ бедни, произведенията имъ сѣ твърде специфични и предъ тѣхъ се слага като най-важна проблема повишаването на жизнения уровень на населенията имъ, които тѣнатъ въ мизерия. А Англия нѣма да пожелее да имъ помогне, тъй като нѣма значителни стопански и политически интереси на северозападъ отъ Босфора.

Когато трѣбва да се живѣе и когато нѣма много пътища къмъ срѣдствата за животъ, бедните хора и народи не могатъ много да избиратъ. А.

ПЛАНЪТЪ НА ПОЛЪ РЕЙНО ЗА СТОПАНСКОТО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ФРАНЦИЯ.

На 13 ноември 1938 г. френскиятъ министъръ на финансите г. Полъ Рейно държа по радиото една голѣма речъ отъ името на правителството, съ която изложи тежкото положение на Франция и заяви, че правителството е твърде решено да се справи съ злото. Въ последствие тази речъ бѣше на нѣколко пѣти допълвана, но основните ѝ мисли останаха.

Съ красиви и силни фрази г. Полъ Рейно нарисувъ една картина, която наистина би могла да отчасъ човѣка. Неговите констатации, обаче, представляватъ може би най-ценното въ цѣлата речъ. Съ единъ рѣдъкъ талантъ той опростява твърде сложните стопански и социални проблеми, които се слагатъ предъ Франция, и излага съдържанието имъ по такъвъ начинъ, че не може да не направятъ впечатление на слушателя.

Неговата първа констатация е, че френските финансии сѣ въ лошо положение не поради финансови, а поради стопански причини. Държавата е бедна, защото и народътъ, който стѣля отъ приходите си за нейната издръжка, също така е беденъ.

А народътъ сѣ беденъ, защото френската индустрия днесъ стои на последно мѣсто между индустриите на конкуриращите я голѣми индустриални страни. Презъ 1933 год. Франция е произвеждала толкова жельзо, колкото и Германия. Днесъ тя произвежда четири пѣти по-малко. Пласментътъ на индустриалното производство въ чужбина намаля наполовина. Транспортътъ намалява въ заплашителенъ размѣръ. Броятъ на безработните се е увеличилъ съ 40.000 за една

година, въртѣйки социалните реформи на правителството. Собствениците на акции, а това е голѣмата частъ отъ народа, презъ последните години сѣ загубили 60% отъ вложените капитали, а остатъкътъ отъ 40% е въ обезценени наполовина франкове. Франция изчерпва своите резерви и живѣе за смѣтка на капиталите си.

Въ Франция не се строи. При днешното темпо на строежъ, Парижъ би могълъ да се поднови най-малко за четири столѣтия. Мореплаването отпада. Отъ трето мѣсто презъ 1900 година и пето презъ 1914 г. днесъ Франция заема осмо мѣсто въ морския трафикъ.

Независимо отъ този общъ упадъкъ, презъ 1939 г. държавата трѣбва да похарчи 25 милиарда франка само за нови въоръжения.

При тия обстоятелства лесно обяснимо е, че бюджетътъ свършва съ дефицити и че държавното съкровище прави все нови и нови заеми. Но сѣ намѣсатъ си на пазаря на капиталите, държавата измѣства частните капитали, които се нуждаятъ отъ срѣдства за своето производство. Това е така, защото държавата не държи смѣтка за плащаните лихви и се интересува само какъ да се снабди съ повече пари, безъ огледъ на високата лихва и изплащането имъ. Единъ индустриалецъ, който трѣбва да държи смѣтка и за рентабилността на предприятието си, естествено, не може да не се грижи и за поносимостта на заемите. Поради това и частните производствени капитали не могатъ да намѣрятъ необходимите имъ заеми на тържището, индустрията ограничава работата си и

процесът на замиране на стопанството се засилва.

При това, нуждите на държавата, на железниците и на самоуправителните тела са такива, че не могат да се задоволят без заем, които, ако трябва да задоволят само най-острите нужди, ще възлзват на повече от 60 милиарда франка.

След тия констатации, които се признават от цялото правителство, последното взема своето решение за действие.

Обстановката, въ която ще стане стопанското възкресяване на Франция, според г. Пол Рейно, трябва да бъде класическата: капиталистическа и либерална, заедно с характерните особености на капиталистическия строй — печалбата, индивидуалният риск, свободата на пазарите и конкуренцията.

Подъ „свобода на пазарите“ тук трябва да се разбира отричането на контрола върху девиантите, който според г. Рейно има само отрицателни страни.

Избраният метод на действие е на границата „между принудата и свободата“. Той се свежда въ най-общи линии до следното: По-свободен режим за цените, по-свободен режим за кредита и по-свободен режим за труда.

„По-свободни цени“ означава правото на фабриките да увеличат цените на едро, като цените на дребно останат „под контрол“.

„По-свободен режим за кредита“ означава ограничаване на изсмукването на народните спестявания с заеми от държавата, за да могат на пазара да се реализират частни производствени кредити. За да може държавата да престане да живее от заеми, обаче, трябва да се уравниеси бюджета, като се намалят разходите и се увеличат постъпленията.

Намаляването на разходите ще стане като се преустановят някои обществени строежи, като се уволнят 40.000 железничари и се ограничат назначенията на държавни чиновници.

Увеличението на приходите ще се осъществи като се увеличат данъците върху консумацията, като се увеличи размера на данъка върху дохода с около 30%, като се приложи едно увеличение от 25% върху дохода от купони на ценните книжа и като се уреди една цяла серия от мърки за допълнителни увеличения на доходите.

По-свободен режим за труда, най-после, означава окончателна ликвидация с 40 часовата работна седмица. Според г. Рейно Франция трябва да увеличи производството си с 30—40%. Ако всички безработни бъдат настанени на работа, увеличението на производството няма да нарастне с повече от 7—8%. Значи трябва да се работи повече от всички и да се почива по-малко.

„От сега нататък въ Франция няма да се почива два дни седмично“.

Въ едно заседание на радикалната парламентарна група въ Франция г. Даладиес допълнил изложението на г. Рейно с някои цифри, които също така са твърде характерни. Според г. Даладиес финансовото положение след 1936 г. се е влошило извънредно силно. Обикновените държавни разходи са се увеличили с 10 милиарда франка, тези на железниците с 8 милиарда франка, а на големите самоуправителни тела — с 5 милиарда. За по-малко от две години са създадени повече от 200,000 нови държавни и обществени служби. Днес въ Франция има половин милион железничари и 400,000 държавни пенсионери, 200,000 пенсионери на железниците и 300,000 при самоуправителните тела.

Общите икономии, които се предлагат да станат според френския правителствен план, възлизат на около 5—6 милиарда франка, а новите приходи ще възлзват на около 8³/₄ милиарда франка. Съ това, обаче, едва ли би се разрешил въпроса за равновесието на държавния бюджет, тъй като само за въоръжения през 1939 г. ще се изхарчат нови 25 милиарда франка.

Имайки предвид този печален стопански и финансов баланс, направен от най-отговорните места на Франция, ний можем и трябва да се запитаем: предвидените мърки въ състояние ли са да възврат благоденствието на Франция, тяхната ефикасност действителна ли е или въображаема и въ какво се различава от предшестващите и опити на френските правителства?

На първо място важно е да се отбележи, че новият план има дефлационистичен характер. Този му характер трябва да се неминувемо да го доведе до сблъскване с работническите интереси и работническите организации и депутати, което и стана, като социалистическите и комунистически организации реагираха с общата стачка на 30 ноември 1938 г.

Въ това се крие и съществена разлика между новия и старите планове на последните правителства за стопанското повдигане на Франция.

Втората характеристика на новия френски стопански планъ лежи въ това, че той е основан върху идеята за увеличение на производството. Планът ще бъде успешен, ако производството се увеличи. Но изхвърлянето на работници и на чиновници от работа, силното облагане на доходите и всички останали мърки въздействуват въ обратния смисъл — на намаляване на консумацията и производството.

Ако ли пък производството не се увеличи

чи, не ще могат да се увеличат държавните приходи и цялата система ще рухне. Изобщо, несигурността въ производствения възможности на страната води до несигурност въ резултатите на всички останали държавни мероприятия — и въ тия за кредитното възстановяване и въ тия за уравнивяването на бюджета.

А независимо от тази несигурност, планът ще трябва да се осъществява въ една атмосфера на конфликт между труда и капитала, поради отнемането на трудовите придобивки на Леон Блумовото законодателство и от друга страна — въ атмосферата на трескаво въоръжаване, което поглъща много десетки милиарди франка.

Общият дефект на този планъ, споредъ насъ, се крие въ нерешителното възприемане на полумърки и въ страха отъ възприемане на по-пръки и по-резултатни стопански методи, които отдавна вече се прилагатъ отъ почти цяла Европа.

Идеята, че печалбата на частното лице е достатъченъ лостъ за издигането на народното стопанство, нъкъ дори и само за усиlena дейностъ на частните предприемачи, вече е изъ основни погръшна. Особено, когато се очаква частната инициатива да се прояви при единъ режимъ, който преследва съ все по-тежки облагания предприемаческата печалба, когато съществува панически страхъ у сискулиращите капиталисти отъ затварянето на камбиалните граници и когато съществува политическа несигурностъ и опасностъ отъ война.

Всѣки единъ планъ изисква методичностъ въ преследването му и принуда за тия стопанстващи лица, които не искатъ да се подчинятъ на повеленията му. Въмѣсто тази принуда, обаче, г. Полъ Рейно и правителството на г. Далади предвижда убеждаването на частните лица.

„Ние нѣма да заставяме никого да ограничава свободата си, но ние апелираме къмъ всички да присъединятъ усилията си къмъ нашите“. Ако тия „всички“ не се присъединятъ поради лични интереси, поради социални противоречия или политически влияния, тогава и моторната сила, която трябва

да дава все повече обороти на народното стопанство, ще престане да действа.

Отъ друга страна, вече се поставя и принципниятъ въпросъ: може ли да съществува и да просперира една либерално-капиталистическа система въ една до голѣма степенъ изолирана държава, заобиколена отъ планоно и принудително регулирани стопанства? Може ли една държава, въ която правото на стъпки се прилага най-широко и спъва на всѣка крачка стопанския животъ, въ която никой не може да бѣде заставенъ да ориентира предприемчивостта си къмъ издигане на общото стопанство, а не къмъ добиване на най-добра рента отъ стопанската си дейностъ или бездействие, може ли при тия условия да се нагони напредъкъта на околните национални стопанства, при които всичко е насочено само къмъ една целъ: стопанско разширение и превъзходство?

При настоящето разпределение на стопанствата въ Европа, почти 80% отъ тѣхъ живѣятъ при режими на строга регламентация и на планоно насочване. Тогава неефекасните методи на капиталистическо-либералния строй могатъ да търсятъ и да намѣрятъ равни условия на проявление само въ Англия и донѣкъде въ Съединените Щати. Но това не сж единствените мѣрдавні пазари и конкуренти на френската външна търговия и на френската стопанска дейностъ.

Въ този голѣмъ опитъ на френското правителство, все пакъ, при който то се стреми да възстанови френското народно стопанство, като приложи само частъ отъ методите на планоно-регулirаниите стопанства, оставйки свободно проявяващи се основните елементи на либерално капиталистическия строй, ние виждаме една голѣма, може би последната голѣма борба на два противоположни стопански принципа: тѣзи на стопанския либерализъмъ и на ржководеното стопанство.

Дали за френския капиталистически строй това ще бѣде Аустерлицъ или Ватерло, ще ни покаже близкото бъдеще. Но всички признаци ни говорятъ, че и новиятъ френски планъ, който фактически не носи почти нищо ново въ основните си идеи, ще сподѣли съдбата на своите предшественици. А.

ИТАЛИЯ И АВТАРХИЯТА

Въ Италия презъ последните месеци на 1938 г. автархичниятъ фронтъ бѣше въ акция. Първото заседание на „Върховния комитетъ по самозадоволяването“, което състои на 10 октомврий 1938 г. подъ ржководството на Мусолини, завърши съ едно комюнике, въ което се казваше, че се „потвърждава най-категорично необходимостта отъ продължаване на борбата за стопанската независимостъ на Италия съ крайна

енергия и най-голѣма бързина“. Г. Мусолини съобщи на комитета, че той трябва да намѣри храна за 50 милиона италианци. Седемъ милиона отъ тѣхъ още не сж родени, но все пакъ това не е попрѣчило да се иска едно отклонение отъ досегашната програма.

Така, проектира се увеличаването на застътата площъ съ жито до 5-5 милиона хектара, или съ 350,000 хектара въ по-вече, отколкото е било застъто презъ 1937 г. Зада-

чата е да се добие едно производство от около 90 милиона квинтала жито. Предвижда се също така едно увеличение на засѣтитѣ площи съ царевци. Но ако това увеличаване на засѣтитѣ площи се извърши, като необходимитѣ земи се отнемат от нѣкои други култури, съ каквито до сега сѣ били засѣвани, а именно от тия, които обслужваха скотовѣдството и млѣкарството, автархията на Италия ще бѣде толкова далеч от звѣршването си, колкото и преди опита съ увеличението на засѣтитѣ площи съ зърнени храни.

Постигането на земеделска автархия въ старитѣ граници на Италия е една трудна, ако не и неизпълнима задача.

Ясно е, че италианцитѣ нѣма да бѣдат окуражавани, ако не им бѣде запретиено, да употребяват много месо. Ако нѣкъ въ Италия се задържат едни вътрешни цени за житото, които да надвишават силно свѣтовнитѣ, същата мѣрка може би ще трѣбва да се приложи и къмъ консумацията на хлѣбъ и макарони.

Едновременно съ насочването на усилията къмъ създаване на земеделска автархия, въ Италия се правятъ усилия да се нормализира преминаването къмъ индустриалната автархия. Въ това отношение интересни сѣ изявленията на видния италиански финансов авторитетъ г. де Стефани въ в-къ Стампа. Той поддържа, че всички засегнати от плана за индустриално преориентиране на Италия не трѣбва да разчитатъ, че държавата ще понесе винаги разносикитѣ и ще финансира безкрайно трансформацията на индустриалното производство. „Голѣмитѣ индустрии, нише той, трѣбва да се засматъ съ дѣлото на самофинансирането си, като компенсация на протекцията, която имъ дава държавата“.

Въ критикитѣ, които се отправятъ по поводъ на този новъ начинъ на финансиране на плановото индустриално трансформиране, което се провежда днесъ въ Италия, чуждитѣ мѣродавни издания се обосноваватъ главно съ факта, че самофинансирането на транс-

формацията означава ново облагане на индустрията и при това облагане на капитала, а не на дохода. Споредъ английската преса особено, тази мѣрка означава едно ловко избѣгване на недоволството на народа отъ въвеждането на нови данѣци, тъй като индустриитѣ не ще могатъ да понесатъ сами разносикитѣ по трансформацията, а съ тѣхъ ще увеличатъ стойността на производството си и въ края на краищата пакъ трансформацията ще бѣде заплатена отъ консуматора. Доколко, обаче, този недостатъкъ на новата финансова политика на италианското правителство по отношение на стопанската трансформация и автархия ще окаже отрицателно въздействие върху провеждането на плана и върху стопанскитѣ му последни въ бѣдещето, не би могло да се каже. Понѣкога сѣ необходими жертви подъ прикрита форма, за да се осигурятъ едни далечни цели, които широкитѣ маси не биха могли правилно да схванатъ и преценятъ.

Отъ друга страна, виждайки недостатъчността на италианската земя, за да се достигне до земеделската автархия, и да се направи фашизма „селско явление“, италианскитѣ власти направиха единъ огроменъ опитъ, който заслужава внимание.

На 28 октомврий 1938 г. замина, за да се засели въ Либия, най-голѣмитѣ колонистки контингентъ, който е известенъ отъ много години насамъ. 20.000 италианци, повечето отъ които млади хора, бѣха изпратени въ африканската италианска колония, гдето ги очакваха приготвени отъ по-рано кѣщи, земи, инвентаръ, добитъкъ и всичко необходимо, за да се започне веднага полезна работа.

Освенъ на въздушенъ път на тия млади хора, които сѣ зминали съ съзнанието, че вършатъ едно голѣмо дѣло, за което иматъ най-ясна представа, успѣхътъ на колониститѣ е осигуренъ и съ едно предварително предвиждане и планиране на всичко, което ги засяга, до най-малкитѣ подробности.

А изгледитѣ за успѣхъ сѣ най-голѣми, когато нищо не е предоставено на случайността.

ПОЛИТИЧЕСКАТА НЕСИГУРНОСТЪ ВЪ ЕВРОПА ПРЕЗЪ СЕПТЕМВРИЙ 1938 ГОД. И СПЕСТОВНИТѢ ВЛОГОВЕ ВЪ ЮГОСЛАВИЯ.

Следъ аншлуса между Австрия и Германия, Югославия доби прѣка гранична връзка съ 80 милионната Германия. Това е единъ голѣмъ фактъ за нашата съседка, тъй като всѣка стопанска или политическа промѣна въ тази голѣма и твърде динамична страна, дава своитѣ отражения върху стопанския животъ на Югославия.

Интересно потвърждение на тази голѣма стопанска зависимостъ, въ която психологията играе не малка роля, намираме въ отражението, което даде върху югославската

банкова система, политическата криза отъ Сръдна Европа презъ м. септемврий.

Тревожнитѣ дни преди Мюнхенската спогодба бѣха поставили свѣта предъ евентуалността на една война съ Германия. Общата граница между Германия и Югославия въ този случай изигра една голѣма роля, като югославияскитѣ банки гърви почувствуваха ударитѣ на кризата, докато у насъ тия събития минаха съвършено незабелязано.

Споредъ даннитѣ, които изнася югославското списание „Югословенски куриръ“, из-

лизащо във Българдъ, югославскитъ спестители сж изтеглили отъ банкитъ спестовни влогове за около 1.5 милиарда динара въ срокъ само на десетъ дни, а имснно отъ 20 до 30 септемврий. Отъ тия изтеглени влогове презъ първитъ 10 дни на месецъ октомврий сж били върнати обратно 500 милиона динара, или единъ милиардъ динари сж останали въ ржцетъ на спестителитъ, очакващи било едно по-пълно успокоение на политическото положение, било търсенци нѣкаквъ другъ пласментенъ обектъ.

Споредъ сжщото списание засегнатитъ банки сж взели решение да не присматъ обратно при сжщитъ условия влоговетъ на тия спестители, които презъ кризисния периодъ сж изтеглили повече отъ 80% отъ спестяванията си, или ако ги приематъ наново, това да бжде при по-неблагоприятни условия, отколкото за останалитъ вложители.

Мотивътъ за една такава постъпка е билъ затрудненнето, въ което сж изпаднали банкитъ и изказването на недоовѣрие отъ страна на клиентелата къмъ сжщитъ.

Това решение е предизвикало голѣми спорове въ югославската стопанска преса, като е раздѣлило мнението на такива, одобряващи правената дискриминация на вложителитъ, прилагана отъ банкитъ, и на такива, които отхвърлятъ всѣкакво право на банкитъ да дѣлятъ вложителитъ си на добри и лоши.

Основанията на искащитъ дискриминацията сж ясни и поради това нѣма нужда да се излагатъ, докато би било отъ интересъ да се предадатъ тукъ аргументитъ на противната страна, тъй като кризистъ въ довѣрието, предизвикани отъ политически причини, днесъ сж едно много често явление и е добре да се припомнимъ разнитъ становища, които могатъ да се взематъ и обосноваватъ по отношение на вложителитъ, обхванати отъ паника.

Особено яркъ противникъ на дѣленieto на вложителитъ се обявява органътъ на югославския професоръ г. Белимиръ Байкичъ, който обяснява по следния начинъ причинитъ, които сж накарали вложителитъ да изтеглятъ спестяванията си.

Вложителитъ не сж виновни затова, че сж поискали да си осигурятъ ликвидни срѣдства. Тѣ може да сж направили това, за да се осигурятъ съ известни стоки, ако сж стопански деятели, за да могатъ да отговорятъ

на нуждитъ на стопанството, въ случай че биха се прекъснали нормалната работа и съобщенията. Ако не биха изтеглили паритъ си, въ случай на война вложителитъ не биха могли да заплащатъ наднищитъ на своитъ работници поне на първо време, докато несигурността е голѣма и има застой въ стопанството и банковото дѣло. Сжщото се отнася и до частнитъ лица, които сж изтеглили паритъ си, за да се запасятъ съ стоки, които имъ сж необходими на първо време, въ случай на едно прекъсване на нормалната работа. Никой не може да се сърди на вложителитъ, ако дори само за всѣки случай сж били решили да осигурятъ паритъ, които ще имъ сж необходими въ време на война.

Затова и крайно неумѣстна е всѣка мѣрка, която иска да накаже вложителя за неговата предпазливостъ и предвидливостъ.

Днешната организация на банковитъ системи е такава, че всѣка банка, която има здрави пласменти, може да се спаси отъ паникитъ на вложителитъ, предизвикани отъ политически причини, като прибегне до услуги на централната или емисионната банка, която винаги ще бжде готова да реесконттира портфейла имъ, за да ги улесни въ изплащането и за да не разреши паниката по изкуственъ начинъ.

Ако страховетъ сж били излишни и паниката неоснователна, тогава паритъ веднагъ ще се върнатъ отново въ банковата система. Ако ли пъкъ страховетъ сж били основателни и очакванитъ събития настѣпятъ, то и изтеглянията ще се укажатъ полезни, а не вредни за народното стопанство.

За да има здрава банкова система, която да почива на солидни принципи, банкитъ винаги трѣбва да посрѣщатъ задълженията си, като съобразяватъ ликвидността на влоговетъ съ тая на пласментитъ и като прибѣгватъ при случай до подкрепата на централния банковъ институтъ въ страната.

Тази помощъ при последнитъ събития е била твърде ефикасна въ Югославия, защото не е малка работа да се изтеглятъ за десетъ дни единъ милиардъ и половина динари, колкото се изтеглиха въ България отъ банкитъ презъ цѣлия периодъ на свѣтовната стопанска криза, и това да мине безъ нито едно сътресение, безъ нито едно затваряне на която и да било банка, дори за единъ часъ.

НАШИТЪ ГОЛѢМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДѢЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

Българската земеделска и кооперативна банка се основа, или по-право се образува, чрезъ сливането на двата голѣми държавни кредитни института за кооперативенъ и зе-

мелски кредитъ презъ 1934 г. Съ наредба законъ отъ 18 октомврий 1934 г., Д. В. бр. 163, бѣше постановено сливането на двѣтъ държавни банки — Б. з. банка и Б. ц. к.

банка, като съ това се целеше обединяването на коопер. ръководство въ едни ръце и създаването на единъ мощенъ кредитенъ институтъ за подпомагане на земеделъното.

Това сливане стана въ единъ моментъ, когато българското народно стопанство още се огъваше подъ ударитъ на кризата, която даде извънредно голъми отражения въ нашия селско-стопански животъ.

Поради това, а и поради не особено предвидливата кредитна политика, следвана отъ банката до 1929 г., новиятъ кредитенъ институтъ имаше да се справя съ редъ голъми и неотложни задачи, каквито бѣха на първо мѣсто раздвижването на смразенитъ кредитни пласменти, подпомагане съ стопански мѣроприятия редъ земеделски браншове и др. т.

Градскитъ кооперации и главно популярнитъ банки бѣха въ относително по-добро положение, отколкото селскитъ кооперации и частни стопани. Поради това и центрътъ на тяжескитъ въ политиката на Б. з. к. банка остана пакъ селото.

Въ момента на основаването си банката разполагаше съ собствени срѣдства около 1 милиардъ лева, които и до днесъ оставатъ безъ особено нарастване. Това се вижда отъ следнитъ цифри за собственитъ срѣдства на Б. з. к. банка:

Год.	Капиталъ и фондове
	мил. лв.
1934	1.050.9
1935	1.098.1
1936	1.124.9
1937	1.148.7
1938.X	1.150.7

По отношение на източникитъ на срѣдства, отъ значение е да се подчертае фактътъ, че повечето отъ източникитъ на банката иматъ краткосроченъ характеръ, докато пласментитъ на сѣщата, било поради смразяване, поради неплатежеспособ-

ност, било поради кредитиране отъ дългосроченъ характеръ, сѣ мѣчно ликвидни.

Влоговетъ и кредиторнитъ смѣтки презъ последнитъ години показватъ единъ силенъ възходъ, проличаващъ въ следната табличка:

Година	Влогове и кредитни смѣтки
	мил. лв.
1934	6.580.8
1935	6.880.1
1936	7.604.3
1937	8.460.0
1938.X	8.538.9

Било било заблуждение, обаче, да се мисли, че тия влогове сѣ такива на земеделци или на селото въобщо. Едно сравнение по главни групи вложители за 1935 и 1937 г. ще ни покаже това (вижъ горе въ дѣсно):

Както се вижда, земеделцитъ участвуватъ съ 9.5% отъ общата сума на влоговетъ презъ 1935 г. и 7.6% презъ 1937 г., като единствено въ тѣхната група се забелязва намаление на влоговетъ между двѣтъ години. Единъ отъ главнитъ участници въ състава и увеличението на влоговетъ е Пощенската

Влогове и кредиторни смѣтки при Б. з. к. банка

Година	Частни лица		Обществени учреждения д-ва и др.	Всичко
	с е л	Други		
милиони лева				
1935	654.5	938.8	5.286.8	6.880.1
1937	642.6	1.443.9	6.373.5	8.460.0

спестовна каса, която притежава единъ депозитъ отъ около 2 милиарда лева.

По отношение на пласментитъ презъ последнитъ години въ баланса на Б. з. к. б. се отбелязва едно значително свиване, което се дължи не на повинено изплащане на дълговетъ и съответна въздржаностъ въ отпускане на нови кредити, а на прехвърлянето на задължения, които подпаднаха подъ закона за О. з. д. к., къмъ Погасителната каса. Фактически, отъ 1931 г. насамъ Б. з. банка почти престана да отпуска нови кредити, докато просрочieto по стари задължения надвишаваше 70% отъ общата сума на кредитнитъ пласменти.

Общата сума на пласментитъ на Б. з. к. банка се е движила както следва:

Год.	Кредитни пласмент.
	мил. лв.
1934	6.428.6
1935	6.410.8
1936	5.957.2
1937	5.397.7
1938.X	5.840.9

Намалението на общата сума на пласментитъ се дължи на прехвърлянето на по-голѣмата частъ отъ старитъ индивидуални задължения (вижъ отчета на Банката за 1935 г.) къмъ Погасителната каса.

Отдѣлнитъ по-важни групи кредитни пласменти сѣ движили както следва:

Пласменти на Б. з. к. банка

Година	Лични	Кооперативни	Държавата	Общини
въ милиони лева				
1935	2.464.9	2.559.9	658.7	578.3
1936	1.761.2	2.807.9	635.0	611.9
1937	1.169.8	2.646.1	698.6	647.1
1938.X	1.031.4	2.736.0	1.141.8	640.4

Както се вижда, личнитъ кредити на Б. з. к. банка сѣ спаднали съ 58.2%, кооперативнитъ сѣ останали почти безъ измѣнение, а държавнитъ сѣ се увеличили съ 73.3%, като по размѣръ сѣ надвишили индивидуалнитъ кредити, отпуснати на нашето селско стопанство.

Това е една тенденция, която би трѣбвало

да се избъгва, защото предназначението на сръдствата на Б. з. к. банка е да се подпомага съ тяхъ земеделнието, а не да се задоволяват други държавни нужди.

Наистина, срещу намалянието на индивидуалния кредитъ, балансътъ на Б. з. к. банка отбелязва едно много по-голъмо увеличение на притежаванитъ ценни книжа отъ банката, което говори, че не само индивидуалнитъ длъжници сж прибъгнали до облекчения, но и кооперативнитъ организации сж пострадали, като срещу задълженията си сж депозирали облигации въ Б. з. к. банка.

Тази твърде важна тенденция проличава отъ следната таблица за движението на собственитъ ценни книжа въ баланса на Банката.

Год.	Собствен. ценни.кн.
	мл. лв.
1935	51.6
1936	1.305.7
1937	2.581.6
1938.X	2.960.2

Отъ тия ценни книжа, 1.800 милиона лева сж били дадени на Б. з. к. банка срещу облекчени нейни индивидуални длъжници, 551 милиона лева сж били прехвърлени срещу задължения отъ кредитирани отъ нея кооперации и 609 милиона лв.

сж били облигации отъ други държавни заеми.

По отношение на касовитъ наличности, най-после, Б. з. к. банка се характеризира съ тяхното твърде високо ниво, което преди нѣколко месеца бѣше надминало 2 милиарда лева, а къмъ края на м. октомврий 1938 г. възлизаше на 859 милиона лева.

Намалянието презъ последнитъ месеци с сезонно и е дублирано съ изтеглянето на нѣколко голѣми държавни и общински кредити, възлизаци на обща сума отъ около 470 милиона лева. Голѣмитъ касови наличности, които не могатъ да намѣрятъ плащентъ въ традиционнитъ индивидуални и кооперативни кредити, поставятъ Б. з. к. банка предъ важни задачи и откриватъ предъ нея голѣми творчески възможности.

Опитътъ отъ близкото и далечно минало показва, че индивидуалнитъ кредити, отпускани отъ банката, иматъ по-скоро консумативенъ, отколкото производителенъ характеръ. Опитътъ отъ последната криза, когато земеделскитъ кредити бѣха почти спрени, а земеделското стопанство разви голѣми процеси на трансформация и рационализация, показва сжщо така, че кредитътъ с игралъ относително малка роля въ развои на нашето селско стопанство, когато се е раздавалъ при поискване отъ нуждающи се стопани, или на кредитни кооперации, които само сж замѣствали Б. з. к. банка въ прѣкото кредитиране, безъ да измѣнятъ характера му.

Голѣмитъ проблеми, предъ които се изправя днесъ Б. з. к. банка, се състоятъ въ едно по-голъмо специализиране на нейната дейностъ въ областта само на кредита, като банката се освободи отъ разни други стопански дейности, които не и сж присъщи, като тѣзи дейности се повѣрятъ на нѣкои други институти.

Най-важната проблема, обаче, която тя би трѣбвало да разреши въ сътрудничество съ останалитъ държавни, обществени и кооперативни институти въ страната, се крие въ предприемането на широки и голѣми стопански инициативи, които да се кредитиратъ, следъ основни проучвания отъ нея и съ които да се цели едно предварително оценено увеличение на дохода отъ земята и подобрене на културитъ, които даватъ подобри доходи. Въ това отношение стоятъ на първо мѣсто инициативитъ по напояване, по постройка на силози и елеватори, по подобрене на семенпроизводството и т. н.

Важното тукъ, обаче, е да се подемятъ организирани инициативи отъ страна на всички мѣродавни държавни, обществени и кооперативни фактори, като Б. з. к. банка поеме благодарната и творческа роля на органъ, който ще ги финансира.

МИНИ „ПЕРНИКЪ“

Държавнитъ каменовъглени мини представляватъ едно отъ най-големитъ обществени стопански предприятия у насъ. Споредъ изданието отъ управлението на минитъ отчетъ за дейността имъ презъ 1937 год., въ актива на баланса къмъ 31. декемврий с. г. тѣ сж оценени общо за 709.8 мил. лв., а само минитъ „Перникъ“ — за 639.5 мил. лв.

Отъ обособяването имъ като самостоятелно държавно стопанско предприятие насамъ, производството на минитъ отбелязва една трайна тенденция къмъ увеличение, успоредно съ едно повишение на производителността, както това се вижда отъ следнитъ цифри:

Години	Производство хи. тона	Срѣдна производителностъ на платена надница	
		Накопачъ	Всичко
		тона	
1926	1000.8	3019	0.752
1929	1390.5	3609	0.795
1931	1232.7	3322	0.714
1935	1225.3	3429	0.932
1936	1250.9	3645	0.969
1937	1390.4	3716	0.984

Сжщата тенденция се отбелязва и въ плас-

мента. Най-голямо процентно участие въ последния иматъ желѣзниците и индустрията. Заслужава, обаче, да се отбележи, че разширението на пласмента става предимно чрезъ увеличението употреблението на каменинитъ въглища за отопление. Това проличава отъ следнитъ цифри, които показватъ едно намаление на процентното участие на индустрията и желѣзниците при едно абсолютно увеличението на пласмента.

Години	Пласментъ хил. тона	% участие на желѣзн.	% участие на индустр.	Всичко за желѣзн. и индустр.
1926	928.0	42.9	24.0	66.9%
1929	1200.1	39.8	27.4	67.2 „
1931	1064.6	39.4	21.1	60.5 „
1935	1093.7	35.6	16.5	52.1 „
1936	1124.7	34.9	17.7	52.6 „
1937	1293.8	33.6	16.8	50.4 „

Увеличението на пласмента може да се отдаде отчасти на понижеността на ценитъ на въглищата. Последното е постигнато отъ една страна чрезъ намаление на коstumитъ разности, а отъ друга — чрезъ намаление на печалбитъ на минитъ:

Години	Костумъ стойностъ на тонъ лв.	Чиста печ. на минитъ мил. лв.	Чиста печалба срѣдно на продаденъ тонъ въглища (лв.)
1926	214.27	133.5	143.92
1929	189.37	150.4	125.30
1931	224.72	80.9	75.98
1935	178.05	79.8	73.00
1936	174.00	78.8	70.10
1937	178.42	77.6	60.01

Освенъ разработването на съществуващитъ държавни каменовжглени мини, минитъ извършватъ напоследъкъ и почти всички проучвания за смѣтка на държавата на нови каменовжглени и други находища. Така, напримеръ, тѣ извършватъ проучвателнитъ ра-

боти въ Ломския каменовжгленъ басейнъ, за които сж изразходвали до края на 1937 год. всичко 8.7 мил. лв. (отъ тѣхъ само презъ 1937 год. 3.1 мил. лв.); отъ 1935 год. тѣ посѣха проучванията на словно-цинковитъ и медни руди при с. Лѣжавица (Асеновградско), за които сж изразходвали до 1937 год. включително всичко 2.8 мил. лв., (а само презъ 1937 год. — 0.4 мил. лв.); презъ 1936 — 1937 г. сж извършвали проучвания и на каменосолнитъ залежи при Провадия, за които сж изразходвали всичко 0.8 мил. лв. (а само презъ 1937 год. — 0.4 мил. лв.), както и на държавната концесия за манганови руди при с. Пожарево (Софийско), за която сж изразходвали всичко 0.7 мил. лв. (презъ 1937 год. — 0.6 мил. лв.). Или всичко за проучвания на разни залежи, вънъ отъ експлоатираниитъ мини, тѣ сж изразходвали 13.0 мил. лв., отъ които само презъ 1937 год. — 4.5 мил. лв. Като имаме предвидъ малкитъ суми, които се отдѣлятъ отъ държавния бюджетъ за проучване на подземнитъ богатства (1935 год. — 3.0 мил. лв.; 1936 год. — 3.2 мил. лв.; 1937 и 1938 год. — по 3.9 мил. лв.) и значително по-големитъ сръдства, съ които разполагатъ и биха били въ състояние да отдѣлятъ за тази целъ минитъ, инициативитъ на последнитъ въ това отношение могатъ да получатъ само одобрение. Не бива да се забравя сжщо така, че освенъ това тѣ разполагатъ и съ необходимитъ опитностъ, персоналъ и технически сръдства.

На минитъ е възложено сжщо така и електрифицирането на Софийската и Старо-Загорската електрификационни области, чрезъ термичнитъ имъ централи при мина „Перникъ“ и мина „Марница“ (последната още незавършена). Поради голѣмия си размѣръ и значение, тѣзи предприятия, обаче, заслужаватъ едно по-подробно отдѣлно разглеждане. Достатъчно ще бжде тукъ да се спомене, че презъ 1937 год. минитъ сж изразходвали за постройка на далекопроводи и трансформаторни станции 10.3 мил. лв. (5.6 мил. лв. за Софийската и 4.7 мил. лв. за Старо-Загорската електрификационни области) и сж реализирали 1.7 мил. лв. печалба отъ продажба на енергия въ Софийската електрификационна област (1936 год. — 1.2 милиона лв.).

Б. Н.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

КООПЕРАТИВНОТО ДВИЖЕНИЕ ВЪ НЕГОВАТА ЦѢЛОСТЪ — Т. IV ОТЪ КООПЕРАЦИЯТА ВЪ РАЗНИТЪ НАРОДИ И ДЪРЖАВИ ОТЪ Д-РЪ ПРОКОПИ КИРАНОВЪ.

Ето вече четири тома какъ посвещава Г. Д-ръ П. Кирановъ на кооперацията съ една завидна упоритостъ. Всички издадени до сега отъ него трудове върху кооперативното движение се отличаватъ съ упоритостта на изложението и стремлението за едно свързва-

не на кооперацията като една форма на борбата за повече социална правда и човѣшко благоденствие, съ редица други крупни обществени прояви, които олицетворяватъ съвременното идейно движение за човѣшки напредъкъ.

Често съм слушал мои добри познати, които се интересуват от книгите на г. Киранова върху кооперацията, упрѣк, че биди твърде много претоварени съ статистически материали, съ „числа“, както се изразяват читателите от широката публика. Това правѣло книгите му недостъпни точно за ония срѣди, къмъ които се обръщатъ авторътъ.

Др. гъ упрѣкъ, който съмъ слушалъ, е, че авторътъ не си е послужилъ съ една по-изчерпателна аргументация и не е използвалъ повече чуждестранна литература по въпроса. Въ връзка съ този упрѣкъ се изнася, че книгите на г. Киранова страдатъ отъ прибрзани заключения.

Основателността на първия упрѣкъ донѣкъде не може да се отрече. Да се пишатъ книги, които разрешаватъ поставените задачи изключително съ даденъ статистически материалъ, е рискувано, не само, защото многото статистически данни затрудняватъ четенето и разбирането на книгата, но най-вече, защото такива книги бързо остаряватъ.

Този доводъ мѣчно може да се приложи, обаче, за книгите на Г. Киранова, тъй като тежестта на книгите му не е сложена върху изводите отъ статистическите сравнения, а върху основния въпросъ на кооперацията като обществено явление, за който ние споменахме по-горе. Отъ друга страна, изобилието на статистически данни е твърде ценно за всички кооперативенъ деятелъ, тъй като нуждата отъ по-точна представа за това, какъ се развива кооперативното движение въ свѣта, е твърде голяма. Често пакъ става нужда да се напише статия върху нѣкоя кооперативна тема въ мѣстенъ вестникъ, да се изнесе сказка или приготви докладъ, и търсенето на статистически данни въ различните чужди източници е невъзможно за голѣмата частъ отъ кооперативните деятели у насъ. Новите данни могатъ да се намиратъ по-лесно въ всѣко текущо периодично

издание, но по-старите такива трѣбва да се търсятъ въ малкото добре уредени библиотеки въ страната.

Материята, която разглежда IV томъ отъ трудовеѣ на г. Киранова върху кооперацията, обхваща две групи явления :

а) Общи социални предпоставки на кооперативното развитие.

б) Отдѣлните видове кооперации.

Въ първата частъ се анализиратъ предпоставките, социални и стопански, които лежатъ въ основата на кооперацията като обществено явление. Авторътъ засяга съ голѣма вещина основните въпроси на кооперацията, като призната институция въ рамките на съвременната държавна.

Твърде интересенъ е екскурса върху проблемите въ съвременната стопанска система, защото авторътъ се спира на всички най-нови прояви въ стопанската политика на по-големите европейски страни. Въ тази частъ на книгата се прави и единъ добре аргументиранъ прегледъ на стопанското развитие на типично капиталистическите държави.

Данните, които сж дадени тукъ за ролята на държавата въ стопанството и отношението на сжщата къмъ кооперациите, представяватъ единъ твърде цененъ приносъ за осветляване класовия характеръ на мѣрките за провеждане на планова администрация въ тоталитарните държави.

Въ втората частъ на книгата авторътъ се занимава съ отдѣлните видове кооперации, като отдѣля доста мѣсто за статистически материали, характеризиращи развитието на разглежданите кооперации въ разните държави.

Освенъ това сж изложени всички сжществени прѣчки, които срѣщатъ съответните видове кооперации, въ страните, където се намиратъ. Книгата на Г. Киранова отбелязва подобрение отъ гледна точка на стегнатъ стилъ и гладкост на изказа въ сравнение съ досегашните му издания.

Д-ръ Д. Т.

КНИГОПИСЪ

(Получени въ редакцията книги и списания).

КНИГИ

Проф. Станчо Чолаковъ — Наука за стопанското предприятие и неговия балансъ — Варна 1938 г. стр. 236. Издание на Висшето търговско училище.

Д-ръ Пр. Кирановъ — Кооперацията въ разните държави и народи; томъ I — Европа (безъ България и СССР), стр. 244; томъ II — България, стр. 324, томъ III, ч. I С.С.С.Р. Кооперация и колективистично стопанство, 230 стр.; ч. II — Извъневропейски земи, стр. 120; томъ IV — Кооперативното движение въ неговата цѣлостъ, 472 стр. Доста-

вятъ се и отъ автора, София, бул. Хр. Ботевъ I, и чрезъ книжарниците.

Севдалинъ Пенчевъ — Обектъ на осигурителния договоръ. Съ предговоръ отъ проф. Венелинъ Ганевъ, София 1938. стр. 224. Доставя се отъ автора, ул. С. Стефано 2.

СПИСАНИЯ

Списание на Българското Икономическо Дружество. Год. XXXVII. кн. 9. Ред. Н. Стояновъ. Структура на кредита и структура на народното ни стопанство — Коста Колевъ. Стопанските отноше-

ния на България съ Западна Европа презъ време на второто Българско царство — Хр. Ст. Хинковъ. Услугитъ на Българскитъ държавни желѣзници на народното стопанство и на народното здраве — Коста Балевски.

Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания. Год. III, кн. 1. Влиянието на ценитъ върху нѣкон страни на стопанското развитие на България презъ 1926 — 1937 год. — Н. К. Анализъ на ценитъ на стокитъ въ България за времето 1926 — 1936 — Ц. Цончевъ.

Стопански проблеми. Год. III кн. 7—8. Ред. д-ръ Пр. Кирановъ. Обща преценка на положението. За социалното разслоение на българското село — П. Велиновъ. Кризата отвъдъ и у насъ — Евг. П. Кооперативното обработване на земята — Цв. Ст. Кооперативното обработване на млѣкото — А. Костовъ. Бюджетътъ на България — Faust. За нашата земеделска статистика — Ил. Ивановъ. Поскѣпване на животъ — Веселина.

Кн. 9. Обща преценка на положението. Необходимиятъ стопански планъ — Т. Радомировъ. Нашата стопанска статистика — Евг. П. Стопанство и политика. — Faust. Паричната политика на разнитъ държави въ най-ново време — З. Атласъ.

Народно стопанство. Год. XXXIV, кн. 8—9. Редакторъ Д-ръ Ив. Златаровъ. За селско-стопанскитъ събори тая година въ Варна и въ София — Н. Хр. Петлешковъ. На международната занаятчийска изложба въ Берлинъ. — Участието на България. — Вл. Нерѣзовъ. Нужда отъ леки метали въ индустрията — инж. Р. П. Василевъ. Печатътъ у насъ — В. Хлѣбаровъ Братманъ.

Списание на Института на заклет. експертъ-счетоводители въ България год. VII кн. 10—11. Двадесетъ годишно царуване — уводна. Д-вата съ ограничена отговорност и експертъ-счетоводителитъ — Ал. Миновъ. Контроль, отчетност, обществ. интересъ и експертъ-счетоводителитъ — проф. П. Стояновъ. Сметно-бюджетно счетоводство — М. Паяковъ. Застрахователнитъ дружества у насъ — К. А. Байраковъ. Нѣколко бележки за българската счетов. терминология и правописъ — В. Хр. Джанауновъ. Баланситъ на спест. строителнитъ дружества — К. Вълевъ. За обществената дейностъ на сп. стр. сдружения и по-спец. на „Собственъ домъ“ — П. Манчевъ. Провѣрителенъ и имущественъ балансъ — Н. Гацевъ. Карлъ Бюхеръ и България — Д-ръ Б. К. Дамияновъ. Къмъ регламентиране на счетоводителско звание — В. Зафировъ.

Кооперативно дѣло. Год. XII, кн. 4. Проф. Бернаръ Лавернъ за дирижираното стопанство и кооперацията — Д-ръ Донко Начевъ. Личността и идентъ на Райфайзенъ — П. Моневъ. Структурата на българското кооперативно движение въ цифри — Г. П. Минчевъ.

Кооперативно право. Год. VII кн. 2. Ред. Ник. Ив. Къневъ. Извънреднитъ общи събрания — Ник. Ив. Къневъ. Публикувани закони и правилници презъ м. септемврий 1938 год. Привърженицитъ на авторхията се отказватъ отъ нея — Ради Марковъ.

Кн. 3. Кооперативнитъ сдружения обществени учреждения ли сж? — Ник. Ив. Къневъ. Кооперацията с стопанска форма на бъдещето — д-ръ П. Джидровъ.

Кооперативно движение. Год. III, кн. 2. Ред. Хр. Ганевъ. Къмъ групиране на кооперативнитъ сили — Хр. Ганевъ. Изложение на националния комитетъ на българската кооперация. Кооперативниятъ интернационалъ — А. М. Земеделски синдикализъмъ ли или кооперация — Агрикола. Собственитъ сръдства на кооперациитъ и отношението на кредитнитъ институти — Д-ръ Б. Янчулевъ. Възходъ и залѣзъ на капитализма — Бернаръ Лавернъ. Кооперативното творчество — Фоке.

Земеделско стопанство. Год. IX, кн. 8. Ред. Ю. Илийчевъ. Предстоящия гроздоизносъ — П. Стайновъ. Кога и какъ да се извърши беридбата на памука — Иор. Д. Милковски. Едно важно предупреждение по ваденето на захарното цвекло — А. Митревъ.

Философски прегледъ. Год. X, кн. 4. Ред. Д. Михалчевъ. Расизмътъ като философско-историческа теория — Д. Михалчевъ. Социология на рекламата — Орлинъ Василевъ. Детска литература и детска психология — Асенъ Христовъ. Приносъ къмъ психологията на нашето военно началоство — Антонъ Разсукановъ. Военната история като основа на българската характерология — Ефремъ Каранфиловъ.

Месечни известия на Гл. дирекция на статистиката. Год. XXVII 1938, № 9 и 10.

Експортенъ прегледъ. Год. II, 1938, бр. 26—28.

Бюлетинъ на Б. з. к. банка. Год. IV, 1938; IX, X.

Кооперативна пробуда. Год. III 1938; кн. 7—8.

Индустриаленъ прегледъ — органъ на Съюза на българскитъ индустриалци, год. IX, 1938; бр. 11.

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: Проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ.

РЕДАКТОРИ : ред. доцентъ БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ч. доцентъ ИВАНЪ ПАНДОВЪ.

Издатель: ВАСИЛЪ КУЗМАНОВЪ, Бул. Фердинандъ 97, Варна

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

ОСНОВАНА ВЪ 1879 ГОДИНА

КАПИТАЛЪ 500,000,000 ЛЕВА

РЕЗЕРВИ 1,251,278,000

Централно управление — София

КЛОНОВЕ:

София, Бургасъ, Варна, Видинъ, Габрово, Дупница, Кюстен-
дилъ, Пловдивъ, Плѣвенъ, Русе, Свищовъ, Ломъ, Сливенъ,
Стара-Загора, Пазарджикъ, Търново, Хасково, Шуменъ, Ямболъ,
Казанлъкъ, Асеновградъ и Враца

АГЕНТУРИ:

Червенъ-Брѣгъ, Г.-Орѣховица, Г.-Джумая, Карнобатъ,
Ловечъ, Нова-Загора, Орѣхово, Попово, Провадия, Раз-
градъ, Самоковъ, Севлиево, Фердинандъ, Червенъ-
Брѣгъ, Чирпанъ, Айгосъ, Бѣла-Слатина, Берковица,
Борисовградъ, Ботевградъ, Дръново, Карлово, Левски.
Луковитъ, Мездра, Неврокопъ, Никопололъ, Павликени,
Перникъ, Пещера, Петричъ, Радомиръ, Свиленградъ,
Сливница, Стражица, Тръвна, Троянъ, Търговище, Хар-
манли, Ардино, Бѣла, Бѣлоградчикъ, Брѣзникъ, Брѣ-
зово, Дѣвинъ, Елена, Елхово, Златоградъ, Ивайлов-
градъ, Исперихъ, Ихтиманъ, Кнежа, Котелъ, Крумов-
градъ, Кула, Лѣджене, Малко-Търново, Момчилградъ,
Нови-Пазаръ, Новоселци, Омортагъ, Панагюрище, Пир-
допъ, Поморие, Преславъ, Разлогъ, Свети-Врачъ, Симе-
оновградъ, Смолянъ, Сръдецъ, Тетевенъ, Тополовградъ,
Тръмбешъ, Трънъ, Кубратъ.

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

Централна банка на популярнитъ банки

София, ул. Раковски 116

Телеф. № № 2-19 65; 2-19-66; 2-19-67

Обединява 206 популярни банки въ всички градове [и по-голѣми села въ царството, съ 120,000 индивидуални членове-кооператори

Собствени срѣдства на Съюза	59,000,000	лв.
Влогове отъ частни лица	217,000,000	„
Влогове на популярни банки	306,000,000	„
Пласментъ въ кредитъ	374,000,000	„
Имущество и резерви	235,000,000	„
Собствени срѣдства на съюзенитъ 206 поп. банки	527,000,000	„
Влогове	1,427,000,000	„
Други срѣдства	446,000,000	„
Всичко	2,400,000,000	„
Пласментъ въ кредитъ	1,600,000,000	„
Пласментъ въ стопанска дейность	153,000,000	„
Разполагаеми срѣдства и др. пласменти	647,000,000	„
Всичко	2,400,000,000	„

Съюзътъ и членувацитъ при него популярни банки извършватъ: **преводна, инкасова, гаранционна, информационна и банково-чекова служба**

СЪЮЗНИ ИЗДАНИЯ: „Списание на Съюза на популярнитъ банки“ и илюстрирано списание „Кооперативна просвѣта“.

С Ъ Ю З Ъ
НА
НАРОДНИТЪ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ
СОФИЯ

ул. Гурко № 3

Телефонъ № № 2-51-53 и 2-51-57

КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА

обединяващи 63 народни кооперативни
(популярни) банки

ЧЛЕНОВЕ - КООПЕРАТОРИ 70,000

Собствени срѣдства . .	410,000,000
Влогове _____	950,000,000
Пласменти _____	1,100,000,000
Наличностъ и излишъци	290,000,000

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ,

ПРИЕМА ВЛОГОВЕ

ОБЩИЯТЪ СЪЮЗЪ **НА** **БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ**

**презъ 1937 година е изнесълъ
на външния пазаръ:**

1039 вагони плодове и зеленчуци за 30.000.000 лева;
43.000.000 бройки яйца _____ за 52.000.000 лева;
събралъ на вътрешния пазаръ и изнесълъ въ чужбина
205.000.000 кгр. зърнени храни, слън-
чогледъ и др. _____ за 650.000.000 лева;
93 кгр. розово масло _____ за 2.790.000 лева;
4.500 кгр. ментово масло _____ за 2.340.000 лева;
млѣчни и животински произведения за 32.000.000 лева.

Презъ същото време Общиятъ съюзъ
е доставилъ и пласиралъ въ страната:

колониални стоки за 60.000.000 лева;
машини и резервни части . . за 19.000.000 лева;
петролъ и петролни деривати за 84.722.000 лева
и книжни материали за 2.000.000 лева.

Презъ изтеклата година Общиятъ
съюзъ е отбелязалъ значителни
успѣхи и въ своята организационна
и културно-просвѣтна дейность.

Днесъ той обединява
38 районни съюзи и
синдикати съ 1500 земедел-
ско-стопански кооперации,
въ които членуватъ надъ
200.000 земеделски стопани.

КРЕДИТНА БАНКА

ОСНОВАНА ПРЕЗЪ 1905 ГОДИНА

Централа въ София

Клонове: Варна, Русе и Пловдивъ

КАПИТАЛЪ НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ ЛЕВА 50,000,000

РЕЗЕРВЕНЪ КАПИТАЛЪ " " 32,000,000

ТЕЛЕГРАФЕНЪ АДРЕСЪ: „КРЕДИТБАНК“

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

ДАВА ПОДЪ НАЕМЪ КАСЕТКИ ВЪ МОДЕРНОТО СИ
ХРАНИЛИЩЕ ПРИ НАИ-ИЗНОСНИ УСЛОВИЯ

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ А. Д.

ОСНОВАНА СЪ УЧАСТИЕТО НА ДЪРЖАВАТА
ОТОРИЗИРАНЪ КАПИТАЛЪ — 250,000,000 ЛВ.

Централа въ София, ул. Леге 17. Клонове въ 32 града въ България

Кореспонденти въ всички градове въ България и странство

Клоноветъ и агентуритъ на Българската народна банка въ всички
мѣста, кждето банката нѣма клонове, изпълняватъ кореспондентка
служба, като приематъ търговски и спестовни влогове и допускатъ из-
ползуването при тяхъ на разрешени кредити за смѣтка на Банка
Български Кредитъ, А. Д.

ИЗВЪРШВАВ СИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ, ПРИЕМА ВЛОГОВЕ

СПЕЦИАЛНА СЛУЖБА ЗА КАСЕТКИ подъ наемъ въ своето модерно ин-
сталирано хранилище, при най-износни условия

Телеграфически адресъ „БЪЛКРЕДЪ“

ДЪРЖАВНИ МИНИ

Каменовжглени мини

ПЕРНИКЪ

БОБОВЪ ДОЛЪ

МАРИЦА

Производство на камени вжглища и брикети.

Доставка на електрическа енергия за всички видове индустрии въ и около градъ Перникъ по специални износни цени.

Вносни и поръчки за вжглища и брикети се правятъ навсѣкжде въ страната чрезъ

1. БЪЛГАРСКА НАР. БАНКА — Преводна служба.
2. ТЕЛЕГРАФО-ПОЩЕНСКИТЪ СТАНЦИИ — Пощенска чекова смѣтка № 50.
3. ПОПУЛЯРНИ БАНКИ.
4. КАСАТА НА МИНИТЪ.

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на които става излишно да се пише огдѣлно писмо уведомление отъ страна на клиентитъ.

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ НА МИНИТЪ ВЪ ГРАДЪ ПЕРНИКЪ

Агенция на минитъ въ София — ул. Алабинска № 54

Телефонъ № 2-18-49

„ТЕКСТИЛЪ“

**АКЦ. ДРУЖЕСТВО ЗА ПАМУЧНО
ПРЕДАЧЕСТВО И ТЪКАЧЕСТВО
ВАРНА**

**Капиталъ 30,000,000 лева
напълно внесенъ.**

**Прежди, платна български
бѣлени и небѣлени.**

**Оксфорди, цвѣтни аладжи,
докуми и др.**

Производство на собственитъ му фабрики въ Варна.

Телефонъ № 29-21 и 29-22.

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

ФАБРИКА „ЦАРЬ БОРИСЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО - ВАРНА

**ПРОИЗВОДСТВО
НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
— П Р Е Ж Д И —**

ТЕЛЕФОНИ № № 25-12 и 25-13

**I-ВА БЪЛГАРСКА
КОНЦЕСИОНИРАНА ФАБРИКА ЗА ЮТЕНИ ИЗДЪЛИЯ**

„КИРИЛЪ“

АКЦ. Д-ВО — ВАРНА

Фабриченъ складъ — София, пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (кеневир), торби (чували),
тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пжтеки) и
килимчета, чисто вълнени килими, килимчета
и пжтеки персийски типъ, ленени пжтеки, бри-
зенти, канафаца, памучни и ленени платове,
плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и др.

Телефони: фабриката 27-71, магазина 27-17

Телеграми: „Кирилъ“

АКЦИОНЕРНО АНОНИМНО ДРУЖЕСТВО

„УСПѢХЪ“

ГАБРОВО

**Фабрика за чисто вълнени
платове, одеала и преди.**

За телеграми : „Успѣхъ“. Телефонъ № 528

А. Д. ЗА КОЖАРСКА ИНДУСТРИЯ
ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ & С-ВЕ
ГЛАБРОВО

Най-реномираната фабрика за производство на
ОБУЩАРСКИ ГЪОНОВЕ
Основана 1887 година

**1|2 ВЪКОВНО
КОЖАРСКО
ПРОИЗВОДСТВО**

За телеграми:
МАРОКИНДЖИЕВЪ

Телефони:
Фабрика: 350. Домъ: 454 и 550.

1-ва БЪЛГАРСКА ПЛЕТАЧНА ФАБРИКА

ЗА

**ФИННИ ТРИКОТАЖИ, ЧОРАПИ
И ПАМУЧНИ ПРЕЖДИ**

„БЖДАЩНОСТЪ — ИЛИЯ ИЛЕВЪ“ А. Д.

ЦАРСКИ ПРИДВОРЕНЪ ДОСТАВЧИКЪ

ГАБРОВО

ТЕЛЕФОНИ: { фабrikата № 314
 { контората № 512

За телеграми: **Бждащностъ — Габрово**

КАМГАРНА ПРЕДАЧНИЦА

Финни вълнени индустриални преди
за платове, трикотажъ, чорапи и др.

МАШИНИ ПОСЛЕДЕНЪ МОДЕЛЪ 1933 г. и 1937 г.

Акц. д-во за ИНДУСТРИЯ и ТЪРГОВИЯ

„БР. П. Х. СТОЙЧЕВИ“

Получени награди отъ изложенията :

Пловдивъ 1892, Русе 1892, Чикаго 1893, Анверсъ 1894,
Парижъ 1900, Лондонъ 1907, Пловдивъ 1935 год.

Телефони: № 278 и № 253.
Кжща основана 1859 г.

ГАБРОВО

ТЕКСТИЛНА ФАБРИКА

„Христо Райковъ“ А. Д.

ГАБРОВО

Производство на
камгарни и щрайхгарни
вълнени платове.

За телеграми: **ХРИСТО РАЙКОВЪ**

☎ Телефонъ № 312

ФАБРИКА
„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“
Габрово

ПРОИЗВЕЖДА НАЙ-ДОБРОКАЧЕСТВЕНИ

ХАСЕТА, БЪЛЕНИ ПЛАТНА, ОКСФОРДИ,
ЗЕФИРИ, ДОКОВЕ, АМЕРИКАНИ, ПАНАМИ,
ПОПЕЛИНИ, МАРИЕТИ И ДРУГИ.

Изработени отъ първокачествени прежди,
гарантирани бои, неизбъляеми отъ слънце и
пране, **ненадмината трайностъ!**

ПАМУКО - ПРЕДАЧНИЦА
„Князь Симеонъ Търновски“

НА

Акц. Д-во „Димитъръ Хр. Пенчевъ“ — Габрово

Производство на
всички видове индустриални и
търговски памучни прежди.

Телеграф. адресъ: **ПРЕДАЧНИЦА ПЕНЧЕВЪ**

Телефони: **предачница 315, домъ 288.**

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ИНДУСТРИЯ И ТЪРГОВИЯ
„ИВ. К. КАЛПАЗАНОВЪ“
ГАБРОВО

ПРОИЗВОДСТВО НА ЧИСТО ВЪЛНЕНИ ПРЕЖДИ, ШАЕЦИ,
МОДЕРНИ ЩРАЙХГАРНИ И КАМГАРНИ ПЛАТОВЕ И ДР.

**Чисто вълнени платове,
гарантирано качество.**

Доставчикъ на Българския царски дворъ.

Дипломи, медали златни и сребърни отъ изложенията :
Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ.

Телегр. адресъ : ИВ. КАЛПАЗАНОВЪ
Телефони : фабрика № 509, кантора № 201 и 310.

Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, тел. 2-24-18.

Трикотажна и памуко - предачна фабрика
„ЦАРЬ БОРИСЪ“
Братя Георгиеви, Акц. Д-во — Габрово

Телефони : Габрово 209
София 2-67-65

Производство :

на всички видове памучни преди
— индустриални и търговски —
избълени и боядисани, и

на финно мъжко, дамско и детско
долно облѣкло отъ егеръ, пла-
тиръ, вата и мако.

Фабриченъ складъ, — София, ул. Царь Самуилъ № 84.

ГАНЧО Д. ПОПОВЪ

ФАБРИКА ЗА ВЪЛНЕНИ ПРЕЖДИ

ГАБРОВО

GANTCHO D. POPOFF

Peignage et filature de laine

GABROVO

(BULGARIE)

За телеграми Ганчо Поповъ

Телефонъ 551

**КОЖАРСКА ФАБРИКА
ДОНЕВЪ-ЦОНЕВЪ**

ТЕЛЕФОНИ: { Габрово 413
София 2-38-79

Производство на Бланкъ, Гьонъ,
Боксъ и всички видове лицеви
кожи. Фабриченъ складъ, София
— ул. Царъ-Борисъ № 117.

КОЖАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„БОТЮ & ИВАНЪ ПАТЕВИ“
ГАБРОВО

SOCIÉTÉ PAR ACTIONS DE CUIRS
„BOTU & IVAN PATEFF“
GABROVO (Bulgarie)

За телеграми: ПАТЕВИ — Габрово
Телефонъ № 322

Telegrammes: PATEFF — Gabrovo
Telephone № 322

ПРОИЗВОДСТВО НА ГЪОНЪ
РЕНОМИРАНО КАЧЕСТВО

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

„ПЕНЧО К. БОНЕВЪ“ — Габрово

ОСНОВАНО 1898 ГОДИНА

За телеграми: Пенчо Боневъ

Телефонъ № 319

Фабрика за кожени материали:

ГЪОНЪ, БЛАНКЪ, ЮФТЪ,

ТРАНСМИСИОННИ РЕМАЦИ-

ПИКЕРИ и ВСИЧКИ ДРУГИ,

КОЖЕНИ АРТИКУЛИ

БРАТЯ ГАБРОВСКИ — Акц. Д-во

ЦЕНТРАЛА: РУСЕ

Клонове: СОФИЯ, ПЛОВДИВЪ, ВАРНА И ТЕТЕВЕНЪ

СОБСТВЕНИ ПРОИЗВОДСТВА НА :

Известнитѣ русенски таблени кревати, пружини, кушетки, нощни шкафчета, походни и английски кревати;

Детски колички всички модели — хромникелови.

Стоманена тржбна мебелъ — хромъ никелъ, удобна за хотели, канцеларии, учреждения и др.

Шперплатъ всички дебелини и размѣри отъ букъ, бръстъ и липа.

Дървени мебели, гардероби, буфети и други.

„БРАТЯ СТАЙНОВИ“ — А. Д.

КЖЩА ОСНОВАНА 1848 ГОДИНА

ВЪЛНО - ПРЕДАЧНА ФАБРИКА ВЪ ГР. КАЗАНЛЪКЪ

Централа: СОФИЯ, Екз. Йосифъ 27. Тел. 2-26-32

Клонове: ПЛОВДИВЪ и РУСЕ

Произвежда

**всички видове и нумера индустриални
прежди за тъкачество и плетачество.**

СТЪКЛАРСКА ФАБРИКА

„КРИСТАЛЪ“, А. Д.

Перникъ, телефонъ № 17

Произвежда стъкла за прозорци и витрини, всички форми и видове куха и пресована стъклария.

ЦЕНИ И КАЧЕСТВА КОНКУРЕНТНИ.

БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

„ГРАНИТОИДЪ“

ЗА ЕЛЕКТРИЧЕСКИ, ИНДУСТРИАЛНИ И МИННИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Основень капиталъ 750,000,000 лева

ПРОИЗВОДСТВО НА

ЕЛЕКТРИЧЕСКА ЕНЕРГИЯ, ПОРТЛАНДЪ
ЦИМЕНТЪ, ГИПСЪ-АЛАБАСТЪРЪ И ПР.

ДОБИВАНЕ НА

КАМ. ВЖГЛИЩА И БРИКЕТИ ОТЪ
МИНА „ПИРИНЪ“

За телеграми: ГРАНИТОИДЪ — София

Телефони: № 4-13-21 нумераторъ, № 2-70-12 складъ за вжглища гара
Перловци, № 3-23-03 складъ за гориво, Гробарска, 4

КРУПОВИ ЗАВОДИ-ГЕРМАНИЯ **ФРИД. КРУПЪ А. Д. — ГУССТАЛФАБРИКЪ — ЕСЕНЪ**

Благородна и специална стомана, всички видове. — Нержждащи стомани. — Специални сплави за високи температури. — Отдълни части за мотори, камиони, аероплани и машини. — Лъти и ковани части отъ всъкакъв видъ, форма и голъмина. — Пружини. — Колооси и частитъ имъ. — Ламарини и ламаринени части. Парни локомотиви. — Дизелови локомотиви. — Дизелови локомотиви за тѣснолинейки. — Електрически локомотиви. — Камиони съ полезенъ товаръ отъ 2—6½ тона. — Влѣкачи за 4—10 тона полезенъ товаръ. — Омнибуси за 16—18 пѣтници. — Камиони за смѣтъ и др. общински нужди. — Камиони за пожарникарски цели. Тѣснолинееенъ желѣзопѣтенъ материалъ за полски, горски и индустриални цели. Земледѣлчески машини като: жетварки, сѣнокосачки и пр.

ФРИД. КРУПЪ А. Д. — ФРИДРИХЪ АЛФРЕДЪ ХЮТЕ — РАЙНХАУЗЕНЪ

Сурово желѣзо. — Сурова стомана. — Валцувани фабрикати като: релси, траверси, траверси съ пресовани ребра, връзки, подложки, фасонно желѣзо, желѣзо на прѣти и т. н. — Желѣзни конструкции отъ всъкакъв видъ, нитовани или заварени. — Пилони-стѣлбове за разни цели. — Стоманени шпундови стени. — Шини за постройка на бетонни пѣтища. — Истегсталъ за бетонни постройки. — Стоманени багерни траверси. — Студено валцовани стоманени леки профили. — Заварени стѣлбове за освѣтлителни и трамвайни линии.

ФРИД. КРУПЪ ГРУЗОНВЕРКЪ АКЦ. Д-ВО — МАГДЕБУРГЪ

Всички машини и комплектни инсталации за добиване на растителни масла. — Машини за лющене, чистене и дробене на семена. — Автоматични шпекови преси за непрекъснатата работа.

Машини за приготвяне на чакълъ. — Комплектни инсталации за раздробяване и обработване на руди. — Каменотрошачки: различни системи. — Валцови трошачки. — Валцови мелници. — Трошачки съ чукове. — Дробилни машини. — Ударни мелници. — Чукови мелници. — Пресевателни инсталации. — Магнитни отдѣлители за руди.

Комплектни инсталации за циментови фабрики и вареници.

Комплектни инсталации за валцуване на желѣзо и метали.

ФРИД. КРУПЪ ГЕРМАНИЯВЕРФТЪ АКЦ. Д-ВО — КИЛЪ

Постройки на нови, всъкакъв видъ и голъмина, товарни, пѣтнически, моторни параходи. — Моторни яхти. — Специални параходи, — Военни параходи. — Преустройство на параходи. — Продължаване на параходи. — Поправка на параходи. — Докове за параходи до 210 метра дължина. — Параходни дизелови мотори. — Стабилни дизелови мотори. — Дизелови мотори за камиони. — Параходни турбини. — Параходни парни котли. — Котли за земни инсталации. — Водни бремзи. — Параходни перки. — Параходни помощни машини. — Плѣзгачни лагери. — Лѣярски произведения и заварки.

ПРЕДСТАВИТЕЛЪ ЗА БЪЛГАРИЯ

КОСТА П. ДОЧЕВЪ — СОФИЯ

Бул. Мария Луиза № 65

Телефонъ: № 3-15-94

За телеграми: ДОЧЕВЪ

ПРИДВОРЕНЪ ДОСТАВЧИКЪ

АКЦ. ТЕКСТИЛНО Д-ВО

АНДОНОВЪ & МИХАИЛОВЪ

СЛИВЕНЪ (ФАБРИКА ОСНОВАНА 1889) **СОФИЯ**

ПРОИЗВЕЖДА:

Всички видове дамски и мъжки вълнени платове
и одеала въ най-модерни десени съ превъзходна
изработка и гарантирано качество

За зимния сезонъ се пускатъ въ продажба ненадминатитъ
по изработка и качество **МЪЖКИ И ДАМСКИ БАЛТОНИ,**
КАКТО И ВСИЧКИ ВИДОВЕ ОДЕАЛА

Търсете по всички платопродавци въ Царството

Кооперативни захарни фабрики О. О. Д-во

РУСЕНСКА ЗАХАРНА ФАБРИКА И РАФИНЕРИЯ

Дружеството е основано презъ 1938 год. отъ кооперация „Българска захаръ“, Централа „Напредъ“, Чиновническото кооп. сп. застр. д-во и Русенската популярна банка съ 80,000,000 лева основенъ капиталъ напълно внесенъ

Фабриката е най-голѣма захарна фабрика въ страната и е единствена снабдена съ двойна рафинерия

ПРОИЗВЕЖДА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ЗАХАРЪ:

бучки пресовани, адантови обикновени и английски типъ, всички видове пьськъ, грисъ и пудра

Добива рѣзанки-прѣсни и сушени и меласа

Произвежда меласиранъ фуражъ, ценна храна за добитъкъ

АДРЕСЪ: ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, БУЛ. ЦАРЬ ОСВОБОДИТЕЛЪ № 6
ЗАХАРНА ФАБРИКА И РАФИНЕРИЯ РУСЕ

Телеграфически адресъ: „**КООПЗАХАРЪ**“, Русе

1-ВО БЪЛГАРСКО ЗА ЦИМЕНТЪ А. Д. „ЛЕВЪ“

Портландъ циментъ

..ЛЕВЪ..

София, ул. Левски № 11

Телефонъ № 2-13-80

**Плѣвенъ, фабрика „ЛЕВЪ“,
тел. № 116. Телеграфически
адресъ: П О Р Т Л А Н Д Ъ**

ХИМИЧЕСКА ЛАБОРАТОРИЯ

при Софийската Търговско-индустриална камара

Химическата лаборатория при камарата извършва анализи на търговски индустриални и занаятчийски произведения, стоки, сурови материали, руди, води и др.

Лабораторията е образцово обзаведена, снабдена съ всички необходими апарати и пособия за извършване на бързи и точни анализи съ желание да се услуги предимно на стопанските съсловия въ страната.

**Такситъ за анализи презъ текущата
година сж намалени до минимумъ**

Всички проби за анализи се изпращатъ до Соф. търг.-инд. камара отдѣлъ счетоводство, ул. Славянска 2, или до лабораторията (при Търговската гимназия), придружени съ заявление, въ което да се упомене изрично, какво трѣбва да се анализира и дали се иска частична или пълна анализа, количествена или качествена, отъ което ще зависи размѣра на таксата.

Телефони на лабораторията 2-26-13 и 2-26-14

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ

ратува за преуспъване на българското стопанство

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ

помага на българския производител и износител

къмъ всички,

които сж заинтересувани въ преуспъването на

БЪЛГАРСКИЯ ИЗНОСЪ

и тѣзи, които по чисто благородни подбуди желаятъ да бждатъ полезни на едно голѣмо дѣло,

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ

се обръща съ молба, да изпратятъ въ канцеларията на Института

— РАЗНИ СТОПАНСКИ СНИМКИ, —

които ще илюстриратъ въ художествена форма

процеса на производството

и резултатитъ отъ всички продукти, които ражда

БЪЛГАРСКАТА ЗЕМЯ

отъ ЕКСПОРТНИЯ ИНСТИТУТЪ

ул. „Гр. Игнатиевъ“ № 2

ДИРЕКЦИЯ ЗА ЗАКУПУВАНЕ И ИЗНОСЪ НА ЗЪРНЕНИ ХРАНИ

СОФИЯ

ул. „Раковска“ № 118,

телегр. адресъ

Храноизносъ

ТЕЛЕФОНИ

2-60-13 2-60-14

2-60-15 2-60-16

2-60-17 2-60-18

ДЪРЖАВЕНЪ ИНСТИТУТЪ

за търговия съ :

пшеница,

ржжъ,

слънчогледово семе,

оризова арпа,

конопено влакно,

ленено влакно,

памукъ и

памучно семе.

Представителства въ :

Бургасъ, Варна, Пазарджикъ и Свищовъ.

МЕЖДУНАРОДЕНЪ

ПАНАИРЪ ПЛОВДИВЪ

Априлъ-Май 1939 г.

Повече отъ 200,000 посетители

Изложители и посетители се ползватъ съ 25—50% намаление по чуждитъ желѣзници и съ 70% по Б. Д. Ж. съ право на обиколка въ цѣлата страна при сжщитъ условия съ срокъ отъ 25 дена.

За сведения — Дирекцията
на панаира Пловдивъ —
България

ВАРНЕНСКА МЕЖДУНАРОДНА ИЗЛОЖБА

Урежда се презъ всѣко лѣто подъ покровителството на

Н. В. БОРИСЪ III

ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ

и съ съдействието на Варн. търг.-индустриална камара.

**Въ Варненската международна изложба
бие пулса на българския
стопански животъ.**

ГЛАВНАТА ДИРЕКЦИЯ НА ИЗЛОЖБАТА:

1. отговаря при поискване на всички въпроси, задавани отъ търговци, индустриалци и занаятчии,
2. поддържа специална служба за уреждане на всички транспортни и митнически въпроси и
3. дава всички необходими сведения на посетителитъ на изложбата.

ВИСШЕ ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

ВАРНА

Признато отъ държавата висше учебно заведение.

Разработва обществено-стопанскитъ и търговско-техническитъ науки изобщо и съ огледъ на стопанския животъ на страната. Дава възможностъ за основно изучаване на нѣмския, френския или английския езикъ.

Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частнитъ, общественитъ и държавни предприятия и учреждения.

Подготвя кандидати за преподаватели въ търговскитъ и професионалнитъ училища на страната.

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО - ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

К Л О Н О В Е:

ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ, [ЗЛОПОЛУКА И ЗАСТРАХОВКА ЗА ДЕЦА

ИЗВЛЪЧЕНИЕ ИЗЪ БАЛАНСА НА ДРУЖЕСТВОТО
на 31. XII. 1937 година

	Л Е В А
Застрахованъ капиталъ по клонъ ЖИВОТЪ	1,645,832,740
Новосключени застраховки [по ЖИВОТЪ презъ 1937 год. _____	234,250,000
Събрани премии по тритъ клонъ презъ 1937 година _____	91,550,000
Изплатени загуби по смъртни случаи и пожаръ _____	13,497,000

Печалбитъ на Чиновническото кооперативно взаимно-застрахователно дружество сж предназначени за общеполезни цели: даване парична помощъ на бедноболни дружествени членове, подпомагане благотворителни и общеполезни начинания, създаване лѣчебни курортни станции за нуждаещи се болни дружествени членове и пр.

НАРОДНО ОСИГУРИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО „БАЛКАНЪ, ПОЖАРЪ И ТРАНСПОРТЪ“

Основано въ 1885 година.

ОСИГУРЯВА: здания, стоки и мебели срещу шети отъ пожаръ и експлозия, както и срещу землетресения—съ участие въ печалбитъ. ОСИГУРЯВА: срещу кражби и чрезъ взломъ, мятещъ. По транспортъ носи рискъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „ЖИВОТЪ“

ОСИГУРЯВА: човѣшки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитали и пр. ДАВА кооперативно участие въ печалбитъ.

ОСИГУРЯВА срещу ЗЛОПОЛУКА — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидностъ и временна неспособностъ за работа, срещу много низка премия.

Общо преосигурително дружество „БАЛКАНЪ“

ПРЕОСИГУРЯВА при контрактни условия мѣстни, чуждестранни д-ва по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и по.

Общитъ гаранции на Д-вата надминаватъ 500,000,000 лв.

Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекциитъ на дружествата.

ОРЕЛЪ — Българско Общо Застрахователно Дружество

Основано презъ 1914 година.

Капиталъ и резерви надъ 80,000,000 лева.

Първостепененъ застрахователенъ институтъ въ България съ широки международни презастрахователни и банкови връзки. Интереситъ на застрахованитъ при Д-во „Орелъ“ сж напълно обезпечени. Досегашната дейностъ на Дружеството е най-добро доказателство за това.

Клонове: Животъ, Пожаръ, Злополука, Транспортъ, Автомобилни, Гражданска отговорностъ, Кражба чрезъ взломъ.

Единствено Д-во „Орелъ“ въведе реално участие на застрахованитъ по клоноветъ „Животъ“ и „Пожаръ“ въ печалбитъ на Д-вото. По Кл. Животъ това участие се изразява въ увеличение на осигурената сума за сега съ 7%, безъ да се увеличава премията.

Преди да се застраховате, проучете условията на Д-во „Орелъ“.

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ ВЪ СОФИЯ Телефони № № 2-19-16 и 2-19-17

Собствена палата на ул. „Алабинска“ № 54 жгъла „Графъ Игнатиевъ“.

Представители въ всички градове и по-големии села.

„БЪЛГАРИЯ“

1-во БЪЛГАРСКО ЗАСТРАХОВАТЕЛНО Д-ВО
БЪЛГ. ОБЩО ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНО Д-ВО

Застраховатъ и презастраховатъ

Животъ, Пожаръ, Транспортъ, Злополука, Кражба, Автомобили, Гражд. отговорностъ, Земетресение, Експлозия, Мятежи, Спортни рискове, Аероплани

ВСЪКАКЪВЪ ВИДЪ ЗАСТРАХОВКИ

БЪЛГАРИЯ Е ЗАПЛАТИЛА

обезщетения до сега надъ 5,300,000,000 лв.

Стефанъ Доневи & Синове

Фабрики и рафинерия на растителни масла

ПОПОВО — клонъ ДРАЛФА

Основана 1918 год.

За телеграми: **ФАБРИКА ДОНЕВИ**

Телефонъ № 54

Братя Теневи а. д.

ИНДУСТРИЯ — ТЪРГОВИЯ

ВАРНА

телефонъ № 22-09

**I-ва БЪЛГАРСКА ФАБРИКА
ЗА ШЕВНИ КОНЦИ**

„ТРАПЕЗИЦА“ А. Д.

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ

Телефонъ 2275

ФАБРИКА ТЪРНОВО

Телефонъ 68

„ИНТЕРКОНТИНЕНТАЛЕ“
АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ТРАНСПОРТИ И СЪОБЩЕНИЯ
СОФИЯ, УЛ. ГУРКО 14 ТЕЛЕФОНИ: 2-12-75, 2-12-76, 2-12-77, 2-12-78

ПЛОВДИВЪ
ул. Найденов Геровъ № 2
Телефонъ 424

БУРГАСЪ
пл. Царь Фердинандъ I
Телефонъ 27-57

Телеграми: Терконтале

Сдружени кжши и кореспонденти изъ цѣль свѣтъ
Представители всички градове въ България
СВѢТОВНА ТРАНСПОРТНА ОРГАНИЗАЦИЯ

СПЕЦИАЛНА АГЕНЦИЯ НА

„ДОЙЧЕ ЛУФТЪ ХАНЗА“

ИЗНОСЪ на тютюни, кожи, плодове, сушени сливи, орѣхи,
свинска масъ, месо, руди и други масови транспорти

Агенти на ферибота
ЗЕЕБРЮГЕ — ЛОНДОНЪ и ЛАУРО ЛАЙНЪ — НЕАПОЛЬ

ЕКСПРЕСЪ

КЖЩА ЗА ВЖТРЕШНИ И МЕЖДУНАРОДНИ ТРАНСПОРТИ

БУЛ. ДОНДУКОВЪ № 23 — СОФИЯ

Клонове: ЛОМЪ, РУСЕ, БУРГАСЪ

Телеграфенъ адресъ: ЕКСПРЕСИОНЪ

ТЕЛЕФОНИ:

София 2-2136, 2-2137, 2-2526, 2-4143, Складъ 3-1043, Ломъ 104,
Русе 20-91, Бургасъ 28-00

Специална служба за превозъ на тютюни

Посетете Варна

Посетете Варна

ЦАРИЦАТА на ЧЕРНО МОРЕ

Единственият по своето мѣстонохождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Юго-Източна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно уредени морски
студени и топли бани.

Всѣкакъвъ видъ морски спортъ. Ручъ-банъ (водна пързалка).
Максимална лѣковитостъ.

Категоризирани и нормирани хотели, пансиони, вили, квартири и ресторантъ.

50% намаление за пжтуване по Б. Д. Ж. презъ сезона.

Чудни околности за екскурзии и излети, красива природа.

Всѣкидневни концерти обѣдъ и вечеръ въ Морското казино.
Дансингъ-баръ.

УСТРОЙВАНЕ МОРСКИ ТЪРЖЕСТВА И ЗАБАВИ

Изборъ на „Царица на плажа“. Музикални тържества.

КУРОРТЪ „СВ. КОНСТАНТИНЪ“

Прелестно кжтче край морския брѣгъ за истинска почивка и отмора.

Плажъ — морски топли и студени бани. Първокласенъ ресторантъ. Джазъ. Дансингъ. Хотелътъ ремонтиранъ. Стаитъ сж
снабдени съ изобилна течаща вода. Ангажиране стаитъ
предварително.

Редовна автобусна връзка съ града.

В
А
Р
Н
А

ВИТРИНАТА НА БЪЛГАРИЯ

ГОЛЪМЪ
СТОПАНСКИ
КУЛТУРЕНЪ
И
ОБРАЗОВАТЕЛЕНЪ
ЦЕНТЪРЪ
**ПЪРВОСТЕПЕННО МОРСКО
ЛЪТОВИЩЕ**

ПОСЕЩАВАЙТЕ Я!

